UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Bc. Josef Patočka

Odborové svazy: opora fosilní ekonomiky, nebo subjekt sociálně-ekologické transformace?

Trade unions: support of the fossil economy or a subject of socio-ecological transformation?

Praha, 2019 Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Arnošt Novák, Ph. D.

Děkuji,
především Arnoštu Novákovi za vstřícné vedení, cenné rady i kritické poznámky. Všem komunikačním partnerkám a partnerům za jejich ochotu a čas, který mi věnovali. Stejně tak Matějovi za počítačové kouzlení. Lassemu za uvedení do problematiky. Tátovi, prarodičům a sourozencům za podporu. A samozřejmě Barboře.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně, že všechny použité prameny a literaturu jsem řádně citoval a že jsem tuto práci nevyužil v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3. 12. 2019 …….……

Abstrakt

Teoretické koncepce řešení klimatické – potažmo ekologické – krize i konkrétní snahy o ekologické reformy a transformaci energetiky často narážejí na ambivalentní úlohu „organizované práce“, respektive odborových svazů, v dnešní růstové, na fosilních zdrojích energie založené ekonomice. Odborové svazy se dnes již na jednu stranu většinou formálně hlásí k ideálu udržitelnosti, na druhé straně se ale i nadále často v konkrétních environmentálních konfliktech staví na stranu „pracovních míst“ proti ochraně klimatu či životního prostředí a účinkují tak jako opora fosilní ekonomiky, orientované na růst. Ambivalentním se tak stává i pojem „spravedlivé transformace“ (just transition), jenž na jedné straně ztělesňuje snahu o vytvoření rámce, v němž by bylo možné zájmy pracujících s ochranou klimatu sladit a na druhé straně často slouží jako podklad argumentů proti ambicióznějším snahám o snižování skleníkových emisí. Cílem této práce, vycházející z teoretického rámce kritické politické ekologie, je prozkoumat možnosti řešení tohoto dilematu v prostředí českých odborových svazů a na základě rozhovorů s jejich zástupci odpovědět na otázky, 1) jaká politická strategie utváří u českých odborových svazů jejich politiku v oblasti ochrany klimatu a životního prostředí, 2) jak vidí odborové svazy svou úlohu v snahách o sociálně-ekologickou transformaci společnosti směrem k bezuhlíkové ekonomice, 3) jaké mají tato východiska důsledky pro možnosti takové transformace?

Both the theoretical outlines of a solution to the climate and ecological crisis, as well as concrete efforts at environmental reform and energy transformation, often run into the ambivalent role of organised labour, particularly trade unions, in todays growth-oriented, fossil-fuel based economy. On the one hand, trade unions often already formally endorse the ideal of sustainability, on the other hand, in concrete environmental conflicts, they often the side with „jobs“ against climate and environmental protections, and thus serve as a support of the growth-oriented fossil economy. The concept of a just transition, embodying the attempts at creating a framework in which the interests of workers and climate protection can be reconciled, thus also becomes ambivalent, serving often as a basis for arguments against more ambitious decarbonization. The aim of this thesis, drawing on the theoretical framework of critical political ecology, is to explore the

possibilities of solving this dilemma in the case of Czech trade unions. On the basis of interviews with their various representatives, it will try to answer the questions: 1) what political strategy is shaping the policies of Czech trade unions in the sphere of climate and energy policy, 2) how do these trade unions see their role in the proces of a socio-ecological transformation towards a carbon-free economy, 3) what implications do these positions have for the possibilites of such a transformation?

Klíčová slova

klimatická krize, odbory, odborové svazy, práce a příroda, environmentální studia práce, životní prostředí, politická ekologie, politická strategie, fosilní ekonomika, fosilní paliva, růst, nerůst, kapitalismus, spravedlivá transformace, sociálně ekologická transformace, demokratizace energetiky, imperiální způsob života

climate crisis, organized labour, trade unions, labour and nature, environmental labour studies, environment, political ecology, political strategy, fossil economy, fossil fuels, growth, degrowth, capitalism, just transition, socio-ecological transformation, energy democracy, imperial mode of living

Obsah

Abstrakt....4
Klíčová slova....5
Obsah....6
Seznam zkratek....7
1. Úvod: práce a příroda....8
1. 1. Předmět práce a použité metody....12
2. Rozpor mezi prací a kapitálem a integrace pracujících ve fosilní ekonomice 17
2. 1. Rozporná role odborů z hlediska soudobé politické ekologie....20
3. Práce a příroda dnes: program spravedlivé transformace a rozpory zeleného růstu....25
3. 1. Jaká spravedlivá transformace?....28
4. Alternativní strategie: odbory jako subjekt sociálně-ekologické transformace 33
4. 1. Odbory a demokratizace energetiky....34
5. Problém politické strategie odborových svazů ve vztahu k ekologickým otázkám....39
5. 1. K typologii politických strategií odborových svazů....41
6. České odbory a ekologická otázka v historické perspektivě....46
6. 1. Odbory a fosilní ekonomika v Československu v „krátkém dvacátém století“....46
6. 2. Odbory v politické ekologii České republiky po roce 1989: ekonomika levné práce a levné přírody....49
7. Politická strategie českých odborů a možnosti sociálně-ekologické transformace....57
7. 1. Sociální dialog jako cesta k novému korporativismu?....61
7. 2. Spravedlivá transformace? Ochrana klimatu vs. pracovní místa....67
7. 3. V kleštích mezi Mostem a Bruselem....74
8. Závěr: konec levné práce, konec levné přírody?....82
Literatura....88
Odborná literatura....88
Internetové zdroje....97
Rozhovory....99
Přílohy....100
Příloha 1. – otázky k rozhovorům....100

Seznam zkratek

ASO	Asociace samostatných odborů
CCS	Zachycování a ukládání oxidu uhličitého (*Carbon Capture and Storage*)
CO2	Oxid uhličitý
ČEZ	České energetické závody
ČMKOS	Českomoravská konfederace odborových svazů
ČSKOS	Československá konfederace odborových svazů
DGB	Německý svaz odborů (*Deutscher Gewerkschaftsbund)*
EEA	Evropská agentura pro životní prostředí
ETUC	Evropská konfederace odborových svazů
HDP	Hrubý domácí produkt
IPCC	Mezivládní panel pro změny klimatu
ITF	Mezinárodní federace pracujících v dopravě
ITUC	Mezinárodní konfederace odborových svazů
KSČ	Komunistická strana Československa
OCAW	Mezinárodní svaz pracujících v ropném, chemickém a jaderném průmyslu
ODS	Občanská demokratická strana
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OS KOVO	Odborový svaz KOVO
OSN	Organizace spojených národů
OS PHGN	Odborový svaz pracovníků hornictví, geologie a naftového průmyslu
OZE	Obnovitelné zdroje energie
RHSD	Rada hospodářské a sociální dohody („tripartita“)
ROH	Revoluční odborové hnutí
SSV	Sdružení stávkových výborů
TUED	Odborové svazy za demokratizaci energetiky
UNEP	Program OSN pro životní prostředí

1. Úvod: práce a příroda

„Práce *není zdrojem* veškerého bohatství," poznamenává Marx v jednom ze svých posledních textů, kritice programu první sjednocené německé dělnické strany. „*Příroda* je právě tak zdrojem užitných hodnot... jako práce, která sama je jen projevem jedné přírodní síly, lidské pracovní síly" (Marx 1875/1974). V této přísně logické opravě první věty základního politického dokumentu vznikající sociální demokracie přitom nejde o hnidopišské slovíčkaření. Odráží se v ní i v jiných Marxových textech latentně obsažená intuice, že liberální politické ekonomii vlastní pojetí přírodních zdrojů jako „darů přírody" (G*ratisnaturkraft*), jež jsou člověku dostupné „zdarma", je ve své podstatě hluboce mylné a že vykořisťování přírody je přinejmenším potenciálně stejně vážným rozporem kapitalismu, jako vykořisťování práce. Engels podobně ve své „Dialektice přírody" varuje, abychom si příliš nelichotili „svými lidskými vítězstvími nad přírodou," protože „...každé vítězství má sice především důsledky, s nimiž jsme počítali, ale v druhé a třetí řadě má zcela jiné, nepředvídané účinky, které často první důsledky opět ruší" (Engels, 1883/1952). Tato intuice dostává hlubší analytický výraz v Marxově rozpracování pojmu sociálního „metabolismu" (S*toffwechsel*), převzatého z dobové chemie. Práce – lidská produktivní ekonomická aktivita – je v tomto pojetí prostředkem právě „látkové výměny" (metabolismu) mezi lidstvem a přírodou. Marx upozorňoval, že kapitalistická reorganizace práce transformuje nejen společenské vztahy, ale také vztah lidstva k přírodě, že „souběžně poškozuje původní zdroje všeho bohatství – půdu i dělnictvo" (Marx 1867/1981, s. 638). Všímal si především narůstající nerovnováhy mezi městem a venkovem a ochuzování úrodné půdy vývozem potravin do rostoucích metropolí, kde se živiny z ní stávaly zdrojem znečištění vod, a pojmenoval tuto nerovnováhu jako „trhlinu" v tomto metabolismu – metabolickou trhlinu (Foster et al. 2010, s. 36). Vykořisťování práce a přírody přitom od sebe nelze oddělit a niterně spolu souvisí – rozšiřování sféry „produktivní", mzdové práce, umožňující proces zhodnocování kapitálu, bylo a je vždy závislé na přivlastňování neplacené práce ve sféře sociální reprodukce (péče, vykonávané především ženami) i reprodukce ekologické: schopnosti přírodních ekosystémů poskytovat zdroje a absorbovat odpadní produkty lidské činnosti.

„Levná práce“ jakožto nástroj akumulace kapitálu v „interní sféře“ ekonomiky tak předpokládá externí sféru „levné přírody“, jejíž stále intenzivnější vytěžování tak postupně naráží na řadu biofyzikálních limitů (Moore 2016; O’Connor 1991).

Dnes, na prahu třetí dekády jednadvacátého století, tyto „nepředvídané účinky“, tyto „metabolické trhliny“ ve vztahu mezi lidstvem a přírodou dosahují rozměrů, jichž klasičtí sociologové navzdory svým předtuchám nemohli dohlédnout. Ve své vlivné shrnující analýze „planetárních hranic“ dokazuje tým kolem švédského výzkumníka Johana Rockströma, že z devíti kvantifikovatelných „mezí“ únosné kapacity globálního ekosystému dnes lidská civilizace překračuje již pět a vychyluje se tak z „bezpečného prostoru“ dlouhodobé udržitelnosti (Rockström et al. 2009; Steffen et al. 2015). Zřejmě nejzávažnější z těchto ekologických krizí je – vedle masového vymírání druhů – krize klimatická, zapříčiněná narůstající koncentrací skleníkových plynů, pocházejících především z průmyslového spalování fosilních paliv jako uhlí, ropa a fosilní plyn, v atmosféře. Výsledné oteplování planety vede k rapidním proměnám zemského klimatu a zapříčiňuje narůstající míru takzvaného „extrémního počasí“ v podobě intenzivnějších vln veder a období sucha či naopak tropických bouří a ničivých povodní. Dlouhodobá degradace ekosystémů má stále závažnější sociální důsledky (například v podobě narůstajících cen potravin), prohlubuje příčiny chudoby, hladu či ozbrojených konfliktů a protože má tendenci dopadat především na již marginalizované a zranitelné skupiny obyvatel, přispívá k rozšiřování již existujících sociálních nerovností. Globálnímu klimatu hrozí stále akutněji nenapravitelný rozvrat – „levná příroda“, v podobě „atmosférického prostoru“ daného schopností biosféry absorbovat uhlíkové emise, začíná docházet, a rozvrat ekologických systémů se stále častěji přelévá v destabilizaci systémů sociálních (Ahmed 2017).

Protože fosilní paliva jsou dosud dominantním zdrojem energie a tedy hlavním pohonem dnešní na růst orientované kapitalistické ekonomiky, množství emisí každoročně vypouštěných do atmosféry navzdory narůstajícímu znepokojení vědců i veřejnosti i nadále stoupá. Úvahy o možnostech řešení klimatické – a obecněji ekologické – krize jsou tak nevyhnutelně úvahami o možnostech reformy – či transformace – ekonomiky směrem k zacelení této „trhliny“ mezi prací a přírodou, o reorganizaci metabolické výměny mezi lidstvem

a přírodou. V tomto úkolu lidstvo neúprosně tlačí čas: zadržet oteplení oproti předindustriálnímu průměru pod hranicí 1,5 stupně Celsia, zakotvené rovněž ve v roce 2015 sjednané Pařížské dohodě o klimatu, by dle na podzim 2018 publikované zvláštní zprávy Mezivládního panelu pro změny klimatu (IPCC) při Organizaci spojených národů (OSN) znamenalo snížit emise CO2 (oxidu uhličitého) už do konce druhé dekády jednadvacátého století o 45% a během následných dvou desetiletí pak na nulu (IPCC 2018a). To by podle autorek a autorů zprávy vyžadovalo „rychlé, dalekosáhlé a bezprecedentní změny ve všech sférách společnosti“ (IPCC 2018b).

Teoretické koncepce i praktické snahy o takovou reorganizaci – vedoucí k nahrazení fosilních paliv obnovitelnými zdroji energie a dalším formám dekarbonizace – však narážejí na konkrétní problém, užší význam střetu „práce a přírody“, jemuž se zde chci věnovat: totiž na ambivalentní pozici samotných pracujících v na růst orientované fosilní ekonomice.[1] Tato ambivalence je znatelná na zcela konkrétní prakticko-politické úrovni: odborové svazy, jež mají zájmy „práce“ zastupovat a spolu se státem a kapitálem představují nejmocnější aktéry utvářející podobu ekonomiky, se dnes sice již podobně jako jiné instituce hlásí k ideálu „udržitelnosti“, na druhou stranu však i nadále často stojí na straně růstu a „pracovních míst“ proti ochraně klimatu či šířeji životního prostředí. To se pak projevuje také v konkrétních environmentálních konfliktech – jako v českém kontextu v případě sporu o prolomení limitů těžby v severních Čechách v roce 2015 – a v praxi tak odbory často účinkují jako opora fosilní, na růst orientované ekonomiky. Ambivalentním se tak stává i níže rozvedený pojem „spravedlivé transformace“ (*just transition*), jenž na jedné straně ztělesňuje snahu o vytvoření rámce, v němž by bylo možné zájmy pracujících s ochranou klimatu sladit a na druhé straně mnohdy také slouží jako podklad argumentů proti ambiciózněji snahám o snižování skleníkových emisí.

1 Dlužno hned z kraje poznamenat, že odbory jsou samozřejmě historicky nejen velmi rozmanitou, nýbrž také nikoli jedinou formou organizace, jejímž prostřednictvím mohou pracující prosazovat své zájmy. Ztotožňování odborových svazů a pracujících je tak samozřejmě nepřesné – a existuje také vlivná tradice kritiky role odborů, zejména v rámci takzvané „autonomistické“ školy (srov. Tronti 2019). I u nás lze v posledních letech vidět některé jiné cesty organizování pracujících, k nimž patří například „Iniciativa sester“ ve zdravotnictví. Odbory jsou nicméně u nás i celosvětově stále nejpočetnější a nejvýznamnější formou kolektivní organizace a zastupování zájmů pracujících a také proto – kromě ohledů k rozsahu – se tato práce zabývá jen jimi.

Tato ambivalence má hluboké historické příčiny. Jak uvidíme, v konfliktech mezi prací a kapitálem se pracující, potažmo odborové svazy a další jejich organizace, stali oporou a jedním z motorů na růst orientovaného a na fosilní energii založeného hospodářství, protože ekonomická expanze se pro ně stala strategicky nejsnazší cestou k redistribuci a k uspokojování vlastních materiálních, ale i politických požadavků. S tímto procesem, který byl zásadní pro vznik klíčových institucí průmyslové modernity, včetně sociálního státu a politické demokracie, šel ruku v ruce rovněž rozvoj forem vědomí, převládající racionality a politických strategií, zaměřených právě na rozvoj průmyslu a další rozšiřování možností redistribuce ekonomického „koláče“ prostřednictvím expanze celého „pekárenského provozu“. Odbory se spolu se státem a kapitálem staly součástí „růstové koalice“, jak ji popsal environmentální sociolog Allan Schnaiberg, jež má sdílený zájem na dalším roztáčení „běžícího pásu výroby“ (*treadmill of production*), čili pokračování kapitalistické akumulace (Schnaiberg 1980). Na druhou stranu však, jak sám Schnaiberg analyzoval, byli pracující jakožto objekt ekonomické kontroly a vykořisťování vždy nejslabší a proto často také nejneochotnější součástí tohoto soukolí – a proto také nejpravděpodobnějšími spojenci snah o systémové změny, bez jejichž široké podpory podle něj ekologické hnutí nemělo šanci uspět. V pozici na samotném rozhraní metabolické výměny mezi přírodou a společností se od počátku jako první stávali obětí ekologických rozporů průmyslového rozvoje a současně s různými formami zápasu o ekonomickou rovnost a politické sebeurčení tak rozvíjeli v rovině politického vědomí a praxe rovněž svébytné projevy *environmentalismu pracujících* (Barca 2012; Barca a Leonardi 2018). To je také důvod, proč do nich tradičně environmentální sociologie vkládala největší naději na rozlomení začarovaného kruhu akumulace, již kopíruje propozice politických ekologů, že by se odbory společně s dalšími sociálními a ekologickými hnutími mohly stát subjektem *sociálně-ekologické transformace* ekonomiky, vedoucí k překročení horizontu akumulace. Přestože se však ekologické důsledky dočasných kompromisů mezi prací a kapitálem dnes stupňují, postavení odborů v kapitalistické ekonomice zůstává i nadále dvojaké. Nabízí se tedy zkoumat, jaké jsou příčiny této ambivalence a možnosti jejího překonání.

1. 1. Předmět práce a použité metody

Cílem této práce, řadící se předmětem svého zájmu do dosud relativně nové oblasti environmentálních studií práce (*environmental labour studies*) (Uzzell a Räthzel 2013), je prozkoumat možnosti řešení tohoto dilematu právě v prostředí českých odborových svazů a to v kontextu soudobých debat o perspektivách „sociálně-ekologické transformace“ ekonomiky, jež by směřovala k řešení příčin ekologické krize (Brand a Wissen 2018). Spadá proto do teoretického rámce „politické ekologie“ – tedy disciplíny usilující o zkoumání ekologických problémů v jejich politicko-ekonomických souvislostech – jež navazuje mimo jiné právě na tradici marxistické politické ekonomie (Robbins 2004, s. 54-9). Volně tak vychází také z koncepcí a přístupů vyvinutých takzvanou „regulační školou“ marxismu (Aglietta 2000; Lipietz 1988), Gramsciho (1992a; 1992b) teorie hegemonie a na ni navazující kritické teorie státu (Poulantzas 2000), jež shodně zkoumají metody ustavování společenské hegemonie v kapitalismu a stabilizace převládajícího „režimu akumulace“ prostřednictvím převládajícího řádu institucí i kulturních norem – a dává je do kontextu debat o problému „politické racionality“ zejména v její neoliberální podobě (Brown 2015). Konkrétně si klade následující otázky: 1) jaká politická strategie utváří u českých odborových svazů jejich politiku v oblasti ochrany klimatu a životního prostředí, 2) jak vidí odborové svazy svou úlohu ve snahách o sociálně-ekologickou transformaci společnosti směrem k bezuhlíkové ekonomice, 3) jaké mají tato východiska důsledky pro možnosti takové transformace? Motivací takového zkoumání je snaha hledat cesty, jak propast mezi prací a přírodou zacelit v obou zmíněných smyslech, ve smyslu transformace ekonomiky i ve smyslu nalezení synergií mezi sociálními hnutími, která mají mnoho společného – často stojí přímo proti totožným protivníkům – a přitom se historicky dostávají opakovaně do vzájemných konfliktů.

Druhá kapitola klade zkoumanou problematiku do historické perspektivy. Zkoumá pozici pracujících ve fosilní ekonomice od jejího zrození během takzvané „průmyslové revoluce“ přes její rozmach po druhé světové válce až po nástup neoliberalismu a popisuje především různé mechanismy integrace pracujících a jejich požadavků do proměňujících se režimů kapitalistické akumulace. Třetí kapitola klade dnes převládající politiku odborových svazů, postavenou často na

koncepci takzvané „spravedlivé transformace“, do kontextu debaty o možnostech „zeleného růstu“ (v jeho neoliberální i neokeynesiánské podobě) a upozorňuje na sociální a ekologické rozpory tohoto přístupu. Čtvrtá kapitola se pak na tomto základě soustředí na možnosti odlišné odborové politiky a představuje koncept „demokratizace energetiky“ jako možnou bázi alternativního paradigmatu pro sociálně-ekologickou transformaci jdoucí za horizont ekonomického růstu a kapitalistické akumulace. Pátá kapitola se následně vrací k problému pozice pracujících v růstové ekonomice z konceptuálního hlediska a zkoumá kategorie hegemonie a politické racionality jako nástroje analýzy forem integrace pracujících do dominantního režimu akumulace a ústí v analýzu strategií, jež v rámci tohoto režimu odbory vůči ekologickým otázkám zaujímají. Šestá a sedmá kapitola pak obracejí pozornost do České republiky: první z nich stručně shrnuje zdejší situaci, vývoj politiky českých odborů (v kontextu rozvoje fosilní energetiky) v ekologických souvislostech a závěry předchozích výzkumů v této oblasti. Druhá z nich představuje závěry vlastního výzkumu. Osmá, závěrečná kapitola shrnuje výsledky analýzy, diskutuje jejich implikace.

K odpovědím na výše vznesené otázky jsem se pokusil dospět studiem dvou typů zdrojů. Jednak jsem vyšel z programových strategických dokumentů největší české odborové centrály, Českomoravské konfederace odborových svazů (ČMKOS). Šlo především o programy ČMKOS na léta 2010 až 2014 a 2014 až 2018 a dále ekonomické studie a analýzy, z nichž politická strategie ČMKOS vychází. Za hranici roku 2010 jsem v analytické části nešel, především proto, že programy ČMKOS v dřívějším období se v souvislosti s ekologickými problémy již zabýval výzkum, jejž zpracovala Lea Jirovská (2014), na nějž můj vlastní v tomto smyslu volně navazuje. Prostřednictvím analýzy těchto oficiálních dokumentů jsem se snažil uvést následující analýzu do obecného rámce politiky českých odborových svazů.

Za druhé a především jsem pak vyšel z celkem osmi rozhovorů s odborovými funkcionářkami a aktivisty, a také jedním zástupcem ekologické organizace. Polostrukturované rozhovory, jejichž základní scénář lze najít jako první přílohu práce na straně 100, jsem vedl v období od 3. 10. do 1. 11. 2019. Rozhovory byly anonymizovány, aby mohly mé komunikační partnerky a partneři volněji rozmlouvat a neuvádím proto také ani konkrétní svazy či organizace, jichž

jsou součástí, ani pozice jež zastávají, nýbrž jen hrubé určení funkcí a sektorů, v nichž působí. Z rozhovorů jsem pořizoval za účelem analýzy audiozáznam, na což jsem zpovídané vždy předem řádně upozornil. Partnery k rozhovorům jsem volil intencionálně – chtěl jsem se zaměřit přinejmenším z větší části na osoby zodpovědné za určování či utváření strategie odborových svazů, a to kromě odborových centrál zejména v sektorech, jichž se nejzávažněji ekologická otázka dotýká, protože jsou přímým zdrojem průmyslového znečištění a mohou být nejvýznamněji ovlivněny ekologickými regulacemi – případně na základě zprostředkování dalších partnerů předchozími.

Z původní ambice hovořit ve větším míře i s řadovým členstvem odborových svazů, jak to doporučují Räthzel a Uzzell (2013), z kapacitních příčin sešlo. I tak připadají nicméně jen tři z osmi rozhovorů na vrcholné funkcionářky a funkcionáře odborových organizací. Jde především o funkcionářku jedné z největších českých odborových centrál, dále o funkcionářku z oblasti energetiky a funkcionáře v oblasti průmyslu. V oblasti průmyslu jsem rovněž hovořil s organizátorem, respektive „terénním pracovníkem“ odborového svazu, a rovněž s dalším organizátorem v oblasti služeb. Rozhovor jsem dále vedl s jedním řadovým pracovníkem odborové centrály a za účelem doplnění získaného obrazu taktéž se sociální vědkyní věnující se politice českých odborů a nakonec i s ekologem, zodpovědným za oblast klimatické politiky v jedné z významných českých ekologických organizací. Dalšími rozhovory by nepochybně bylo možné záběr analýzy rozšířit, mimo jiné vyvážit její úzkou koncentraci na průmyslové sektory a věnovat se detailněji i jiným oborům či některým konkrétním aspektům problému, časové možnosti mi to však nedovolily a získaný materiál i tak umožňoval činit některé alespoň předběžné závěry. Seznam všech rozhovorů použitých k sepsání této práce je zařazen v seznamu použité literatury na straně 99.

Rozhovory jsem následně podroboval kritické diskursivní analýze (Drulák 2008, s. 95-124). Na rozdíl od Jirovské, která skrze rozhovory s představiteli odborů a analýzu dokumentů identifikuje tři vlastní diskursy – diskurs konkurence, diskurs solidarity a diskurs revoluce – jsem s ohledem na otázku racionality vycházel z koncepce *strategií* odborových svazů ve vztahu k ekologickým otázkám (především klimatické krizi), s níž ve své práci přichází

švýcarský výzkumník Romain Felli (2014). Felliho typologii tří různých strategií, které se v politickém myšlení a práci odborových svazů prolínají a střetávají – jmenovitě jde o strategii deliberativní, strategii kolaborativně-růstovou a strategii socialistickou – představuji detailně v páté kapitole. Její předností je, že identifikuje přehledným způsobem klíčové prvky a principy jednotlivých strategií, které jsem mohl následně pro účely polostrukturovaných rozhovorů operacionalizovat do podoby obecných, otevřených otázek a taktéž využít pro účely následné analýzy získaných odpovědí. Přestože tato typologie byla původně vyvinuta pro účely analýzy politiky mezinárodních odborových svazů, soudím, že její platnost je vzhledem k tomu, nakolik se ekologické problémy vymykají měřítkům politických jednotek, v jejichž rámci lidé jednají, obecnější. Jak sám Felli upozorňuje, střetávání různých strategií a přístupů v odborových svazech na úrovni jednotlivých zemí bude pro budoucí podobu odborové politiky v ekologické oblasti – a pro směr, jímž se tváří v tvář eskalující ekologické krizi budou odbory v globálním měřítku vydávat – určující (tamtéž, s. 393). Jak navíc uvidíme, napětí mezi mezinárodní a národní či regionální úrovní, na nějž také Felli poukazuje, je rovněž pro pochopení politiky českých odborových svazů podstatné.

Práce je nutně poznamenána tím, že do zkoumaného pole nevstupuji – a s odborovými svazy neinteraguji – výhradně v roli výzkumníka, nýbrž také v roli člověka dlouhodobě angažovaného v sociálních a ekologických hnutích. S odbory jsem se dostal do kontaktu poprvé v rámci protivládních protestů v letech 2011 a 2012, kdy jsem působil v iniciativě *ProAlt*, jež se v rámci široké koalice s odbory a dalšími organizacemi vymezovala proti rozpočtově restriktivní politice vlády Petra Nečase. Z demonstrací a dalších aktivit, jichž jsem se tehdy spolu s odboráři účastnil, jsem si k odborům jako instituci odnesl dodnes přetrvávající příznivý vztah. Spojenectví naopak vystřídal konflikt v době, kdy jsem se zapojil aktivněji do ekologického hnutí a angažoval se v průběhu roku 2015 ve sporu o limity těžby a úsilí o záchranu města Horního Jiřetína v severních Čechách, kdy nejen hornické odborové organizace, nýbrž i odborové centrály jednotně podporovaly prolomení limitů a další těžbu. Tato dvojí a protikladná zkušenost se stala nepochybně jednou z hlavních motivací pro volbu daného tématu práce, s ambicí přispět k možnostem dialogu a spolupráce mezi odbory a ekologickým hnutím.

Má pozice člověka názorově blízkého jak odborovým svazům, tak ekologickým organizacím, se stala na jedné straně překážkou – hornické odborové svazy mé žádosti o rozhovor nevyslyšely – na druhé straně mi však také usnadnila získání přístupu k některým z ostatních zdrojů. Jakkoli jsem je nemohl odložit, všeobecně jsem se podle svého nejlepšího svědomí snažil své názory v přípravách a provádění výzkumu kriticky reflektovat v zájmu o střízlivé porozumění vlastním náhledům a pozicím mých partnerek a partnerů.

2. Rozpor mezi prací a kapitálem a integrace pracujících ve fosilní ekonomice

Fosilní energií poháněná ekonomika, založená na ustavičném, exponenciálním růstu i odborové svazy jako organizace hájící kolektivní zájmy pracujících, mají společný původ v převratných společensko-technologických změnách, které stály na počátku moderního průmyslového kapitalismu – tedy v takzvané „průmyslové revoluci“, jež začala ve Velké Británii na přelomu osmnáctého a devatenáctého století. Častým předpokladem je, že právě Wattův vynález parního stroje, schopného převést energii ze spalování uhlí na otáčivý pohyb nutný k pohonu továrních strojů, se stal bezprostřední příčinou přechodu k fosilním palivům, protože umožnil nahradit údajně nedostatkové zdroje obnovitelné – zejména vodu – a ukojit tak rostoucí hlad bujících průmyslových podniků po energii. Ve skutečnosti – jak ve svém monumentálním historiografickém pojednání „Fosilní kapitál: vzestup páry a kořeny globálního oteplování“ dokazuje švédský sociální ekolog Andreas Malm – je tento technologicko-deterministický předpoklad ale mylný.

Skutečné příčiny přechodu k fosilní energii nelze hledat ani v nedostatku či ekonomické nedostupnosti jiných zdrojů energie (kapacity vodních toků měly k vyčerpání daleko), ani je nelze odvodit ze samotné technologické inovace: zatímco Watt svůj objev patentoval v roce 1784, široké rozšíření parních strojů v textilním průmyslu proběhlo až v druhé čtvrtině následujícího století, tedy zhruba o dvě generace později (Malm 2016, s. 1-20). K uhlím poháněným parním strojům přešli majitelé textilních továren ze zcela odlišných důvodů. Kromě toho, že jim umožnily vyhnout se nutnosti kolektivně spravovat složité vodohospodářské instalace a uniknout nespolehlivým přírodním rytmům vodních toků, spočívala jejich hlavní přednost v charakteristikách, vážících se k problémům povstávajícím z poměru majitelů továren k jejich zaměstnancům, tedy ze vztahů mezi prací a kapitálem.

Přísun externí energie totiž umožňoval zavádění automatizovaných technologií – především mechanických tkacích strojů – jako prostředek nahrazování kvalifikovaných pracujících levnější a snáze ovladatelnou pracovní silou (tamtéž, s. 58-77). Pomocí strojů, stále častěji poháněných mocí páry, byly

lámány stávky a vysoce kvalifikovaní profesionálové – jako tkalci – nahrazováni levnou, nekvalifikovanou pracovní silou, mnohdy snáze ovladatelných žen a dětí. Nejčastěji právě v reakci na odpor v podobě zastavení práce byly podnikány investice do automatizované výroby, která umožnila dříve mocné, napůl ještě řemeslné zaměstnance vyhodit a vyměnit za poddajnější, méně odbojné a méně organizované pracující. Tkalcovská profese díky mechanickým tkacím strojům zmizela takřka během jednoho desetiletí. Dodávky energie, která byla k dispozici kdekoliv na požádání (a nikoli jen na vhodných místech v blízkosti vodních toků), umožnily navíc přenést výrobu do měst, kde si početný průmyslový proletariát navzájem konkuroval a podemílal tak svou pozici vůči vlastníkům továren (tamtéž, s. 121-65). Zatímco geografická izolovanost užitečných zdrojů vodní energie v místech vhodných k výstavbě rezervoárů a instalaci kol si vynucovala náročné investice do výstavby odloučených dělnických kolonií, kde se kapitalisté museli postarat svým zaměstnancům o bydlení a další vybavenost – a v případě stávek a jiných projevů neposlušnosti shledávali jejich náhradu nesnadnou – v přelidněných městech se vždy našel dostatek nezaměstnaných, zoufale toužících po práci a ochotných nastoupit na místa uvolněná kolegy, kteří si dovolili mít příliš velké nároky. Uhlím poháněné technologie umožnily podřídit práci pravidelnému tempu a časovým nárokům průmyslové výroby i prostorovým potřebám vlastníků továren, což bylo také příčinou, proč byly v prvních fázích industrializace během dělnických bouří – zejména za generální stávky roku 1842 – terčem sabotáží a proslulého „rozbíjení strojů“.

Konkrétní příklad fungování těchto procesů je ilustrativní a týká se přímo historie prvních pokusů o zakládání odborových organizací jako prostředku k obhajobě kolektivních zájmů pracujících. Od roku 1799 platily v Británii takzvané *Combination Laws*, zákony, které zakazovaly dělnictvu se sdružovat a zahnaly vznikající odbory do ilegality. V reakci na strukturální krizi a dělnické bouře byly odvolány až v roce 1824 a o rok později byla přijata legislativa poprvé upravující právo na stávku. Není náhoda, upozorňuje Malm, že právě následná léta jsou teprve érou, kdy parní energie získává v textilním průmyslu skutečnou převahu (tamtéž, s. 152). V expandujících cyklech postupující automatizace, poháněná stále vyššími a vyššími dávkami fosilní energie, se stala po selhání represivní politiky hlavním prostředkem podřizování vzpurného dělnictva potřebám majitelů

továren, prostředkem, díky němuž si kapitalisté dokázali udržet převahu nad nepoddajnou pracovní silou: jinak řečeno, nástrojem nadvlády kapitálu nad prací (tamtéž, s. 255-78). Tento vzorec, usuzuje Malm, stojí na počátku „fosilní ekonomiky“, spojující exponenciální ekonomický růst s vzestupnou křivkou emisí ze spalování fosilních paliv. Vysvětluje souvislost mezi potřebou ekonomické expanze (akumulace kapitálu) a narůstajícími emisemi ze stále vyšší spotřeby energie v postupných cyklech podmaňování pracovní síly – včetně fáze neoliberální globalizace s jejím „vývozem“ emisí do Číny, která se díky levné a disciplinované pracovní síle stala cílem zahraničních investic a centrem výroby spotřebního zboží pro globální trhy (tamtéž, s. 327-66).

Tento proces má však i svou odvrácenou stránku, jíž je částečné prosazování, respektive akomodace dělnických požadavků (počínající už zmiňovanou legalizací odborů v roce 1824), úzce související s postupným procesem demokratizace, jímž během devatenáctého století procházela nejen Velká Británie, nýbrž také obecně další státy západního světa. Systém rané fosilní energetiky, založený na těžbě a spalování uhlí v parních strojích, sice na jedné straně umožňoval si pracovní sílu snáze podřizovat, na straně druhé však vystavil průmyslovou ekonomiku novým formám zranitelnosti, jichž pracující dokázali využít k prosazování demokratických požadavků. Úzký profil energetických toků (nutnost těžit uhlí v nepřístupných podzemních šachtách a rozvážet jej po pavučinovitě zkonstruované železniční síti), umožnil dělnictvu – zejména pak horníkům a železničářům – prostřednictvím stávek a sabotáží reálně ohrožovat fungování ekonomiky a mobilizovat tak politickou moc předtím netušeným způsobem (Mitchell 2011, s. 27-39).

Jak ve své práci „Uhlíková demokracie“, mapující právě vztah mezi fosilní energií a politicko-ekonomickými trendy modernity popisuje Timothy Mitchell, tuto éru rapidních demokratizačních pokroků se podařilo prakticky ukončit až po druhé světové válce v rámci nové formy „kompromisu“ mezi prací a kapitálem, jenž byl podmíněn – z hlediska Malmovy teze nepřekvapivě – další expanzí fosilní ekonomiky, totiž postupným přechodem od uhlí k ropě. Podstatně flexibilnější dodávky tekutého paliva z postkoloniálních autoritářských režimů v Latinské Americe a na Blízkém Východě umožnily oslabení strukturální moci pracujících ve fosilní ekonomice, ale také – což se ukáže jako podstatné dále –

uspokojení řady jejich materiálních požadavků prostřednictvím rozšíření životního způsobu založeného na zvýšené spotřebě fosilní energie (tamtéž, s. 151-5).

2. 1. Rozporná role odborů z hlediska soudobé politické ekologie

Právě po druhé světové válce se tak v rámci západní společnosti rozvíjí forma integrace pracujících do fosilní ekonomiky, k jejímž mechanismům na politické úrovni se vracím v páté kapitole. Pro účely chápání historického původu této integrace však jmenujme již teď analytické perspektivy, které nad rámec Mitchellova „genealogického“ pojednání umožňují poválečný vývoj pochopit. První z nich poskytuje takzvaná „regulační škola“ marxismu. Ta vznikla v sedmdesátých letech dvacátého století ze snahy vysvětlit jakým způsobem kapitalismus – ze své podstaty nestabilní a náchylný ke krizím – dosahuje dočasné stability i v relativně dlouhých časových obdobích. Na základě analýzy poválečného – takzvaně fordistického – kapitalismu přišli „regulacionisté“ s koncepcí, v níž „výrobnímu způsobu“ (danému stavem technologie a organizací produkce) musí odpovídat příslušný „způsob regulace“ (tedy institucionální pořádek), aby společně tvořily koherentní „režim akumulace“ (srov. Lipietz 1988; Aglietta 2000). Poválečný – fordistický – režim akumulace tak byl založen na určité formě společenského konsensu, v němž odborovými svazy reprezentovaní pracují v rámci korporativistického uspořádání vztahů se státem a kapitálem akceptovali podřízené postavení v systému námezdní práce výměnnou za stabilně stoupající mzdy, zvýšenou míru přerozdělování a rostoucí míru materiální spotřeby. Druhou perspektivou, z níž lze ve snaze o uchopení poválečného vývoje čerpat, je teorie hegemonie a zejména pak kritická teorie státu (Gramsci 1992a, 1992b; Poulantzas 2000). Její základním poznatkem je, že kapitalismus se neudržuje pouze „hrubou silou“, nýbrž také prostřednictvím produkce systému intelektuálních a kulturních norem, jež definují to, co v dané epoše představuje převládající „zdravý rozum“ (u Gramsciho *senso commune*). Jak upozorňuje opět Mitchell, v oblasti intelektuálního vývoje byla v tomto ohledu v poválečném období zásadní původně Keynesiánská konstrukce „ekonomiky“ jakožto reálné entity: objektu, jehož měřítkem je neustálý růst, vyjádřený objemem hrubého

domácího produktu, a jenž se stal předmětem depolitizované „správy“, formy vládnutí, v níž expertní diskurs vytlačuje demokratickou debatu (Mitchell 2011, s. 143). S vynořením „ekonomiky“ jako objektu, jehož růst se stal v těchto parametrech také měřítkem úspěšnosti politiky států a později i dalších společenských institucí, pak souvisí konstrukce právě odpovídající formy politické racionality, založené na instrumentální, ekonomické kalkulaci (Brown 2015; Foucault 2009).

Z teorie hegemonie i z tradice regulační školy pak vychází soudobá politická ekologie, která jejich analytické poznatky dále rozvíjí. Její klíčovou inovací je tvrzení, že samo zkoumání institucionálních rámců (způsob regulace) ani intelektuálních norem (politická racionalita) samo k chápání dynamiky soudobého kapitalismu nedostačuje. Jak upozorňují Ulrich Brand a Markus Wissen (2018), je třeba zkoumat nejen ekonomickou a politickou organizaci společnosti na úrovni kapitalismu a státu, nýbrž také způsob, jímž je fosilní růstová ekonomika „zapuštěná“ v lidské každodennosti. Jinak řečeno, nejde jen o výrobu – spotřebě, jako sféře niterně spojené s kulturou společnosti a se způsobem, jímž se člověk jako jednotlivec vztahuje ke svému okolí a žije svůj život, je vlastní relativní autonomie (Aglietta 2000). Vytrvalost a dlouhodobá stabilita kapitalismu navzdory sociálním a ekologickým krizím je podle nich mimo jiné dána také právě touto „subjektivizací“ dominantních vztahů – a je proto na místě hovořit nejen o způsobu regulace, nýbrž o celém „způsobu života“. Ten je v kontextu moderního kapitalismu na místě pojmenovat jako „imperiální“, protože jde vždy o život „na cizí úkor“, založený na externalizaci nákladů vývozem ekologických škod a dovozem levné práce ze zemí globálního Jihu (Brand a Wissen 2018, s. 10-6). Zásadním průvodním jevem postupných cyklů akumulace v historii expanze kapitalismu je pak v jejich pojetí právě postupné šíření „imperiálního způsobu života“ od nejvyšších vrstev směrem k pracujícím. To odpovídá Malmově pojetí, v němž se lidé stávají subjekty fosilní ekonomiky právě skrze individualizované formy fosilní spotřeby (Malm 2016, s. 361-6), i důrazu, jejž Mitchell klade na zásadní roli rozšíření automobilismu a dalších forem energeticky náročného způsobu života pro stabilizaci „uhlíkové demokracie“ po druhé světové válce (Mitchell 2011, s. 41-2).

Můžeme shrnout: poválečný „režim akumulace“ dokázal z tohoto hlediska získat stabilitu částečným otupením sociálního konfliktu mezi prací a kapitálem, jež bylo zajištěno třemi prolínajícími se liniemi vývoje: za prvé, dosažením společenského konsensu prostřednictvím uspokojení části (především materiálních) požadavků pracujících, založeného na zajišťování trvalého ekonomického růstu a nerovné ekonomické a ekologické směně se zeměmi globálního Jihu. Za druhé, konstrukcí odpovídající politické racionality založené na expertní správě „ekonomiky“ (s růstem jako kritériem úspěšnosti), jež se stala dominantní formou „zdravého rozumu“. A za třetí, rozšířením na narůstající spotřebě fosilní energie postaveného „imperiálního“ způsobu života ze středních vrstev směrem k pracujícím. Tak se pracující – a odborové svazy jako forma jejich institucionální reprezentace – navzdory pokračujícím sporům o míru redistribuce stali v tomto smyslu oporou fosilní ekonomiky, tedy na neustálém růstu založeného a na vysoké míře spotřeby fosilní energie závislého hospodářství. Proto dnes odbory tvoří spolu s kapitálem a státem součást toho, co environmentální sociolog Allan Schnaiberg (1980, s. 205-15) přiléhavě pojmenoval jako „růstovou koalici“ – trojstranné spojenectví, u nás neformálně institucionalizované v podobě tripartity, jehož složky mohou navzájem svádět konflikty o distribuci „koláče“, ale jejichž společným, strukturálně i kulturně podmíněným zájmem zůstává stabilní expanze celého „pekárenského provozu“ a dál proto roztáčejí akumulaci, pro níž Schnaiberg používal svou metaforu „běžícího pásu výroby“ (tamtéž).

Neoliberální režim akumulace a s ním spojená ideologická hegemonie, jež „fordistický“ model vystřídaly v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století, samozřejmě tyto vztahy v rámci kapitalismu transformovaly do nové konfigurace. Z hlediska takto naznačené analýzy je však třeba vidět, že neoliberální politická racionalita, jak ji v návaznosti na Foucaulta popisuje kupříkladu Wendy Brown, není ani tak zásadní inovací, nýbrž spíše *radikalizací* dřívější racionality ekonomické, jejíž původ ve své práci stopuje Mitchell a v tomto smyslu rozvíjí její základní orientace (především na „ekonomiku“ jakožto objekt expertní správy a na ekonomický růst jako základní politický cíl a měřítko úspěchu) (Brown 2015; Foucault 2009; Mitchell 2011). V období neoliberální globalizace, zahájené po pádu sovětského bloku v devadesátých letech, se pak

dále rozvíjejí i ostatní zde naznačené systémové dynamiky poválečného období. Jak upozorňuje opět Malm, snaha kapitálu o podrobování pracovní síly – v podobě automatizace i teritoriálních přesunů za levnou prací – je i dnes hlavní hnací silou, stojící za růstem emisí skleníkových plynů. Nejvýraznějším projevem této dynamiky je pak přesun výroby do Číny, jež se kvůli disciplinované a flexibilní pracovní síle stala počátkem nového tisíciletí cílem masivních zahraničních investic a centrem výroby spotřebního zboží pro mezinárodní trhy – a proto také hlavním zdrojem „emisní exploze“ pozorované v posledních dvou desetiletích (Malm 2016, s. 327-67). Souběžně s tím jsou poslední tři dekády také epochou dalšího geografického i vnitrospolečenského rozšiřování a upevňování „imperiálního způsobu života“, jak o něm hovoří Brand a Wissen. Ten je na postupu nejen v rámci společností globálního Severu, v jejichž vládnoucích třídách se původně zrodil, nýbrž proniká rovněž k elitám a stále častěji i středním vrstvám společností globálního Jihu – typicky opět v Číně (Brand a Wissen 2018, s. 21-6). Výsledkem je v posledních třech desetiletích, od počátku „neoliberální“ globalizace devadesátých let, dramatická eskalace planetární ekologické krize – v oblasti klimatu je kupříkladu symptomatické, že více než polovina kumulativních emisí, jež dnes ohřívají naši atmosféru, se do ní dostala právě až po roce 1988, kdy se změny klimatu poprvé staly předmětem intenzivní veřejné debaty (Frumhoff 2014).

Tato historická perspektiva umožňuje porozumět tomu, jak se podařilo pracující do fosilní ekonomiky integrovat a klade důraz na to, že rozporná pozice odborů vůči ekologickým otázkám souvisí s jejich vlastním kontradiktorním postavením v nerovném a historicky proměnlivém vztahu mezi prací a kapitálem. To je však samozřejmě pouze jedna strana celého příběhu. Jak upozorňuje sám zmiňovaný Schnaiberg, pracující, potažmo odbory, jsou historicky nejslabší a proto také potenciálně nejneochotnější součástí „růstové koalice“ (Schnaiberg 1980, s. 240-50). Jejich zájem na další akumulaci není dán potřebou akumulace *per se,* jako v případě kapitálu, ani snahou o pacifikaci společnosti a udržení vlastní moci z prostředků získaných výběrem daní, jako v případě státu, nýbrž tím, že ji shledávají strategicky nejsnazší cestou k redistribuci a k uspokojení svých požadavků, napůl nevědomou úvahou, že zvětší-li se koláč, bude se jim z něj snáze ukrajovat větší kus pro sebe. Ekonomický růst se v situaci

asymetrického konfliktu mezi prací a kapitálem stává prostředkem kompenzace, náhradou za rovnost (Brand a Wissen 2018, s. 100; Hickel 2019, s. 57). Schnaiberg a jeho následovníci jako Obach – ale i političtí ekologové typu zmiňovaného Branda a Wissena – proto právě do pracujících vkládají největší naději na to, že jejich odpor k podřízenému postavení a ekonomickému vykořisťování spolu se zvýšeným povědomím o ekologické destruktivitě dnešního ekonomického uspořádání může přerůst ve snahu o překonání celého „běžícího pásu výroby“, celého začarovaného kruhu akumulace (Brand a Wissen 2018, s. 95; Obach 2004; Schnaiberg 1980, s. 372).

Je tu tedy otázka toho, jak se historicky i dnes k ekologickým problémům vztahují samy odbory. Za prvé, stejně jako samo paradigma ekonomického růstu a dominantní „neoliberální“ politická racionalita, tak i odborové svazy musely v souvislosti s postupem ekologické krize a množícími se projevy různých ekologických problémů do své politiky tak či onak integrovat ohledy k životnímu prostředí. Tento proces navazoval ovšem také na úctyhodné vnitřní zdroje, v podobě hlubší tradice „environmentalismu pracujících“, tedy různých proekologických forem politických postojů a jednání v dělnickém či odborovém hnutí, jež historicky vycházely z toho, že pracující se často sami stávali prvořadými oběťmi zdravotních či bezpečnostních rizik vyplývajících z průmyslového znečištění. Z těchto dvou zdrojů vznikl postupně dnešní mainstreamový „odborový environmentalismus“, jehož charakteristikám, přednostem a nedostatkům se věnuje první z následujících kapitol. Za druhé, hegemonní forma politické racionality – v tomto případě dominantní podoba odborového environmentalismu – samozřejmě nikdy není jediná. Vždy existují kontrahegemonní racionality a strategie a tudíž také alternativní koncepce vztahování se k ekologickým otázkám. V tomto smyslu je možné vysledovat z radikálnější tradice „environmentalismu pracujících“ dnes vycházející pojetí odborově organizovaných pracujících jako potenciálního subjektu sociálně-ekologické transformace, jdoucí za horizont ekonomického růstu. Těmto dvěma tématům se v odpovídajícím pořadí věnují následující dvě kapitoly.

3. Práce a příroda dnes: program spravedlivé transformace a rozpory zeleného růstu

Strukturálně-funkcionalistické hledisko, představené v předchozí kapitole, samozřejmě riskuje rozpornou pozici odborových svazů v růstové ekonomice příliš zjednodušit: nevyplývá z něj v žádném případě, že by pracující byli vůči ekologickým problémům lhostejní. Naopak: jak upozorňuje sám Malm, průmyslový proletariát byl prvním, kdo na vlastní kůži pociťoval vedlejší důsledky expanze fosilní ekonomiky v podobě znečištění ovzduší a dalších projevů ekologické degradace svého bezprostředního okolí (Malm 2016, s. 246-8). Podobně Stefania Barca zdůrazňuje, že jedinečné postavení pracujících na „rozhraní“ mezi přírodou a ekonomikou historicky vedlo k tomu, že lidé, zaměstnaní v továrnách, dolech, rafineriích a dalších znečišťujících podnicích byli s ekologickými riziky vyplývajícími z jejich provozu často konfrontování jako první a zájem na ekologizaci výroby tak vyplýval z bezprostřední starosti o bezpečnostní, zdravotní a další aspekty jejich pracovních podmínek (Barca 2012, s. 66-7). Z těchto ohledů se zrodila tradice „environmentalismu pracujících“, jenž se stal významným zdrojem, na nějž do jisté míry navazuje také dnešní mainstreamový „odborový environmentalismus“.

Jak Barca dále popisuje, v historii různých hnutí pracujících tak lze nalézt množství příkladů, kdy odborové svazy a další „dělnické“ instituce účinkovaly jako partner a spojenec ekologického hnutí a výrazně tak přispěly k nárůstu obecného povědomí o ekologických problémech i k prosazování ekologických regulací a jiné legislativy. Silným příkladem je Itálie, jejíž „třídní ekologie“ byla v sedmdesátých letech dvacátého století vlivným proudem raného italského environmentalismu, jenž dal vzniknout nejen množství teoretických děl syntetizujících marxismem inspirovanou třídní analýzu s ekologickou perspektivou, ale i řadě institucí: dokonce i zřejmě nejvýznamnější dnešní italská ekologická organizace, *Legambiente*, vznikla původně v rámci jedné z sekcí italské komunistické strany (tamtéž, s. 70-3). Podobně ve Spojených státech sehrály odborové svazy v šedesátých a sedmdesátých letech významnou úlohu v prosazení prvních zásadních legislativních opatření na ochranu životního prostředí, jako byl *Clean Air Act* z roku 1970 a *Clean Water Act* z roku 1972.

Klíčovou úlohu v budování těchto aliancí mezi ekology a odboráři hrál předák Mezinárodního svazu pracujících v ropném, chemickém a jaderném průmyslu (OCAW) Anthony Mazzocchi, jemuž se rovněž připisuje autorství pojmu „spravedlivé transformace“ (*just transition*), významného pilíře dnešního odborového environmentalismu, jehož rozbor předkládám níže.

Svého druhu zlom v tomto vývoji představoval podle Barcy až „neoliberální“ obrat na konci sedmdesátých let, jenž vedl k významnému oslabení pozice odborových svazů v mezinárodní ekonomice, související s přechodem k „postfordistickému“ režimu akumulace (tamtéž, s. 69-70). S tím, jak odbory ztrácely pevnou půdu pod nohama a čelily hrozbě zániku pracovních míst v průmyslu v souvislosti s přesouváním výroby do zemí globálního Jihu, byly stále častěji zaháněny do pozice obhájců znečišťujících provozů proti silám nadnárodního kapitálu i přibývajícím ekologickým regulacím – a tedy také v mnoha případech proti ekologickým hnutím. Klasický diskurs „konfliktu mezi ochranou životního prostředí a pracovními místy“ a s ním související konfliktní vztah mezi odborovým a ekologickým hnutím v moderním smyslu se tak podle Barcy rodí právě až na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let. Jak upozorňuje Schnaibergův žák a analytik vztahů mezi ekology a odboráři Brian Obach, pracující typicky k prvoplánovým odpůrcům ekologických opatření nepatří, nýbrž jsou do opozice proti nim zatahováni průmyslovým kapitálem, který hledá spojence: protože ohrožené korporátní zisky těžko samy o sobě vyvolají sympatie veřejnosti, je „nezbytné najít sympatičtější oběť“. Pracující tak v těchto konfliktech slouží průmyslu jako svého druhu „rukojmí“, na něž se lze odvolávat ve snaze o udržení výnosného byznysu tváří v tvář hrozbě ekologických regulací (Obach 2004, s. 10). Tato perspektiva zájmů odborového a ekologického hnutí jako ve své podstatě rozporných a navzájem se vylučujících, vyjádřená ve stereotypní představě „konfliktu mezi ochranou životního prostředí a pracovními místy“, získala podle Barcy na konci sedmdesátých let praktickou sociální hegemonii takřka ve všech industrializovaných zemích a udržela si ji až do počátku devadesátých let, kdy ji teprve různá radikální ekologická hnutí začala zpochybňovat. Selektivní ekologická modernizace ekonomik bohatých států současně vedla k již zmiňovanému přesunu nejšpinavějších provozů do zemí globálního Jihu a dalšímu geografickému šíření ekologických rizik.

Právě na přelomu devadesátých let a prvního desetiletí našeho století se pak v mezinárodním odborovém hnutí – především v rámci mezinárodních central jako je Mezinárodní konfederace odborových svazů (ITUC) či Evropská konfederace odborových svazů (ETUC) – rodí dnes převládající specifický typ odborového environmentalismu, jenž je mimo tuto svébytnou tradici také plodem narůstajícího povědomí o globálních ekologických hrozbách a skutečnosti, že ohledy k životnímu prostředí do své rétoriky a praxe nejpozději od „summitu Země“, pořádaného v Rio de Janeiru roku 1992, integrují i další aktéři jako mezinárodní organizace, státy a byznys. Odborové svazy se tak nově konfrontují s ekologickou otázkou nejen jako s problémem jejich bezprostředně zakoušeného okolí či legislativy na úrovni národních států, nýbrž jako s globální výzvou. Specifickou úlohu v tomto ohledu sehrávají v rámci mezinárodních odborových svazů odboráři ze zemí globálního Jihu, vystavení od devadesátých let v disproporčně zvýšené míře jak tlaku na levnou práci a omezování práv pracujících, tak dopadům ekologických krizí, jako jsou změny klimatu (Uzzell a Räthzel 2013, s. 9-10). V roce 2006 probíhá první celosvětová konference o vztahu odborů k ekologickým otázkám v keňském Nairobi a ve stejném roce sloučením dvou starších mezinárodních central vzniklý ITUC na své zakládající konferenci ve Vídni jako vůbec první mezinárodní odborový svaz přijímá jednotné stanovisko k problému změn klimatu. To explicitně spojuje ekologickou krizi se „selháním neoliberalismu“ a soudobou podobou „procesu globalizace“ a volá po spravedlivějším uspořádání globální ekonomiky, což je jazyk, jímž následně odbory nejčastěji hovoří též na mezinárodních klimatických konferencích, zvláště pak po ekonomické krizi roku 2008 (Rosemberg 2013, s. 31-44).

Jak ve své analýze strategií odborových svazů ve vztahu především ke klimatické krizi popisuje švýcarský výzkumník Romain Felli, v posledních patnácti letech tak především zásluhou ITUC a dalších příbuzných institucí vznikl v rámci mezinárodního odborového hnutí široký „progresivní konsensus“, v jehož rámci se odborové svazy navzdory různým odlišnostem – jimž se věnuji níže – ve své většině přinejmenším shodují v tom, že akceptují závěry klimatické vědy, chápou realitu změn klimatu a hlásí se k úsilí o jejich řešení (Felli 2014, s. 9). Rezoluce ITUC z jeho druhého kongresu v kanadském Vancouveru vyzývá k „boji

se změnami klimatu prostřednictvím udržitelného rozvoje a spravedlivé transformace“ a spojuje explicitně ekologickou krizi s krizí sociální a obecně neblahým působením „sociálně nespravedlivého, ekologicky neudržitelného a ekonomicky neefektivního modelu, který je neschopen zajistit milionům lidí důstojnou práci a důstojný život“… a který rovněž „činí tvorbu bohatství závislou na ekologické degradaci a vytváří nepřijatelné nerovnosti“ (ITUC 2010).

3. 1. Jaká spravedlivá transformace?

Požadavek „spravedlivé transformace“ se skutečně stal jakousi osou odborové ekologické politiky. V nejhrubějších obrysech lze tento pojem definovat jako proces, v jehož rámci odbory, vlády a další instituce vytvářejí „spravedlivé společenské podmínky pro přechod od znečišťujícího způsobu výroby k udržitelné ekonomice“ (Gil 2013). V tomto smyslu v myšlení amerických odborářů původně navazoval na dřívější koncepci „ekonomické konverze“ válečného hospodářství Spojených států – především zbrojního průmyslu – na hospodářství mírové a s ní související dialog mezi odbory a mírovým hnutím. V podání zmiňovaného Mazzocchiho, který s tímto pojmem v polovině devadesátých let přišel, měla spravedlivá transformace znamenat především kompenzace pro ty pracující, kteří měli v souvislosti s rušením špinavých provozů přicházet o zaměstnání. Ti měli získat nejen náhradu chybějícího příjmu, ale také velkorysé příspěvky na další vzdělávání – dnes bychom řekli rekvalifikaci – která jim měla umožnit „začít znovu“ (Roessler 2016, s. 5-9).

Koncept spravedlivé transformace se pak v průběhu následujících let rozšířil ze Spojených států do dalších zemí. Po roce 2000 pronikl též do jazyka mezinárodních odborových svazů a stal se následně mimo jiné hlavním rámcem požadavků ITUC (jež dnes s klimatickou krizí a prosazováním spravedlivé transformace počítá jako s jednou ze svých hlavních priorit) v mezinárodních klimatických jednáních na půdě OSN, především v rámci stanovisek k zásadním summitům v Kodani a Paříži (ITUC 2009, 2015a, 2015b) – i rámcem politiky ETUC na úrovni Evropské unie. Co je podstatné, debata o spravedlivé transformaci se současně stala významným terénem pro obnovený dialog a nalézání společné řeči mezi ekology a odboráři – jako v rámci často za příklad

dobré praxe dávané „Modrozelené aliance“ (*BlueGreen Alliance*), jež ve Spojených státech spojuje nejvýznamnější odborové svazy s velkými tradičními ekologickými organizacemi, jako je *Sierra Club* (BlueGreen Alliance). To nepochybně dále přispělo k nárůstu popularity tohoto pojmu.

Jak si tedy přesně odborové svazy spravedlivou transformaci představují? Jak poznamenávají Räthzel a Uzzell či zmiňovaný Felli, sám pojem spravedlivé transformace je rozporuplný, stal se do velké míry „prázdným signifikantem“ a může v pojetí různých odborářek a odborářů znamenat velmi odlišné věci, pohybující se na spektru sahajícím od prostého zajištění podpory v nezaměstnanosti pro propouštěné horníky až po plnohodnotnou transformaci ekonomiky v socialistickém duchu (Uzzell a Räthzel 2013, s. 14). Ve svém mainstreamovém, převládajícím pojetí je politika spravedlivé transformace orientována na představu inkluzivnějšího, sociálně spravedlivějšího a ekologicky ohleduplnějšího ekonomického růstu, jenž by měl vést *souběžně* k příznivým sociálním důsledkům a zabezpečení postavení pracujících i k rychlému snižování emisí, a jenž má být výsledkem globálního „sociálního dialogu“ mezi státy, odborovými svazy, byznysem a dalšími aktéry (Stevis 2011). Tato orientace na „zelený růst“, zajišťovaný „ekologickou modernizací“ hospodářství, vedoucí k vytváření nových „zelených pracovních míst“ (*green jobs*), sebou však přináší řadu vnitřních rozporů, které je zde třeba rozvést.

První úrovní, na níž jsou tyto rozpory zřetelné, je úroveň ekologická. „Zelený růst“, k němuž se mezinárodní odborové svazy jako konečnému cíli „spravedlivé transformace“ ve svých dokumentech a prohlášeních hlásí, se stal dominantním narativem ekologické politiky mezinárodních institucí nejpozději po ekonomické krizi v roce 2008, kdy v této pozici v zásadě nahradil dřívější koncepci udržitelného rozvoje. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), jež se v roce 2011 stala pionýrem tohoto konceptu, „zelený růst“ definovala jako „podporu hospodářského růstu a rozvoje při současném zajištění toho, aby přírodní bohatství nadále poskytovalo zdroje a environmentální služby, na nichž závisí náš blahobyt“ (OECD 2011). Koncept v podobném duchu souběžného zajištění ekologické udržitelnosti a ekonomického růstu brzy převzaly rovněž Program OSN pro životní prostředí (UNEP), Světová banka a další mezinárodní instituce – a v té či oné podobě také velká část národních vlád.

Otázka, o níž probíhá debata již nejpozději od vydání zprávy římského klubu *The Limits to Growth* (Meze růstu) v roce 1972, samozřejmě zní, do jaké míry – a zda vůbec – je něco takového možné (Meadows et al. 1972; Meadows et al. 2004). Zelený růst konceptuálně navazuje na v sociálních vědách i politice vlivnou teorii „ekologické modernizace“, jež v stručném podání postuluje, že překonání ekologických problémů je v zásadě možné dosáhnout v rámci stávajícího uspořádání ekonomiky, a to prostřednictvím patřičnými státními pobídkami a regulacemi podporovaných technologických inovací, jež v dohledném horizontu dokáží zajistit „oddělení“ – takzvaný *decoupling* – akumulace bohatství a růstu hrubého domácího produktu (HDP) od ekologických škod způsobovaných narůstající spotřebou materiálů a energie.

Problém spočívá v tom, že přestože lze kupříkladu skutečně pozorovat v některých bohatých zemích „relativní oddělení“ emisí skleníkových plynů od růstu HDP, absolutní oddělení růstu od ekologických škod na globální úrovni empiricky prokazatelně neprobíhá: spotřeba materiálů i uhlíkové emise i nadále stoupají a v posledních dvou dekádách je paradoxně navzdory vší dosavadní politice ekologické modernizace patrný naopak *recoupling*, tedy zvyšování relativní ekologické náročnosti globální ekonomiky (Hickel a Kallis 2019; Ward et al. 2016). „Zelený růst“, argumentuje Ulrich Brand, je tak ve své podstatě oxymóronem (Brand 2012). Tato dominantní orientace na ekologickou modernizaci (v její takzvaně „slabé“ formě, charakterizované tržními nástroji typu obchodování s uhlíkovými povolenkami, politikou „pobídek“ a podporou technologických inovací), již jako dominantní přístup většiny odborových svazů rozeznává Stevis, tak v posledku vede k dalšímu nárůstu výroby a spotřeby, jenž ekologický přínos inovací často anuluje (Stevis 2011, s. 154). Opatření typicky se „zeleným růstem“ spojovaná (dílčí regulace, technologické inovace) navíc často jen ekologická rizika a náklady odsouvají v prostoru a čase – jako když přechod od spalovacích motorů k elektromobilitě vede k zvýšené poptávce po ekologicky ničivé těžbě vzácných minerálů – a tedy na bedra chudších a ohroženějších pracujících (Parrique et al. 2019).

Je nutno poznamenat, že část odborových svazů častěji prosazuje nástroje a politiky, jež Stevis charakterizuje jako spadající spíše do kategorie „silné“ ekologické modernizace, směřující k hlubšímu přehodnocení ekonomického růstu

a snaze o důslednější sladění ekonomických a ekologických priorit. Volají tak po širšímu politickém programu, jenž by dal v rámci procesu „spravedlivé transformace“ větší úlohu samotným pracujícím a spojil důslednější ekologizaci ekonomiky s důrazem na tvorbu nových pracovních míst a přerozdělování bohatství (Sweeney 2014). Takovou politiku bychom mohli označit za formu „zeleného keynesianismu“, jež volá po masivních státních investicích do obnovitelné infrastruktury spojených se snahou o ekonomické oživení – což je směr, jímž do značné míry míří rovněž ve Spojených státech i v Evropě dnes populární programy známé pod značkou *Green New Deal* (Aronoff et al. 2019; Klein 2019). Přestože takové projekty pro překonání klimatické a ekologické krize zřejmě představují lepší základ, než scénáře *business as usual*, setkávají se rovněž s oprávněnou kritikou, že se s logikou růstu rozcházejí nedostatečně (Bernes 2019; Kallis 2019).[2]

Druhá úroveň, neméně podstatná, je politicko-ekonomická. Jak poznamenává Felli, přestože podpora spravedlivé transformace směrem k inkluzivní „zelené ekonomice“ je často rámována jazykem tradičních odborových hodnot spravedlnosti a solidarity a zakotvena v širší kritice neoliberalismu, ve své dominantní podobě v zásadě přijímá neoliberální rozvržení politického terénu (Felli 2014, s. 383-4). Souvisí tak s v mnoha oblastech odborového hnutí stále ještě setrvačným posunem směrem k „byznysovému“ odborářství (*business unionism*), starajícímu se čistě o platy a pracovní podmínky v rámci „sociálního dialogu“ omezeného do velké míry na jednotlivá pracoviště, a příbuzných podob tripartitních uspořádání, jež Brand a Wissen souhrnně označují pojmem „kompetitivního korporativismu“. Odbory růst i nadále podporují, protože předpokládají, že „redistribuce a kompromisu s kapitálem se bude dosahovat snáze, bude li kapitalistická růstová mašinerie fungovat“ (Brand a Wissen 2018, s. 100-1). Nerovnoměrný proces akumulace kapitálu však vede nejen k ekologickým, nýbrž i sociální dislokacím. Externalizovány nejsou jen ekologické náklady, nýbrž i náklady sociální v podobě intenzivnějšího vykořisťování levnější pracovní síly odborově neorganizovaných pracujících či méně industrializovaných zemí „periferie a semiperiferie“.

2 Ke kritice „zeleného keynesianismu“ viz také Wainwright a Mann (2018, s. 116-28).

Odbory v zemích bohatého kapitalistického jádra tak sice na jednu stranu mohou podílením se na takové selektivní ekologické modernizaci, spojené se spravedlivou transformací, získat výhody a zabezpečit zájmy svého členstva ve vlastní zemi, ale současně ztížit možnost takové transformace jinde – a v neposlední řadě učinit obtížnějším utváření solidárních spojenectví s odbory v jiných zemích. To je dynamika, již ve své analýze dosavadního procesu spravedlivé transformace v Německu popisuje politolog Judson Abraham (2019). V jeho rámci průmyslové odbory jako IG Metall i jeho mateřská centrála DGB (Německý svaz odborů) dosahují zajištění zájmů svého členstva částečně také výměnou za podporu kompetitivního, exportně orientovaného hospodářského modelu. Abrahamovou tezí je, že ten jednak stojí na ekonomickém vykořisťování chudších zemí jako je Řecko – pro než se tak odchod od uhlí stává ještě obtížnějším – a jednak na prekarizaci trhu práce pro méně kvalifikované pracující, které ekonomická nejistota následně žene do náruče krajní pravici. Jak uvidíme, můžeme odůvodněně předpokládat, že obě dvě zmíněné dynamiky se dnes do jisté míry odvíjejí rovněž v České republice.

Výzkumníci jako Felli tak volají po alternativní strategii, která by směřovala nejen k reformě, nýbrž překonání rozporů kapitalistického ekonomického modelu. Ta by měla současně předpokládat přechod od „byznysového“ odborářství k modelu „odborů jako sociálního hnutí“ (*social movement unionism*), v jehož rámci by organizace pracujících netematizovaly čistě jen platy a pracovní podmínky, nýbrž řešily komplexně zájmy svého členstva nejen jakožto pracujících, ale šířeji jakožto *lidí* (Barca 2012, s. 66-7). To je vývoj, který ostatně v té či oné podobě jakožto předpoklad plnohodnotného a účinného zapojení odborů do řešení ekologických problémů předpokládají rovněž další autoři jako Räthzel a Uzzell či Stevis (Räthzel a Uzzell 2011; Uzzell a Räthzel 2013; Stevis 2011). Jak uvidíme v následujících kapitolách, taková alternativní strategie by současně předpokládala přijetí perspektivy „demokratizace energetiky“ a dalších klíčových ekonomických sektorů jako dlouhodobý strategický cíl a předpoklad obecnější nápravy vztahů mezi přírodou a společností.

4. Alternativní strategie: odbory jako subjekt sociálně-ekologické transformace

Jak by mohla vypadat alternativní odborová strategie, směřující k důslednějšímu pojetí spravedlivé transformace, jež by řešila změny klimatu a další ekologické problémy způsobem, potenciálně unikajícím rozporům režimu kapitalistické akumulace? Autoři, kteří se tomuto problému věnují, se v zásadě shodují na několika základních bodech. V první řadě je k tomu podle nich nezbytný postupný přechod od „byznysového“ modelu odborové aktivity (*business unionism*), soustředěnému v podstatě výhradně na obhajobu úzce pojatých zájmů vlastního členstva na lepších platech a pracovních podmínkách (*pay and conditions*) k modelu, jejž Stevis pojmenovává jako model „sociálního odborářství“ (*social unionism*) a Räthzel a Uzzell či Felli pak přímo jako model „odborů jako sociálního hnutí“ (*social movement unionism*) (Felli 2014; Stevis 2011; Uzzell a Räthzel 2013). To kupříkladu podle Räthzel a Uzzela znamená, že odbory by se měly začít chápat spíše než coby úzké zájmové organizace jako šířeji pojatá hnutí, jež hájí životní podmínky svého členstva nejen v rámci jeho omezené role pracujících na pracovištích, nýbrž v rámci všech sfér života – a snažit se proto také o proměnu organizace ekonomiky a společnosti, tak aby všem byla zajištěna politická a sociální práva. V tomto smyslu by měly odbory hájit zájmy všech, kteří chtějí „spravedlivou společnost“: a především pracujících, na něž ekologické problémy a jejich sociální důsledky dopadají nejhůře a nejčastěji. Obrazně řečeno: jde o to „strhnout neviditelnou zeď mezi pracujícími jako pracujícími na pracovištích a pracujícími jako občany mimo jejich pracoviště“ (Räthzel a Uzzell 2011, s. 1221).

To by, za druhé, mělo být spojeno s přijetím programu, který by směřoval mnohem důsledněji, než dnes obvyklá politika států, k naléhavému řešení klimatické krize způsobem, jenž by současně skutečně naplnil aspirace projektu spravedlivé transformace. To, jak poznamenává Stevis, by znamenalo osvojit si spíše projekt „silné“ než „slabé“ ekologické modernizace, tedy ekonomický program založený spíše na intervencích do ekonomiky formou veřejných investic a tvrdých regulací, než na „tržních“ mechanismech a měkkých pobídkách typických pro neoliberální vládnutí – a aktivně z pozice pracujících prosazovat

přehodnocení sociálních priorit a pojetí pokroku, stavět se proti další komodifikaci veřejných statků či přírody a prosazovat důslednější demokratickou kontrolu nad procesem technologické inovace (Stevis 2011, s. 155). Podobně Barca soudí, že ke skutečně smysluplnému přechodu k udržitelné formě ekonomiky je třeba začít právě od reorganizace výroby způsobem, který by se spíše než kolem technických řešení točil kolem potřeb a zájmů samotných pracujících (Barca 2012, s. 76). Podle Felliho by to pak znamenalo z konceptuálního hlediska svádět konflikt nejen o *podmínky* zaměstnanců ve výrobě, zaměřené na maximalizaci směnné hodnoty, nýbrž řešit otázku smyslu výroby samé a to z perspektivy hodnoty užitné: co se vyrábí, jak se to vyrábí, kolik se toho vyrábí – a tudíž nevyhnutelně také to, kdo má nad procesem výroby kontrolu (Felli 2014, s. 391). Odbory by se v tomto ohledu tedy mohly podle Branda a Wissena stát subjektem „komplexní demokratizace produkce, reprodukce a vztahů mezi společností a přírodou“, která je podle nich podmínkou „sociálně-ekologické transformace“ překračující horizont akumulace – a najít tak i ve vlastních zápasech o vyšší mzdy či kratší pracovní dobu spojence v hnutích, jež svádějí jiné „protikapitalistické“ zápasy „zvnějšku“ výroby: například v oblastech jako je energetika, zásobování potravinami či otázky péče a sociální reprodukce vůbec (Brand a Wissen 2018, s. 80-1).

4. 1. Odbory a demokratizace energetiky

Konkrétní nástin takové strategie můžeme vidět kupříkladu v politických návrzích, jež propaguje organizace Odborové svazy za demokratizaci energetiky (*Trade Unions for Energy Democracy,* TUED*),* sdružující čtyřiasedmdesát odborových svazů z čtyřiadvaceti zemí světa, jež sama sebe popisuje jako „globální, multisektorovou iniciativu, která si klade za cíl prosazování demokratické kontroly a řízení v energetice“ jakožto cesty k „řešení klimatické krize, energetické chudoby a degradace lidí i země“ (TUED). Politika TUED vychází ze strategických úvah, jež pro ni ve svých zprávách zpracovali analytici Sean Sweeney a John Treat: pokud by politiky ekologické modernizace a zeleného růstu skutečně směřovaly k včasnému nahrazení fosilních paliv obnovitelnými zdroji, pak by skutečně dávalo smysl, aby se odbory soustředily

převážně na zajištění „spravedlivosti“ této transformace a férových podmínek pro pracující, kterým hrozí ztráta zaměstnání. Nic takového se ale neděje – optimistická rétorika, že jsme vzhledem k masivnímu rozvoji obnovitelných zdrojů v posledních dekádách „na dobré cestě“, je vzhledem k dosud nedostatečné míře reálného nahrazování fosilních paliv lichá. Protože poptávka po energii, hnaná ekonomickým růstem, tempo rozvoje obnovitelných zdrojů předbíhá, jejich podíl v celkovém energetickém mixu se příliš nemění a také proto emise dále stoupají (Sweeney 2014; Sweeney a Treat 2017a).

Odbory by se proto měly zapojit do snah o přípravu „veřejné cesty“ (*public pathway)* k transformaci, která by úkol přestavby namísto soukromým investorům svěřila státu, veřejným společnostem či místním samosprávám. Ta by měla směřovat nejen k rychlejšímu nahrazování fosilních paliv obnovitelnými zdroji, nýbrž také k prosazení veřejné kontroly nad energetikou a „dekomodifikaci“ energie, její proměně ze zboží na veřejnou službu (Sweeney a Treat 2017b). Konkrétní příklad takových návrhů „veřejných cest“ můžeme najít v kampaních za „klimatická pracovní místa“ (*climate jobs*), jež se kromě neochoty soukromého kapitálu zajistit transformaci směrem k bezuhlíkové ekonomice snaží odpovědět také na jinou překážku „spravedlivé transformace“ – skutečnost, že „zelená“ pracovní místa nejsou ještě nutně „dobrá“ pracovní místa, tedy že práce v obnovitelném sektoru je často hůře placená, na pracovištích jsou horší pracovní podmínky a chybí odborové organizace.

Původní britská kampaň „Milion klimatických pracovních míst“ (*One Million Climate Jobs*), spuštěná v roce 2014 – tedy v období vrcholící konzervativní politiky škrtů ve veřejných rozpočtech a vysoké nezaměstnanosti po ekonomické krizi – společně ekology z „Kampaně proti změnám klimatu“ a osmi významnými odborovými svazy včetně nejpočetnějšího *Unite*, navrhovala, aby nová pracovní místa, zaměřená na snižování emisí, vznikala výhradně ve veřejném sektoru a prostřednictvím veřejných investic (Neale et al. 2014). Vláda měla zřídit Národní klimatickou službu (*National Climate Service,* po vzoru *National Health Service* ve zdravotnictví), která by organizovala vše od instalace solárních panelů na střechy přes zateplování budov až po masivní rozšíření veřejné dopravy a měla mimo jiné garantovat nové pracovní místo za stejných platových podmínek každému, kdo by v souvislosti s ústupem od fosilních paliv

práci ztratil. Podobné kampaně vznikly v následujících letech s podporou některých odborových svazů (často nikoli náhodou zapojených v TUED) i v dalších zemích, jako například v Jihoafrické republice či Portugalsku. Kampaně za klimatická pracovní místa se staly současně inspirací pro politické projekty jako je zmiňovaný *Green New Deal* ve Spojených státech (kde jej prosazuje část Demokratické strany), Velké Británii (kde jej vzala za svůj opoziční *Labour Party*) či Kanadě (kde jej prosazuje koalice ekologických organizací, odborových svazů a dalších skupin sdružená kolem manifestu *Leap*).

Všechny formy *Green New Deal* a jemu příbuzných politik, jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, čelí kritice, že ve své spíše „zeleně-keynesiánské“ podobě mohou vést k nezamýšleným důsledkům a spíše dalšímu „přesouvání“ a externalizaci ekologických škod a rizik místo řešení jejich příčin (srov. Kallis 2019). V tomto smyslu je ovšem nutné vidět, že pojem *Green New Deal* je dosud relativně prázdný a ohebný a spíše než fixním souborem návrhů a principů zůstává pojmem, který otevírá nový politický prostor: pole možností, které je současně bojištěm, na němž se o konečný význam a obsah projektu vede spor (Aronoff et al. 2019; Riofrancos 2019). Z hlediska perspektiv sociálně-ekologické transformace, která by překonávala logiku růstu, je nejslibnější právě jeho spojení s úběžníkem *demokratizace energetiky* čili prosazování demokratické energetiky.

Demokratická energetika (*energy democracy*) je konceptem na pomezí praxe sociálních hnutí a akademického výzkumu a stanovit její přesnou definici je proto nesnadné (Szulecki 2018). Podle definice svých předních teoretiků Kunzeho a Beckera, kteří v roce 2014 přišli s prvním přehledovým výzkumem na toto téma v evropském kontextu, jde nicméně o takové formy energetiky, které v sobě spojují čtyři aspekty či principy: za prvé, princip široké *demokratické participace* těch, kteří mají s tím kterým energetickým projektem co do činění, na jeho kontrole a správě (ať už jde o zaměstnance, spotřebitele, či občany municipality); za druhé, princip decentralizovaného kolektivního vlastnictví, ať už ve formě obecních (městských i venkovských) podniků či družstev; za třetí, princip sledování lokálních potřeb a kolektivního užitku namísto extrakce nadhodnoty; a za čtvrté, princip ekologické ohleduplnosti a orientace na uspokojování potřeb místo maximalizace zisku (Angel 2016; Kunze a Becker 2014). V tomto smyslu

perspektiva *demokratizace* odpovídá možnostem, daným samotnými vlastnostmi obnovitelných zdrojů – totiž tomu, že jsou ze své povahy decentralizované, a tudíž snáze demokraticky kontrolovatelné na místní úrovni, a taktéž že po úvodní investici do technologie k jejímu zachycení je pohonná látka, nezbytná k jejich provozu, poskytována zdarma silami přírodních toků, (což je režim vysloveně nevhodný k akumulaci kapitálu, protože neumožňuje realizaci nadhodnoty extrakcí jinak nedostupného vzácného zdroje).[3] Zvýšení demokratické kontroly nad energetikou je tak chápáno také jako umožňující podmínka dalšího vytlačování fosilní energie obnovitelnými zdroji – a naopak.

Přestože do této definice spadají empiricky především rurální, decentralizované podniky (to je také případ východočeských Kněžic, první 100% obnovitelné obce u nás), přibývá též politických projektů směřujících k demokratizaci energetiky ve velkých městech, jejichž aspirací je většinou remunicipalizace místní elektrické sítě – a jež podle Kunzeho a Beckera představují možnou cestu k rozšíření alternativ v energetice z okrajových nik k budoucímu scénáři hluboké transformace evropské energetiky (Kunze a Becker 2014, s. 58). V těch často připadá jeden z demokratických mechanismů právě na podíl zaměstnanců podniku na jeho správě. K takovému uspořádání směřovala iniciativa Berlínského energetického stolu (*Berliner Energietisch*), jenž chtěl v roce 2013 referendem zavázat místní vládu k remunicipalizaci elektrické sítě formou zřízení městského podniku (*Stadtwerk*), který by byl kontrolován radou volenou z třetiny spotřebiteli, z třetiny městským zastupitelstvem a z třetiny vlastními zaměstnanci. *Stadtwerk* měl současně z principu směřovat k 100% zásobování města obnovitelnými zdroji a rovněž zřídit sociální tarif pro nízkopříjmové domácnosti – a právě demokratická kontrola nad podnikem měla tento vývoj směrem k ekologičtější a sociálně spravedlivější „firemní politice“ umožňovat (Blanchet 2015). Přestože referendum neuspělo, dnes se jím inspirují mimo jiné podobné pokusy o remunicipalizaci energetické sítě v New Yorku, koloradském Boulderu a dalších amerických městech (srov. Empower Our Future; Public Power NYC).

3 K tomuto problému, vyplývajícímu z faktu, že lze obtížně kapitalizovat na něčem, co je všeobecně dostupné (tento paradox je nazýván „Lauderdaleovým“ podle ekonoma Jamese Maitlanda, hraběte z Lauderdale, který jej poprvé popsal), viz také Malm (2016, s. 371).

Konkrétní empirické příklady veřejné kontroly jako cesty k rychlejšímu snižování emisí v rozsáhlejším, než vyloženě místním měřítku, lze však hledat i jinde – přestože role státních či státem vlastněných, ale jinak běžně podle tržních principů fungujících velkých energetických společností (jako je náš ČEZ), může být z ekologického hlediska vyloženě záporná, není tomu tak vždy. V Latinské Americe – jako například v Uruguayi či Kostarice – jsou to naopak veřejné společnosti, jež se podařilo mimo jiné za přispění odborů uhájit před privatizací a udržely si tak silný etos veřejné služby, kdo mnohdy stojí v popředí rozvoje obnovitelné energetiky (Chavez 2018). Zmiňme také, že demokratizace může hrát roli ve snižování emisí nikoli jen čistě přímo v energetice, nýbrž také ve formě zaměstnanecké participace na řízení jiných podniků, protože tím, že jejich politiku podřizuje i jiným imperativům a potřebám, než je maximalizace akcionářských dividend, může vytvářet prostor pro zdola vycházející iniciativy směřující k ekologizaci provozu (Markey et al. 2019). To všechno jsou důvody, proč také zmiňovaní Kunze a Becker pojímají demokratizaci jako jednu z klíčových cest k nerůstové (*degrowth*) či post-růstové ekonomice (Kunze a Becker 2015), jež by umožnila sladit naplňování sociálních potřeb s ekologickou udržitelností. To rovněž rezonuje s pojetím demokratizace jako klíčové součástí sociálně-ekologické transformace u Branda a Wissena – a jak uvidíme, do jisté míry též se „socialistickou“ strategií v politické praxi odborových svazů, která by usilovala o posílení demokratické kontroly pracujících nad produkcí a reorientaci výroby od směnné hodnoty k hodnotám užitným.

5. Problém politické strategie odborových svazů ve vztahu k ekologickým otázkám

Právě tak jako není jednolitým, homogenním celkem ani samo ekologické hnutí, tak ani soudobý odborový environmentalismus, jak by mělo být z předchozích tří kapitol již jasné, není monolitem, nýbrž v sobě zahrnuje rozmanité a často vzájemně rozporné proudy. Je tomu tak proto, že odborové svazy svou politiku vůči otázkám životního prostředí nevytvářejí ve vakuu, nýbrž v prostoru poznamenaném určitou historicky kontingentní konfigurací sociálních vztahů. Jak jsme viděli, klíčový k pochopení jejich jednání je fakt, že odbory byly historicky do určité míry integrovány do dnes převládajícího režimu kapitalistické akumulace prostřednictvím řady mechanismů, jež nám umožňuje pochopit konceptuální aparát politické ekologie, vycházející jednak z marxistické teorie regulace, jednak z teorie hegemonie, jak ji rozvinul Antonio Gramsci (1992a; 1992b) a jak na ní ve své kritické teorii státu navázal Nicos Poulantzas (2000). Oběma těmto konceptuálním rámcům je vlastní poznání, že kapitál nedosahuje stability určitého režimu akumulace pouze vytvořením koherentního způsobu výroby, daného určitým stavem technologického vývoje, nýbrž rovněž ustavením odpovídajícího způsobu regulace, jenž z oblasti institucionálních norem přesahuje také do sféry kultury. Přestože tato kultura je, jak upozorňují Brand s Wissenem, rovněž hluboce zakotvena do běžného lidského života také na materiální úrovni prostřednictvím každodenních praktik a spotřebních vzorců (a v tomto smyslu tvoří koherentní „způsob života“), klíčovou úlohu v ní tvoří stejně tak převládající řád intelektuálních a kulturních norem: to, co je v dané epoše považováno za „zdravý rozum“ (u Gramsciho *senso commune*) (Brand a Wissen 2018, s. 29-31).

Co si pod převládajícím „zdravým rozumem“ představit v kontextu neoliberalismu pomáhá pochopit koncepce takzvané „politické racionality“, již v návaznosti na Michela Foucaulta (2009) rozvíjí politoložka Wendy Brown. Politická racionalita sahá hlouběji, než jen k tomu, co běžně rozumíme pod pojmy „ideologie“ či „diskurs“ – je vládnoucí formou normativního rozumu, která „předchází politickému jednání a je jeho podmínkou“ (Brown 2015, s. 116-7). Určuje, jaké formy jednání platí jako „politicky racionální“, je „konstitutivní“ ve smyslu politické subjektivity a představuje podmínku daného socio-politického

uspořádání sil a vztahů. Na úrovni diskursů a ideologií následně politická racionalita operuje, manifestuje se v nich a ustavuje se jako dominantní řád rozumu, který strukturuje to, jak lidé jednají a jak žijí své životy – v sázce není nic menšího než „způsob naší existence“ (Foucault cit. podle Brown 2015, s. 117). Pro neoliberální politickou racionalitu je pak typická dnes pozorovatelná ekonomizace dříve mimo-ekonomicky chápaných oblastí společenského života a na nejvyšší úrovni dominantní orientace na ekonomický růst jako hlavní měřítko úspěšnosti politiky států, firem i dalších institucí. V tomto smyslu nicméně to, co rozumíme „neoliberalismem“ navazuje na dřívější ekonomickou racionalitu, která, jak ukazuje Mitchell, byla vlastní už keynesiánskému „zdravému rozumu“ a na to, co jako dominantní „instrumentální racionalitu“ kapitalismu kritizoval již Marcuse (Marcuse 1991; 1992; Mitchell 2011, s. 123-43).

Je jasné, že tlaku této dominantní racionality podléhají do velké míry i odborové svazy (a to, jak uvidíme, i současně s tím a navzdory tomu, že přitom mohou ve své oficiální rétorice „neoliberalismus“ kritizovat). Jak upozorňuje Felli, politické jednání odborových svazů, které reaguje na různé objektivní problémy dané rozpory soudobého uspořádání ekonomiky, je „zprostředkováno politickým myšlením… a dospívá výrazu v různých politických strategiích“ (Felli 2014, s. 376). Jinak řečeno, tyto strategie nejsou dány „objektivní pozicí“ odborových svazů v uspořádání výrobních vztahů, nýbrž je třeba je chápat jako výsledky toho, jak odborové svazy samy rozumí své vlastní situaci a kontextu v němž se pohybují a v němž působí. Tyto strategie přitom pochopitelně nejsou absolutně determinovány hegemonní „neoliberální“ politickou racionalitou, jak ji analyzuje Brownová. Jak je vidět i na příkladech v předchozích kapitolách, v prostředí odborových svazů, jako aktérů tradičně ve větší či menší míře opozičních vůči silám kapitálu, se rozvíjí i rozmanité alternativní, „kontrahegemonní“ racionality. Jak poznamenávají Brand a Wissen: i když je v prostředí odborových svazů hluboce zakořeněna představa, že zlepšování situace pracujících nutně vyžaduje ekologicky ničivý ekonomický růst, protože jde o jediný způsob, jak zlepšit možnosti redistribuce, na druhé straně je v něm výrazně rozšířena a zakořeněna rovněž určitá koncepce toho, co s odkazem k E. P. Thompsonovi (cit. podle Brand a Wissen 2018, s. 8) nazývají *morální ekonomií*, „která nebyla procesem neoliberální subjektivizace plně pohlcena, nýbrž naopak

může být východiskem pro konfrontaci se zmíněnou dynamikou [růstu] a zpochybňování imperiálního způsobu života," (tamtéž).

Stejně jako lze tedy vysledovat různé formy racionality, lze tak vysledovat též rozmanité překrývající se politické strategie. Z konceptuálního a metodologického hlediska pak lze soudit, že racionalita strategii předchází a vztah mezi oběma je mediován diskursem, v jehož rámci aktéři v prostředí odborových svazů o své situaci a působení uvažují a komunikují – zkoumání těchto diskursů by tedy mělo umožnit vhled do racionalit a strategií, jež si tváří v tvář ekologickým otázkám odborové svazy osvojují (což je předpoklad, z nějž vycházím v analytické části práce). Felli pak podává typologii tří různých strategií, z níž lze ve snaze o porozumění odborové politice ve vztahu k životnímu prostředí čerpat.

5. 1. K typologii politických strategií odborových svazů

Podle Felliho lze na úrovni mezinárodního odborového hnutí dnes souběžně s „překrývajícím se konsensem", jenž jsem popisoval ve druhé kapitole, vysledovat tři odlišné strategie, jež různé svazy zaujímají: deliberativní, kolaborativně-růstovou a socialistickou (Felli 2014). Přestože Felliho studie se vztahuje úžeji ke klimatické krizi a specificky k *mezinárodním* odborovým svazům, zde ji přebírám jako obecnější „ideálně-typickou" teoretickou matrici, neboť je dle mého soudu analyticky plodnější a systematičtější než pouhé binární opozice jako mezi „slabou a silnou ekologickou modernizací" či „business *unionism*" a „*social movement unionism*" (srov. Stevis 2011; Räthzel a Uzzell 2011) a integruje tyto kategorie do komplexnější struktury.

Nejblíže k „neoliberální racionalitě" má nepřekvapivě politická strategie, která v prostředí mezinárodních odborových svazů dominuje: strategie *deliberativní*, jež v podstatě odpovídá mainstreamovému odborovému environmentalismu, jak jsem jej popisoval ve třetí kapitole. Ta v sobě ztělesňuje snahu o řešení sociálních a ekologických kontradikcí kapitalismu v rámci budoucí „zelené ekonomiky", k níž by se mělo dospět prostřednictvím vyjednávání (sociálního dialogu) především na globální úrovni a prostřednictvím spíše „slabého" pojetí ekologické modernizace. Je tak niterně spojena s nekonfliktním,

konsensuálním pojetím společenských vztahů a typická je proto pro ni také „postpolitická rétorika lidských práv, ekologické udržitelnosti a sociální spravedlnosti“, jak ji popisuje Swyngedouw (2010; 2011). Konsensu má být dosaženo prostřednictvím „dialogu“ v němž bude „hlas pracujících slyšet“ - jinak řečeno, politické řešení je hledáno na úrovni depolitizované, konsensuální dohody „občanské společnosti“ se státem a kapitálem. Také z protestů, mobilizací a aktivit odborových svazů se v tomto rámci stávají spíše „rituální soutěže“, než že by byly výrazem principiálních střetů o podobu ekonomiky. Navzdory rétorickému odmítání neoliberalismu tak deliberativní strategie podle Felliho v zásadě přijímá rozvržení politického terénu, jak jej právě neoliberální politická racionalita narýsovala, což ji také vede k přijetí v zásadě technokratických řešení, která neproblematizují tah celého systému k akumulaci. To se projevuje nejen na úrovni preferovaných spojenců a forem jednání, ale též v rovině prosazovaných politických opatření. Ta se drží v rámci nástrojů toho, co Stevis (2011, s. 154) pojmenovává jako „slabou ekologickou modernizaci“ – především jde o různé druhy obchodování s uhlíkovými povolenkami, technologické inovace, měkké legislativní regulace a další formy řešení, jež mají být „prospěšná všem stranám“ (*win-win*). Jako „všeobecně prospěšný“ proces, založený na kombinaci „slabé“ ekologické modernizace se sociální politikou zabezpečující postavení pracujících, je pak v tomto rámci koncipována rovněž spravedlivá transformace.

Oproti tomu *kolaborativně-růstová* strategie je typická zejména pro odvětví přímo spojená s fosilní ekonomikou (doly, rafinerie, automobilky). Odborové svazy v extraktivních a průmyslových sektorech jako těžba uhlí mají často hlubokou tradici odborové organizovanosti – jež, jak popisuje Mitchell, byla v první polovině dvacátého století zásadní pro prosazení politických požadavků, jež se staly základem poválečné sociální demokracie (Mitchell 2011, s. 27-39). Zůstávají proto ukotvené hlouběji v tradičním průmyslovém kapitalismu v jeho keynesiánské či fordistické podobě a v zásadě projevují touhu vrátit se k takovému uspořádaní, přinejlepším s „udržitelnou tváří“. Mají tak tendenci orientovat se na tradičnější podobu spolupráce v rámci tripartitní „růstové koalice“ – tedy především se státem a kapitálem. Typické jsou pak aliance s více průmyslově orientovanými frakcemi kapitálu – často přímo s manažmentem a vlastníky podniků v nejvíce znečišťujících odvětvích – a s tradičně levicovými,

sociálně demokratickými stranami. Charakteristické je, že zastánci této pozice kritizují protagonisty *deliberativní* strategie za přílišnou vstřícnost vůči ekologickým regulacím a ekologickým hnutím a staví se nedůvěřivě k optimistickým koncepcím spravedlivé transformace jakožto „všeobecně prospěšného“ (*win-win*) procesu. Svůj postup chápou jako důslednou obranu tradičně pojatých úzkých zájmů pracujících. V rámci obhajoby zájmů svého členstva jsou ochotné sáhnout ke konfliktnějším a konfrontačnějším postupům vůči státu a kapitálu (jde-li kupříkladu o mzdové podmínky a obecněji otázku redistribuce nadhodnoty), stejně tak ale často militantně mobilizují na obranu stability či růstu svého vlastního odvětví, pokud by jej měla ohrožovat ekologická opatření či požadavky ekologických hnutí. V rovině politických řešení obvykle – pokud vůbec – preferují nástroje „slabé“ ekologické modernizace v ještě umírněnější podobě, a podporují také složitá technologická řešení, jako je zachycování a ukládání CO2 (CCS). Hovoří-li již o spravedlivé transformaci, rozumí jí především velkorysou kompenzaci těch pracujících, jejichž místa mají zaniknout – pokud se již přímo nesnaží transformaci vůbec oddálit.

Třetí strategie, *socialistická*, je pak v mezinárodním měřítku vlastní pouze menšině odborových svazů jako je kupříkladu Mezinárodní federace pracujících v dopravě (ITF) (srov. ITF Climate Change Working Group 2010). Vyznačuje se tím, že příčinu ekologických problémů identifikuje v rozporech modelu výroby orientované na akumulaci kapitálu a směřuje proto k jeho překonání a transformaci společenských vztahů směrem k demokratickému, ekologickému socialismu. Usiluje tak o „silnou“ ekologickou modernizaci – odmítá pouhá tržní a technologická řešení a namísto toho prosazuje posílení demokratické kontroly nad ekonomikou a reorganizaci výrobních a dalších ekonomických systémů tak, aby sloužily spíše naplňování sociálních a ekologických cílů než tvorbě zisku (jako v případě koncepce demokratizace energetiky, k níž se hlásí zmiňovaná koalice *Trade unions for energy democracy).* Typická je tak orientace na spolupráci s dalšími radikálními ekologickými a sociálními hnutími – v rámci modelu „odborů jako sociálního hnutí“ (*social movement unionism*) – či případně radikálními levicovými stranami.

Socialisticky orientované odborové svazy tak pochopitelně vycházejí z konfliktnějšího chápání sociálních vztahů a prosazují konfrontačnější politiku,

která nemá hájit jen úzké ekonomické zájmy členstva, nýbrž vést spor o povahu samotné ekonomiky a posilovat participaci pracujících na řízení podniků. Proto je pro ně v rovině preferovaných forem jednání zásadní též politické vzdělávání jako cesta k posilování politických kompetencí vlastního členstva. Preferovanými politickými řešeními jsou pak nejčastěji požadavky na posílení demokratické kontroly nad ekonomikou a „ekologické plánování“, které by řešilo nejen otázku regulací a technologií, ale vedlo též k minimalizaci spotřeby vzácných zdrojů (kupříkladu relokalizací výroby tak, aby se snížila poptávka po dálkové přepravě), stejně jako širší požadavky typu zkracování pracovní doby. Spravedlivá transformace tu tedy není chápána jako všeobecně prospěšný proces sociálně citlivé „slabé ekologické modernizace“, nýbrž v doslovném smyslu jako všeobecná transformace společenských vztahů a institucí tak, aby umožnily spravedlivější – a ekologicky udržitelnější – ekonomické uspořádání.

	(A) Deliberativní strategie	(B) Kolaborativně-růstová strategie	(C) Socialistická strategie
Konečný cíl	Zelená ekonomika (nespecifikováno)	Návrat k regulovanému kapitalismu s „udržitelnou tváří“	Demokratický ekologický socialismus
Ekologická modernizace	Slabá, občasné tendence k silné	Slabá, pokud vůbec	Silná
Vyhledávané aliance	Stát, ekologické a lidskoprávní organizace	Státy, byznys (průmyslová frakce kapitálu), sociálně demokratické strany	Sociální a ekologická hnutí, ekologické organizace, radikálně-levicové strany
	Sociální dialog, celospolečenská shoda	Tripartitní model klasické růstové koalice	Odbory jako sociální hnutí
Preferované měřítko řešení	Mezinárodní, institucionální	Národní stát	Lokální a regionální
Preferované formy jednání	Diskuse, sociální dialog, expertíza, odbory „součástí řešení“	Sociální dialog (v rámci tripartity), expertíza	Konfrontačnější perspektiva
	Symbolické mobilizace	Mobilizace a zápasy v rámci parametrů tripartitního modelu	Rozvoj politického vzdělávání
Preferovaná politická řešení	Reformy, “tržní řešení“, legislativní opatření na ochranu ekologických a sociálních standardů	Technologická řešení (zachycování a ukládání CO2)	Demokratická kontrola ekonomiky, ekologické plánování
	„Všeobecně prospěšná“ (*win-win)* řešení	Obchod s povolenkami a uhlíkové trhy, větší veřejná kontrola investic	Snižování spotřeby, snižování pracovní doby
Spravedlivá transformace	Jako „všeobecně prospěšný“ proces modernizace	Jako obhajoba vlastních zájmů	Jako transformace výrobních vztahů
Mezinárodní solidarita	Humanitární, kosmopolitní vize, zaměření na „ty nejchudší“ či „ty nejzranitelnější“	Představa „férové soutěže“, koncepce solidarity jako „rozvojové pomoci“ (silnější „pomáhají“ slabším)	Třídně pojatý internacionalismus

Tabulka 1. Typologie odborových strategií ve vztahu ke klimatické a ekologické krizi

Zdroj: Felli (2014, s.382), adaptace JP.

6. České odbory a ekologická otázka v historické perspektivě

Přestože podobná sociálně-ekologická historie vývoje průmyslové společnosti, jakou ve svých analýzách předkládají Mitchell a Malm (2011; 2016), v českém kontextu, pokud je mi známo, schází, vývoj v klíčových ohledech zřejmě kopíroval vzorce platné v globálním kontextu. Ačkoli průmyslová revoluce k nám ze země svého zrodu – Velké Británie – dorazila s jistým zpožděním, patřily České země jako průmyslové jádro Habsburské monarchie ve světovém kontextu i tak k relativně časně industrializovaným regionům. Rozvoj průmyslu se urychlil v období po revoluci roku 1848 a v těchto desetiletích rovněž vznikaly první odborové organizace jako podpůrné a vzdělávací spolky dělnictva. Skutečný rozmach odborů jako masových organizací, po německém vzoru politicky napojených od počátku především na sociálně demokratickou stranu, pak nastal po schválení takzvaného zákona o koaliční svobodě v roce 1870, který rovněž poprvé v našich podmínkách upravil právo na stávku. V popředí zápasů pracujících, stáli – tak jako jinde – horníci, koncentrovaní v průmyslových oblastech severních Čech, Ostravska či Kladna, a železničáři, jimž možnost ochromit kritickou infrastrukturu, tak jako se tomu dělo za velké hornické stávky roku 1900 či během generální stávky za všeobecné volební právo v roce 1905, dávala mimořádnou politickou moc (Pokorný 2015, s. 22-27, 40-45).

6. 1. Odbory a fosilní ekonomika v Československu v „krátkém dvacátém století“

Generální stávka pomohla rovněž uskutečnit na konci první světové války říjnový převrat, který vedl ke vzniku první Československé republiky. Nový režim mimo jiné v jednom ze svých prvních politických kroků naplnil klíčovou aspiraci pracujících a uzákonil osmihodinovou pracovní dobu. Odbory patřily s celkem až dvoumilionovým členstvem v meziválečném Československu k největším sociálním organizacím, v mezinárodním srovnání z roku 1928 měla země dokonce procentuálně čtvrtou největší odborovou organizovanost na světě (Pokorný 2015, s. 68-9). To odpovídá skutečnosti, že industrializace státu po říjnu svižně

pokračovala, jakkoli byla v první polovině třicátých let zpomalena velkou hospodářskou krizí a následnou stagnací. V průmyslu byla v roce 1930 zaměstnána víc než třetina pracujícího obyvatelstva a Československo tak z tohoto hlediska bylo industrializovanější zemí než Francie, Itálie či Rakousko a nezaostávalo za Velkou Británií (Fagan 2004, s. 53-4). Také emise CO2 během meziválečného dvacetiletí vzrostly, ačkoli oproti poválečnému období nijak závratně – z přibližně 48 megatun v roce 1918 na necelých 62 megatun v roce 1938 (Boden, Marland a Andres 2011). Klíčovým pro budoucí vývoj se měl ukázat politický rozštěp dělnického hnutí na jeho sociálně-demokratickou a komunistickou část. Zatímco početnější sociálně-demokratické odbory působily v této době „státotvorněji“ a soustředily se především na hospodářské požadavky, takzvané *Rudé odbory* pracovaly zvláště po bolševizaci KSČ (Komunistické strany Československa) v roce 1929 spíše jako politický nástroj strany a podporovaly konfrontačněji orientované boje, jako byla velká mostecká stávka roku 1932. Obě křídla se nicméně po druhé světové válce, během níž mnozí odboráři zaujímali čelné postavení v protifašistickém odboji, opět sešla, tentokrát ve sjednoceném Revolučním odborovém hnutí (ROH), jež se stalo již na základě zákona z roku 1946 v rámci všeobecného trendu k centralizaci a omezování plurality jediným povoleným odborovým ústředím. Po převratu v únoru 1948, kdy se Československo s definitivní platností vydalo na rozcestí mezi západní sociální demokracií a východním státním socialismem druhou cestou, odbory v podstatě zcela ztratily svůj původní charakter a staly se převodovou pákou režimu, který je využíval jako jeden z nástrojů kontroly pracujících a zvyšování „produktivity práce“ ve snaze „překonat produktivitu kapitalistické výroby“ (Zápotocký cit. podle Pokorný, s.134).

Z ekologického hlediska je tu podstatné právě to, že státní socialismus, jakkoli se prohlašoval za zásadní alternativu ke kapitalismu, svým produktivismem a snahou o ekonomické předehnání západních fosilních ekonomik jejich základní expanzivní dynamiku kopíroval (Fagan 2004, s. 24-7, 34-5; Malm 2016, s. 277-8). Vzhledem také právě k absenci kontrolní funkce nezávislých společenských organizací a stále markantnějšímu technologickému zaostávání pak jejich ekologické excesy v mnoha ohledech i překonával – zejména v pozdějších letech, kdy na západě probíhala v předchozích kapitolách

zmiňovaná selektivní ekologická modernizace a deindustrializace, jež k nám dorazila do velké míry „se zpožděním“ až po sametové revoluci (Fagan 2004, s. 10-1). „Modernizační diktatura“ komunistické strany (srov. Tamás 2010) vytvořila vlastní verzi „běžícího pásu výroby“, v níž ovládnuté odbory hrály svou významnou funkci, ač jinou než na západě. Režim se zaměřil na bezohledný rozvoj těžkého průmyslu – především v uhelných oblastech severních Čech a Ostravska – který vedl jak k nebývalému vzrůstu uhlíkových emisí, tak k závažným lokálním ekologickým škodám. Československé emise CO2 během tří dekád od roku 1948 do roku 1978, kdy dosáhly svého historického vrcholu, vzrostly o víc než 245%, tedy z necelých 72 megatun CO2 na více než 248 megatun (Boden, Marland, a Andres 2011). Co trvalo první Československé republice v tomto ohledu dvě desetiletí, dokázal komunistický režim stihnout během některých období na přelomu čtyřicátých a padesátých let za dva roky. V rámci oficiální ideologie pokroku, glorifikující práci, průmysl a technologický rozvoj, patřilo zvláštní místo horníkům, jimž byl krátce po únorovém převratu věnován dokonce vlastní státní svátek, den horníků, jehož cílem mělo být slovy tehdejšího prezidenta Gottwalda jejich práci doslova „heroizovat“ (cit. podle Pokorný 2015, s. 128).

Pozoruhodnou přetržku v tomto vývoji – a po výtce opomíjenou kapitolu československých dějin – představuje úloha odborových svazů v demokratizačních procesech roku 1968, kdy se obrozené odbory, a zejména pak jejich deník „Práce“, staly jednou z klíčových sil reformního hnutí (tamtéž, s. 150-3). V podobě takzvaných „koordinačních výborů“, zřizovaných nezávisle na vládní moci, byly odbory rovněž jednou ze sil, které po invazi vojsk Varšavské smlouvy vytrvaly v odporu vůči nastupujícímu Husákovu konsolidačnímu režimu nejdéle (Tesař 2003). V debatách o tom jak reformovat zaostávající socialistické hospodářství získala také v odborech během jara 1968 výraznou popularitu koncepce zřizování „rad pracujících“, jež se měly podílet na řízení podniků a jimž se mělo zodpovídat jejich vedení. Rady byly zakotveny jako součást následně neuskutečněné Šikovy ekonomické reformy a v desítkách významných podniků jako Škoda či Slovnaft skutečně vznikly – ještě v lednu 1969 se v Plzni konal sjezd představitelů rad, jež celkem zastupovaly přes osm set tisíc pracujících. Za pozornost stojí, že k jejich odpůrcům – a příznivcům technokratičtějšího vedení

podniků – v tehdejších diskusích patřil také mladý ekonom Václav Klaus (Pokorný 2015, s. 154-7).

Požadavek demokratizace a zřizování rad pracujících se opět vynořil v revolučním roce 1989 na okraji debat o podobě následné transformace ekonomiky, v nichž ovšem zvítězila neoliberální koncepce, již Klaus prosazoval už jako ministr financí. V zápasech o kontrolu nad podniky, v nichž se řadoví odboráři snažili přimět k odchodu nepopulární členy „starých struktur“ z vedení, se vláda v květnu 1990 postavila na stranu ředitelů a v prosinci téhož roku definitivně naděje na větší kontrolu zaměstnanců nad ekonomikou pohřbila vyškrtnutím „bolševických formulací“ o právu pracujících na spolurozhodování o podniku ze zákoníku práce, kvůli kterému nově ustavené demokratické odbory neúspěšně hrozily stávkou (tamtéž, s. 180, 196, 201-2). Hospodářská vedení podniků tak získala mimo jiné klíčovou mocenskou výhodu v následném procesu ekonomické transformace, spojeném s často divokou privatizací a „tunelováním“ mnoha firem. Tyto děje jsou podstatné nejen z hlediska teze o zásadní důležitosti demokratizace ekonomiky pro perspektivu sociálně-ekologické transformace, ale rovněž z hlediska některými historiky v posledních letech přesvědčivě podloženého argumentu, že právě technokratický princip představuje navzdory jejich zdánlivé zásadní odlišnosti hlavní linii kontinuity mezi obdobím normalizace a následnou neoliberální ekonomickou transformací (Kopeček 2019; Sommer 2019). Toto střetávání „technokratického“ a „demokratického“ principu v kontextu politiky odborů v historii by jistě stálo za hlubší prozkoumání, vydalo by nicméně na vlastní studii.

6. 2. Odbory v politické ekologii České republiky po roce 1989: ekonomika levné práce a levné přírody

Návrat ke kapitalistické formě modernity a opětovná integrace československého – záhy pak už jen českého – hospodářství do rapidně se „globalizující“ světové ekonomiky v době „transformace“ první poloviny devadesátých let představovaly dějinným přelom, v němž je třeba hledat kořeny politicko-ekonomické – a také politicko-ekologické – konfigurace, která ve svých základních rysech přetrvává dodnes. Jak budu argumentovat v této sekci, jež má dát historické pozadí následné

analýze, tento vývoj vedl k paralelní stabilizaci hospodářského modelu, jejž lze charakterizovat jako ekonomiku „levné práce“, vyznačující se semiperiferním postavením České republiky vůči zemím evropského „jádra“, nízkými mzdami, vysokým podílem zahraničního vlastnictví, odlivem zisků do zahraničí a výrazně nerovnými vztahy mezi kapitálem a prací; a souběžně s tím také modelu energetiky, jíž by šlo popsat jako energetiku „levné přírody“, charakterizovanou relativně výraznou závislostí na fosilních palivech – především uhlí – vysokými emisemi CO2 a v neposlední řadě také výrazným vývozem elektřiny do zahraničí. Nové demokratické odbory, k jejichž vzniku obnova liberálního politického uspořádání otevřela cestu, v této situaci ze strukturálních příčin, jež se pokouším postihnout níže, účinkovaly často jako protiváha a oponent prvního modelu, a naopak do velké míry jako obhájce modelu druhého.

Nové demokratické odbory se po sametové revoluci nesnadno rodily ze Sdružení stávkových výborů (SSV), jež v listopadu 1989 společně s Občanským fórem organizovalo generální stávku, která otřesenému režimu definitivně zasadila poslední ránu a významně tak pomohla panství KSČ svrhnout. SSV se v následných jednáních podařilo převzít trosky rozpadajícího se ROH a na následném sjezdu z rekonstituovaných nezávislých odborových svazů vznikla Československá konfederace odborových svazů (ČSKOS), z jejíž Českomoravské komory se následně po rozdělení Československa zrodila Českomoravská konfederace odborových svazů (ČMKOS), dodnes nejvýznamnější a nejpočetnější odborová centrála u nás. Klíčovou charakteristikou nových odborů se v reakci na extrémní centralizaci ROH stala naopak i v mezinárodním měřítku výrazná decentralizace nových odborů. „Konfederaci je třeba chápat tak, že jsou to svazy. Není to nic nad svazy,“ vysvětloval nové uspořádání již na prvním porevolučním sjezdu jeden z jeho autorů Bořivoj Šubrt (cit. podle Pokorný 2015, s. 193). Přestože se odbory již krátce po revoluci staly společně s vládou a zaměstnavatelskými svazy součástí tripartitního uspořádání v rámci takzvané Rady hospodářské a sociální dohody (RHSD), v porevolučním období byly poznamenány dvěma liniemi vývoje, jež výrazně podvázaly jejich možnosti, sílu a vliv. Prvním byl výrazný a trvalý úbytek členstva, související s absencí zkušenosti přímého třídního konfliktu za socialismu i důsledky strukturálních změn v ekonomice. Souběžně se pak musely potýkat také s nepřátelskou ideologickou

atmosférou, charakterizovanou mimo jiné používáním pejorativního přídomku „boss“ pro odborové funkcionáře. V první polovině devadesátých let tak byly navzdory tomu, že se prakticky zcela vzdaly zpochybňování kapitalistického uspořádání ekonomiky a soustředí se až dodnes převážně na zlepšování platových a pracovních podmínek, často terčem marginalizační rétoriky vedené v převládajícím antikomunistickém diskursu a byly rozhodující částí politiků a médií vykreslovány jako brzda či překážka transformace (tamtéž, s. 197). Proti té přitom ve skutečnosti odbory přinejmenším právě do poloviny devadesátých let nijak výrazněji nevystupovaly a naopak v aspiraci na korporativní uspořádání vztahů – Myant (2010) hovoří v této souvislosti o „preemptivním“, „transformačním“ či dokonce „iluzorním“ korporativismu – přistoupili na takzvanou „generální dohodu“ se zaměstnavateli a státem.

Právě v této době se začal prostřednictvím vládní politiky regulace mezd, devalvace koruny a agresivní privatizace státních podniků – jež v mnoha ohledech podmínky „generální dohody“ porušovala – vytvářet dodnes přetrvávající neoliberální hospodářský model, postavený na nízké ceně pracovní síly (Fassmann et al. 2019). Od roku 1995, kdy se odbory prostřednictvím série protestů včetně masových demonstrací a výstražné stávky poprvé výrazně vymezily proti plánům na restriktivní reformy, chystané vládou Občanské demokratické strany (ODS), se však skutečně v následujících letech staly nikoli ohrožením pro probíhající transformaci směrem ke kapitalismu, nýbrž významnou protiváhou nejradikálnějších neoliberálních politik směřujících k demontáži sociálního státu a oslabení sociálního zákonodárství. I v následujících letech pak odbory osvědčovaly svou v českém prostředí výjimečnou mobilizační schopnost (Císař 2008) – masové demonstrace ČMKOS „za důstojný život“ předcházely rovněž krátce volbám, po nichž v roce 1998 poprvé od listopadu 1998 nastoupila levicová vláda. Přestože si odbory udržely formální nezávislost na politických stranách, přirozeně se opět sblížily se svým starým spojencem sociální demokracií (ČSSD), jejímiž politiky se někteří jejich čelní funkcionáři následně začali stávat. Právě za jejích vlád se jim obvykle v advokační činnosti ve prospěch zlepšování platových a pracovních podmínek dařilo nejvíce (Myant 2010) – výrazně však za návrhy rozpočtově restriktivní reformy veřejných financí kritizovaly v roce 2003 rovněž vládu Špidlovu. Právě období od poloviny devadesátých let až do

ekonomické krize bylo současně svědkem dalšího zakořeňování politiky levné práce, jež se stala jednou z hlavních konkurenčních výhod České republiky a pilířem její růstové strategie, založené na lákání zahraničního kapitálu v podobě přímých státních investic spojených s výstavbou zahraničními investory vlastněných provozů (zejména automobilek). Ta vedla ke vzniku dnešního modelu strukturálně závislé, semiperiferní ekonomiky, charakterizované také silným podílem zahraničního kapitálu na kontrole ekonomiky a rovněž i v mezinárodním srovnání mimořádným odlivem zisků do zahraničí (Drahokoupil 2010; Fassmann et al. 2019; Švihlíková 2015).

Nejvýrazněji však odbory jako oponent neoliberálního vládnutí zaúčinkovaly během koaličních vlád ODS v letech 2006 až 2013. Už během vlády Topolánkovy pomohly odborové protesty – a výstražná stávka – zastavit kupříkladu chystanou privatizaci veřejného zdravotnictví. Poté, co se za ekonomické krize v roce 2010 dostala k moci Nečasova vláda a s pohodlnou většinou v parlamentu chystala celou paletu „úsporných opatření“ sahajících od snižování sociálních výdajů až po chystané privatizace některých veřejných služeb (jež kopírovala v západním světě se prosazující politiku *austerity*), se dialog mezi vládou a odbory na tripartitní úrovni prakticky zhroutil. Odbory se postavily do čela protestního hnutí, sdružujícího kromě pracujících rovněž různé občanské iniciativy, jemuž se dařilo do jisté míry úspěšně vládní politice čelit a delegitimizovat její veřejný obraz – a jež v roce 2012 vyvrcholilo do té doby zřejmě největší demonstrací od roku 1989 na Václavském náměstí (Pokorný 2015, s. 215-7). Kromě toho, že odbory vedly veřejnou mobilizaci proti vládním politikám, publikovaly v této době prostřednictvím svého makroekonomického oddělení rovněž její odbornou oponenturu (ČMKOS 2012). Ta se stala základem programových dokumentů vytyčujících celkovou politicko-ekonomickou strategii centrály, jíž se věnuji detailněji v následující kapitole. Oponentura vůči vládní politice také přispěla k zlepšení celkové prestiže odborů a celková důvěra veřejnosti v odbory v období Nečasovy vlády a krátce po ní začala stoupat (Kyzlinková 2015). Významnější vliv na vládní politiku si pak odbory opět získaly po volbách roku 2013, kdy nastoupila opět vláda vedená sociální demokracií.

Pod vedením výrazného předsedy Josefa Středuly, který byl na pozici zvolen na jaře 2014, pak odbory v posledních letech zažívaly určitý vzestup svého veřejného vlivu a podařilo se jim do jisté míry zpomalit dlouhodobý trend k úbytku členstva – jakkoli míra odborové organizovanosti se i nadále setrvale pohybuje kolem 10% zaměstnanců a dosti tak zaostává za úrovněmi běžnými v západní Evropě (Bittner 2018). Klíčovou charakteristikou českých odborů, jak již bylo řečeno, zůstává jejich výrazná decentralizace. Moc je dodnes v rámci ČMKOS uspořádána spíše zdola nahoru než naopak a většina pravomocí, stejně jako prostředků z členských příspěvků, zůstává na svazové úrovni, což značně omezuje politické i organizační možnosti centrály. Jednotlivé odborové svazy nicméně do jisté míry závisejí na centrále v právních a legislativních otázkách a těží z její advokační politické práce, což tuto strukturální vlastnost částečně omezuje (Myant 2010). Kromě ČMKOS, která sdružuje devětadvacet svazů o více než tří set tisících členech (z nichž zdaleka největším je průmyslový odborový svaz OS KOVO) navíc existuje také druhá významná centrála – Asociace samostatných odborů (ASO) se třinácti svazy o zhruba pětaosmdesáti tisících členech a také řada zcela nezávislých odborových svazů (Bittner 2018). K dědictvím minulých třiceti let patří také kromě silné depolitizace určitá míra – ve srovnání se západními protějšky – ideologické zdrženlivosti a defenzivnosti – již teprve v posledních letech ČMKOS prolamuje ofenzivněji pojatými kampaněmi jako je Konec levné práce či návrhy na zkrácení pracovní doby, jež se snaží změnit po roce 1989 zakořeněný hospodářský model, postavený na nízké ceně pracovní síly a výrobě produktů s nízkou přidanou hodnotou (Myant a Drahokoupil 2017).

Stabilizace modelu ekonomiky levné práce po transformačním údobí první poloviny devadesátých let má ovšem z ekologického hlediska svůj paralelní protějšek ve stabilizaci energetického modelu „levné přírody“, vyznačujícího se vysokými uhlíkovými emisemi především ze spalování uhlí, po obdobně krátké periodě selektivní ekologické modernizace, umožněné mimo jiné rozsáhlou deindustrializací, v témže období. Přechod od státně-socialistické ekonomiky ke kapitalismu byl v Československu a později České republice v první fázi spojen s dosti významnými pokroky v ekologické oblasti, jež umožnily jak technologická opatření (především odsíření uhelných elektráren, vedoucí k zásadnímu zlepšení

stavu ovzduší zejména v severních Čechách), tak s privatizací spojená deindustrializace a posun od vlastní průmyslové výroby k zvýšenému importu spotřebního zboží ze zemí globálního Jihu, jež v zásadě – opožděně – kopíroval souběžný proces selektivní ekologické modernizace v západních zemích, zmiňovaný v první kapitole. Tento proces, který zásadně snížil intenzitu především „bezprostředně zakoušeného“ znečištění, vedl současně také k významnému poklesu emisí skleníkových plynů, jež od roku 1990 do roku 1995 klesly z necelých 200 megatun ekvivalentu CO2 na přibližně 159 megatun – tedy o více než 20% (EEA 2019). Podobně o necelých 20% klesly emise z nejvýznamnějšího sektoru – energetiky. Pozdějšího cíle Evropské unie – snížit emise do roku 2020 o 20% oproti roku 1990 – tak Česká republika dosáhla s předstihem jednoho čtvrtstoletí.

Tak jako nicméně v polovině devadesátých převládl ekonomický model „levné práce“, stabilizoval se následně také energetický model „levné přírody“, charakterizovaný pokračující vysokou závislostí zejména na hnědém uhlí a – zvláště po dokončení Temelínské jaderné elektrárny na přelomu tisíciletí – také jedněmi z nejvyšších čistých vývozů elektrické energie na světě (Piria et al. 2014). Odsiřováním elektráren – chápaným jako nákladné, ale nezbytné opatření ke snížení toxického znečištění – se ČEZ a dalším energetickým společnostem podařilo odstranit do budoucna nejzásadnější překážku stojící v cestě od té doby zakořeněnému exportnímu, na uhlí založenému modelu energetiky (Fagin a Jehlička 1998, s. 117-8). Zatímco sousední Německo či Rakousko procházely v posledních dvou desetiletích rapidní proměnou svých energetických sektorů spojenou s výrazným nárůstem kapacity a výkonu obnovitelných zdrojů energie, energetika České republiky – a emise z ní – v posledním čtvrtstoletí v podstatě stagnovaly (Piria et al. 2014). Zatímco období 1990 až 1995 bylo svědkem redukce emisí o zhruba 40 megatun, v následujících dvou desetiletích klesly o méně než 30 megatun (EEA 2019). Na hnědé uhlí, které je jedním z uhlíkově nejintenzivnějších fosilních paliv, připadá dosud zhruba polovina vší vyráběné elektřiny a Česká republika také kvůli tomu patří k největším emitentům CO2 v Evropské unii v přepočtu na hlavu i jednotku ekonomického výkonu (EEA 2017). Tomuto vzorci relativně rychlého řešení nejpalčivějších, bezprostředně pociťovaných, ekologických problémů po revoluci – zejména stavu ovzduší v

severních Čechách – následovaného relativní stabilizací situace, odpovídá rovněž skutečnost, že explicitní požadavek ozdravění životního prostředí, často dokonce za cenu omezení či rušení nejškodlivější výroby, se v programových dokumentech odborů objevoval právě jen krátce po revoluci – naposledy v programu ČMKOS z roku 1994 – aby z nich následně vymizel (Jirovská 2014, s. 72-4). Stejný vývoj prodělal rovněž obsah odborového magazínu Sondy.

Právě Lea Jirovská, která se ekologickým aspektům politiky českých odborů v polistopadovém období, viděným prismatem Schnaibergovy teorie „běžícího pásu výroby“ (*treadmill of production*), věnovala v pět let staré práci doposud zřejmě nejzevrubněji, tvrdí, že „ČMKOS již od svého vzniku přijala roli aktivního aktéra na běžícím pásu výroby, který v podstatě bezvýhradně podporuje růstovou koalici“ (tamtéž, s. 64). V programových dokumentech konfederace, článcích v odborovém tisku a rozhovorech s představiteli odborů, které analyzovala, převládá „diskurs konkurence“ zaměřený na podporu intenzifikace ekonomického růstu, kombinovaný s „diskursem solidarity“, v jehož rámci jsou vyjadřovány požadavky na tlumení nejpalčivěji pociťovaných negativních sociálních dopadů procesu akumulace kapitálu, jako je tlak na snižování sociálních standardů, prekarizaci a flexibilizaci práce či zavádění nových technologií. Nejvýrazněji je ambivalence tohoto přístupu zjevná právě v přístupu k technologickým změnám, kdy je na jedné straně patrná obava z úbytku pracovních míst v důsledku automatizace práce a na druhé straně neochota stavět se zavádění nových technologií na odpor, protože by to mohlo být chápáno jako „rozbíjení strojů“ (což je tropus, který se ve vyjádřeních odborových funkcionářů objevuje poměrně často). Náznaky hlubších pochybností o celém „běžícím pásu“ – spojené v analytickém slovníku Jirovské s takzvaným „diskursem revoluce“ – se objevují jen zřídka, zejména pak v reakci na ekonomickou krizi z roku 2008. Tento diskurs je spojený s odmítáním „neoliberálních koncepcí“, kritikou nerovné distribuce nadhodnoty mezi prací a kapitálem a pociťovaného selhávání státu v úloze vyvažujícího elementu, který by měl zajišťovat spravedlivější uspořádání (tamtéž, s. 65-6). Spíše než východiskem pro hlubší zpochybňování celého systému je však v pozdějších letech – jak uvidíme dále – tato kritika, podobně jako v případě mezinárodních odborových svazů, základem pro usilování o „inkluzivnější“ a intenzivnější podobu růstového hospodářského modelu, jenž by

měl být rovněž postaven na silnější formě korporativistické „dohody“ se státem a kapitálem.

Diskurs konkurence je pak spojen rovněž s dominantním přístupem odborových svazů k ekologickým otázkám, jež jsou často – zejména pak v energetice – rámovány v jazyce „konfliktu mezi pracovními místy a životním prostředím“. V energetice pak nejde jen přímo o živobytí pracujících, kteří v ní působí, nýbrž rovněž explicitně o obavu, že případný nedostatek levné a dostupné energie by mohl zapříčinit zpomalení ekonomického růstu. Odbory v tomto kontextu ochranu životního prostředí a ekologizační opatření podporují v souladu s diskursem solidarity *za podmínky* že neohrozí ekonomický růst a pracovní místa v průmyslu. Kloní se tudíž zákonitě často k technologickým řešením, na druhou stranu ovšem v jiných oblastech, než je energetika – například ve stavebnictví – podporují a kladně oceňují ta ekologická opatření, jež mají jednoznačný potenciál pro tvorbu pracovních míst, jako byl program zateplování budov *Zelená úsporám.* Dominantně prorůstová orientace odborových svazů se pak v průběhu posledních tří desetiletí explicitně projevila v řadě environmentálních konfliktů, k nimž Jirovská řadí především spor o zavádění soustavy chráněných území *Natura 2000* a konflikt o limity těžby v severních Čechách (tamtéž, s. 75-6). V obou případech hrál roli klíčového a hlavního odpůrce ekologických opatření Odborový svaz pracovníků hornictví, geologie a naftového průmyslu (OS PHGN) – k jehož roli se ještě vrátíme. Ten zejména v druhém případě sporu o další těžbu uhlí, jenž se časově v letech 2010 až 2012 do velké míry kryl s obdobím ekonomické krize, výrazně využíval právě argumentů zvýšenou nezaměstnaností – a současně jednal ve výrazné shodě se stanovisky a potřebami uhelného kapitálu. Ochota k intenzivnější spolupráci s aktéry mimo tripartitní uspořádání – zejména s ekologickými organizacemi – je pak podle Jirovské na straně ČMKOS i jednotlivých svazů spíše nízká a odehrává se zejména na úrovni lokálních kauz (tamtéž, s. 76-8). Shrneme-li tedy s ohledem k Felliho typologii představené v předchozí kapitole, můžeme pracovat s hypotézou, že v případě českých odborů máme co do činění převážně s elementy kolaborativně-růstové strategie, doplněnými částečně některými rysy deliberativních přístupů a – kromě výjimečných náznaků – prakticky absentujícími prvky strategie socialistické.

7. Politická strategie českých odborů a možnosti sociálně-ekologické transformace

České odborové centrály – především pak ČMKOS – vlastní strategické dokumenty, jež by se věnovaly explicitně ekologické otázce, či přímo úžeji problému změn klimatu ve vztahu k energetice, na rozdíl od mezinárodních odborových svazů, jichž jsou součástí, nemají. To může souviset jak s některými dílčími problémy, jimž se budu věnovat níže, tak s obecně přinejmenším až donedávna nepříliš rozvinutým stavem debaty o klimatické krizi a globálních ekologických hrozbách v českém veřejném prostoru (Lehotský et al. 2019). V následující analýze proto vycházím z programových dokumentů, v nichž ČMKOS představuje základní rysy své politické strategie. Mimo programy ČMKOS na roky 2010 až 2014 a 2014 až 2018 jde především o letošní studii „Šance na přibližování českých mezd vyspělé EU“, jež navazuje na dřívější strategický dokument „Vize ČMKOS pro Českou republiku“ – zpracovaný v roce 2012 v opozici vůči politice Nečasovy vlády – a následnou „Vizi změny hospodářské strategie České republiky“ z roku 2015 (ČMKOS 2010, 2012, 2014; Fassmann et al. 2019; Fassmann a Ungerman 2015).

Jednotící linií těchto dokumentů je kritika hospodářského modelu České republiky, jejž jejich autoři charakterizují jako model „nízko-nákladové ekonomiky“ neboli model „levné práce“. Česká republika se, jak tyto analýzy dokládají, v posledních třiceti letech dostala na periferii Evropské unie a stala se závislou ekonomikou, do velké míry kontrolovanou zahraničním kapitálem a charakterizovanou také proto výrazně nerovným (například oproti Německu) rozdělováním přidané hodnoty – přebytku – mezi kapitálem a prací. Česká ekonomika se tak z ekonomiky „finalizující“ stala ekonomikou „doplňkovou“, s vysokým podílem subdodavatelské produkce pro zahraniční korporace, což vede rovněž k vysoké míře odlivu zisků do zahraničí a nízké míře reinvestování do modernizace výroby – jde o sestupnou spirálu, v níž šetření na technologických investicích vede k dalšímu poklesu produktivity práce a vzniká tak další tlak na intenzivnější vykořisťování pracovní síly. Česká republika se tak ocitá v „pasti středního příjmu“ – nízké mzdy a dlouhá pracovní doba jsou v této dynamice dvěma odvrácenými stranami téže mince (Fassmann 2018).

Tato analýza je pak základem jak „vlajkové lodi“ odborů v rovině politické praxe – kampaně Konec levné práce – tak podkladem širší palety návrhů na opatření, jimiž by Česká republika měla „rychle a zásadně změnit svou hospodářskou politiku“ a jež by měly vést k „výraznému urychlení ekonomického růstu“ a „přiblížení životní úrovně občanů ČR k úrovni nejvyspělejších zemí EU“ (Fassmann et al. 2019, s. 5-9). Kromě krátkodobých opatření, jež by měla „zmírnit negativní dopady modelu nízko-nákladové ekonomiky“ – k nimž patří rychlejší růst mezd, omezení pracovní migrace do země, zkrácení pracovní doby a posílení kolektivního vyjednávání v podnicích – jde pak o dlouhodobé strategické návrhy, jež zahrnují mimo jiné posílení úlohy státu v ekonomice, prosazování a realizaci velkých infrastrukturních projektů, podporu školství, výzkumu a vývoje, podporu malých a středních podniků, výstavbu dostupného nájemního bydlení či daňovou reformu obnášející mimo jiné obnovu progresivního zdanění. Prostřednictvím realizace takové nové hospodářské politiky by pak Česká republika měla podle návrhů odborů uskutečnit „kvalitativní skok v průmyslové výrobě“ (tamtéž, s. 78), jenž by vedl k produkci s vyšší přidanou hodnotu a rychlému dotažení se na nejvyspělejší evropské ekonomiky a jež by byl rovněž předpokladem pro zásadnější zvýšení mezd a zkrácení pracovní doby.

Můžeme tedy usuzovat, že zde máme co do činění se strategií orientovanou zcela jednoznačně na další ekonomický růst, mělo by jít nicméně o výrazně jiný růstový model – dosavadní formu růstu, založenou na nízké ceně pracovní síly a zahraničních investicích, by měl nahradit forma, která by byla výrazně intenzivnější a současně inkluzivnější, charakterizovaná vyšší mírou přerozdělování, umožněnou především vyšší produktivitou. Tato orientace na inkluzivnější formu růstu, vyznačující se spravedlivějším rozdělováním přebytku, v zásadě odpovídá dominantní orientaci mezinárodních odborových svazů, jak jsme ji viděli ve třetí kapitole. Problém ekologické, potažmo klimatické krize je nicméně v těchto dokumentech nápadný především svou nepřítomností a nepojí se s žádnou konkrétní koncepcí „spravedlivé transformace“. Změny klimatu jsou kupříkladu v letošním dokumentu zmiňovány okrajově jen na dvou místech – v obou případech jako „externí okolnost“ – nejprve jako jeden ze „zatěžkávacích testů, přicházejících zvnějšku, aniž bychom je mohli sami bezprostředně ovlivnit“ (píše se tu doslova o „přírodních živlech vyvolaných postupující klimatickou

změnou), podruhé jako jeden z „megatrendů“ ovlivňujících „rozvoj domácí ekonomiky“ (Fassmann et al. 2019: 24, 77). Obojí odpovídá diskursivní externalizaci antropogenních ekologických změn, kdy je klimatická krize rámována z hlediska svých důsledků – nikoli příčin – a není tedy uvedena do explicitní souvislosti s možnostmi řešení, či konkrétněji potřebou snižování emisí (Swyngedouw 2011, s. 268-9).

To se pojí s tím, jak dokument přistupuje k otázkám energetické, průmyslové či surovinové strategie. Pokračující závislost české ekonomiky na uhlí – zmiňovaný model „levné přírody“, charakterizovaný vysokými emisemi CO2 – neobhajuje, naopak opakovaně upozorňuje na jeho ekologickou neudržitelnost. V sekci o „výzvách pro českou ekonomiku a stát“ explicitně uvádí, že před námi stojí „například otázka, co bude s energetikou“ a pokračuje: „[f]osilní paliva nejsou vzhledem k udržitelnosti životního prostředí vhodným zdrojem energie“, aby ovšem následně doplnil, že „nicméně dodávají v současnosti výkon pro průmysl, který se nedá ze dne na den nahradit“, což předjímá diskurs zdržování, jenž se objevuje i v rozhovorech s odborovými představiteli a představitelkami. V této souvislosti – tak jako ani jinde v dokumentu – ovšem autoři nezmiňují dekarbonizační opatření jako rozvoj obnovitelných zdrojů energie či energetických úspor, nýbrž hovoří o jaderné energetice a velkých vodních elektrárnách: „řešením pro Českou republiku musí být rozvoj jaderné energetiky kombinované s dalšími ekologicky přívětivými projekty (např. diskutovaná přečerpávací elektrárna Lipno-Dunaj)“ (tamtéž, s. 81). Výstavba dalších jaderných reaktorů se pak – na rozdíl od obnovitelných zdrojů či úspor energie – objevuje rovněž mezi velkými infrastrukturními projekty doporučovanými v sekcích věnovaných návrhům konkrétních opatření.

Vzhledem k této absenci explicitního přihlášení se k potřebě rychlého snižování emisí, jednoznačné podpoře jaderné energetiky, a opomíjení – či, jak uvidíme dále, přímo odmítání – obnovitelných zdrojů a energetických úspor můžeme proto hovořit o strategii modernizace, která ale není *ekologickou* modernizací, a to ani v „slabém“ slova smyslu.[4] Otázka, kterou si tudíž v kontextu

4 Jak připomíná Stevis, „ekologická modernizace není jen strategií modernizace, nýbrž ekologickou strategií modernizace“. Jinak řečeno, „nespadá do ní automaticky každý návrh (…) jak se vypořádat s ekologickými škodami“ a klade také důraz na princip předběžné opatrnosti, což jadernou energetiku vylučuje. „Ne všechna opatření vztahující se k ekologii jsou ekologická“ dodává, „a lze soudit, že některé z politik vycházejících z prostředí odborů

strategie českých odborových svazů můžeme klást, není ani tak „*jaká spravedlivá transformace?*“, nýbrž prostě jen: „*spravedlivá transformace?*“. Jinak řečeno – debata se v kontextu českých odborových svazů zřejmě dosud nevede výhradně o tom, jak odchod od fosilních paliv uskutečnit, nýbrž stále také o tom, zda jej vůbec v horizontu nejbližších desetiletí uskutečňovat. Oficiální strategické dokumenty ČMKOS nedávají v zásadě odpověď ani na jednu z těchto otázek. Vstřícná gesta z poslední doby – jako například podpora studentských stávek za klima ze strany vedení ČMKOS (Středula 2019) – jsou navíc v rozporu s některými rysy politické praxe, kdy kupříkladu ve vládní uhelné komisi, jež má stanovit datum konce využívání uhlí v české energetice, konfederaci zastupuje Jaromír Franta ze zmiňovaného OS PHGN, který v tisku tohoto svazu dává jasně najevo, že jeho cílem v komisi je konec uhlí pokud možno oddalovat (Franta 2019).

V následující analýze, v níž vycházím zejména z rozhovorů s některými zástupci českých odborů, jim blízkých institucí a ekologických organizací chci proto hlouběji rozebrat klíčové rozměry a souvislosti strategie českých odborů ve vztahu k ekologickým otázkám, které mohou příčiny této ambivalentní pozice osvětlit. Členěna je do tří sekcí, kdy první se věnuje základním aspektům a souvislostem strategie a politické praxe českých odborů v rovině cílů, preferovaných partnerů a forem jednání – a dotýká se v tomto kontextu rovněž otázek „systémových změn“: demokratizace, zkracování pracovní doby a přístupu k ekonomickému růstu. Druhá následně rozebírá problém konfliktu mezi „ochranou klimatu a pracovními místy“ a postoje k možnostem spravedlivé transformace včetně otázky technologií, problému identifikace pracujících fosilních sektorů se svou prací a zásadní úlohy důvěry či naopak nedůvěry ve stát v diskursech spravedlivé transformace. Třetí se věnuje klíčové úloze hornických odborových svazů v tvorbě politické strategie odborů v ekologických otázkách v kontextu problémů geografické nerovnosti a kulturního konfliktu a upozorňuje na některé další překážky pro spravedlivou transformaci zejména v kulturní sféře.

ekologické nejsou,“ což se podle něj vztahuje kromě jádra také na koncepce „čistého uhlí“ (spojené s technologiemi zachycování a ukládání oxidu uhličitého - CCS) či biopaliva první generace (Stevis 2011, s. 153).

7. 1. Sociální dialog jako cesta k novému korporativismu?

Jak jsme viděli v předchozích kapitolách, předpokladem pro silnější angažmá odborů v ekologických otázkách je mimo jiné to, že budou obecněji ochotné řešit také jiná, než úzce „odborová“ témata, vztahující se k mzdovým a pracovním podmínkám na pracovištích (*pay and conditions*). Tento předpoklad nicméně v České republice platí jen do určité míry. České odbory neodpovídají modelu „byznysového odborářství“ (*business unionism*), kdy odborové organizace působí v zásadě výhradně na jednotlivých pracovištích v rámci „sociálního dialogu“ se zaměstnavatelem, nýbrž si udržují prostřednictvím advokační i mobilizační činnosti relativně výraznou přítomnost a vliv v celostátní politice, kde se chápou jako obhájci širších zájmů pracujících či obecně sociálně slabších.[5] Jak to formuloval jeden z odborových aktivistů, s nimiž jsem hovořil: „odborové organizace jsou jedním z pilířů demokratického uspořádání, s tím, že jsou to zástupci zaměstnanců. Samozřejmě ale nejen těch… odborové organizace mají tu roli ve společnosti, že hájí, řekněme to zjednodušeně, ty slabší“ (rozhovor 2). Současně se ale toto politické angažmá zaměřuje především právě na témata sociální a ekonomická, jako je růst mezd, důchody a zdravotnictví, rodinná politika, pracovní právo a další legislativa, či zkracování pracovní doby. Základní příčinou toho, proč se odbory k ekologickým otázkám[6] nevyjadřují aktivněji, je tedy skutečnost, že je nepovažují za přirozenou součást své agendy. Odbory by „neměly být nositelem toho problému ve smyslu, že by měli být ti, kteří spasí svět,“ aniž by současně „měly téma odsouvat či se odmítat jím zabývat – zejména z hlediska jeho sociálních aspektů“ (rozhovor 8).

Tato charakteristika souvisí se třemi dílčími aspekty, s nimiž se budeme setkávat i dále: za prvé je to struktura českých odborů, která nedává ústřední centrále příliš velký mandát k prosazování autonomní politiky. Za druhé je to jejich silná depolitizace, související s post-komunistickou stigmatizací i obecnějšími vlastnostmi české politické kultury. A za třetí je to jejich silná orientace na konsensuální „sociální dialog“, spojená se zdůrazňováním politické

5 Tuto charakteristiku českých odborů ve smyslu silné advokační kapacity v celostátní politice potvrzuje též Myant (2010).

6 Mimo těch, nutno zmínit, které přímo souvisejí s pracovními podmínkami z hlediska zdravotního a bezpečnostního rozměru práce, zejména „zacházení s nebezpečnými látkami, toxickými látkami,“ (rozhovor 2).

úlohy státu, již bychom mohli označit za prosazování určité nové formy korporativismu. Decentralizace českých odborů – především největší centrály ČMKOS – souvisí s odporem k extrémní centralizaci někdejší struktury ROH. Jak vyplývá též z rozhovorů, jež jsem vedl, velká část moci i prostředků z členských příspěvků tak zůstává na úrovni základních organizacích v podnicích, kde rovněž probíhá většina kolektivního vyjednávání, respektive na úrovni svazů, jež mají v rámci konfederace výraznou míru nezávislosti a udržují si prakticky úplnou politickou autonomii v rámci sektoru, v němž působí. Takové uspořádání vztahů má pochopitelně své historické příčiny, současně ale vede k situaci, kdy odbory na celostátní úrovni „na máločem mají nějaký politický konsensus. Na máločem jiném, než nějaký pravidelný navyšování minimální mzdy, obecně navyšování mezd“ (rozhovor 5). Jiný z komunikačních partnerů potvrzuje: „určitý věci se daj měnit seshora, ale v těch českejch odborech ta moc je velmi malá tam nahoře. Vedení je strašně závislý na tom, co mu dovolí ty odborový svazy, ČMKOS má většinu zaměstnanců přes nějaké projekty, má velmi malej rozpočet“ (rozhovor 7).

K této strukturální slabosti centra je současně zapotřebí připočíst problém relativní depolitizace českých odborů, respektive jejich členské základny, na niž rovněž někteří z mých komunikačních partnerů upozorňují. Ta souvisí „obecně s nějakým ideologickým bezčasím po roce osmdesát devět. Což u nás bude platit ještě o něco víc. Protože levice a odbory jsou zdiskreditovaný“ (rozhovor 5). Ideologická atmosféra postkomunistické společnosti, v níž odbory narážely na silný odpor a snahu o vlastní marginalizaci, souvisí pak rovněž s tím, že relativně politicky nevymezená je i sama členská základna. Požadavky vztahující se k mzdám a pracovním podmínkám, jež lidi pálí nejbezprostředněji, jsou tak často i na úrovni jednotlivých základních organizací – tak jako na úrovni celostátní – jakýmsi „nejnižším společným jmenovatelem“ na němž se členstvo dokáže shodnout. Širší celospolečenská témata se pak neřeší nejen z toho důvodu, že by mohla být vzhledem k rozdílným názorům kontroverzní, nýbrž také prostě proto, že na ně zkrátka nezbývají síly. Odborový aktivista, který tento problém klade do velké míry na vrub obecněji platným vlastnostem české politické kultury, v této souvislosti poznamenává, že „…je to taky strašně málo lidí, kteří nakonec dělají ty odbory (…) velká část těch základních organizací stojí na pár lidech, a neliší se v tomhle stavu od jiných organizací občanské společnosti tady, kde máš dva tři

lidi, nebo v lepším případě o několik lidí víc...“ a dále „...vidíš, jak ty lidi jsou přepracovaný, že nejsou schopný se ani potkat (…) A v tu chvíli, v momentě kdy je tady taková depolitizace, tak ještě to je těžší, přinášet nějaký další témata“ (rozhovor 7).

Třetím souvisejícím faktorem je pak dominantní orientace odborů v České republice na paradigma „sociálního dialogu“, jejž odbory v minulosti do velké míry přebraly od svých západních vzorů v Německu i jinde (Myant 2010). To implikuje snahu o v zásadě konsensuální uspořádání vztahů na pracovištích, respektive pak v celé společnosti. Přestože jsou si odboráři vědomi nerovného postavení práce vůči kapitálu, dialog a rovnocennější uspořádání zůstává jejich aspirací. Jak to v jedné větě formuluje jeden z komunikačních partnerů: „To nerovné postavení je dáno samozřejmě jejich pozicí v tom pracovněprávním vztahu a odborová organizace jakožto zástupce těch zaměstnanců má, řekněme, kompetenci nebo schopnost, teď je otázka jestli jí dosáhne, být na stejné úrovni se zaměstnavatelem v tom dialogu (…) o kterém předpokládáme, že je tím pilířem té demokracie. Že tam je diskuse“ (rozhovor 2). Toto úsilí o dialog se podle tohoto odborového aktivisty daří lépe zejména po ekonomické krizi, kdy „se daří zakládat nové odborové organizace“ a „tisíce členů vstupují do odborových organizací“, na druhou stranu podle jiných partnerů zůstává dialog na úrovni jednotlivých podniků často spíše aspirací než realitou – jak se domnívá jeden z nich, „je naprosté minimum společností, kde by ten sociální dialog vycházel z toho, že by byl nějaký konflikt v té firmě, a ten zaměstnavatel si uvědomil, že ty odbory jsou silný, (…) tady je obecnej problém ve střední a východní Evropě, že tady je strašně málo stávek a konfliktů na pracovišti, ze kterých by se potom navázalo na ten sociální dialog, protože ten sociální dialog to není něco, co se napíše na papír, ale co musí bejt vybojovaný. A to tady vybojovaný nebylo“ (rozhovor 7).

Tato snaha o „sociální dialog“ se pak v kontextu zmiňovaných problémů a strukturálních charakteristik českých odborů na úrovni celostátní politiky promítá do snahy o konsensuálnější a rovnoprávnější uspořádání vztahů, které by mohlo vést ke zmiňovanému inkluzivnějšímu růstovému modelu. Jak poznamenává funkcionářka odborové centrály: „Naším cíle není bojovat proti zaměstnavateli a bojovat proti rozumným vládám, ale naším cílem je společně hledat cesty, jak

dosáhnout toho aby na těch hodnotách, které se v té zemi vytváří neparticipovali jenom ti bohatí a jenom zaměstnavatelé a jenom nadnárodní firmy a jenom nevím kdo, pár vyvolených, ale každý který na té hodnotě má nějaký podíl a samozřejmě, to jsou ti zaměstnanci“ (rozhovor 8). V rovině preferovaných partnerů tak prakticky všechny rozhovory, jež jsem vedl, jmenují především stát a zaměstnavatele. Mohli bychom proto hovořit o aspiraci na určitou novou formu korporativismu v rámci významně posíleného tripartitního uspořádání – strategické dokumenty odborů jako je „Šance na přibližování českých mezd vyspělé EU“ hovoří v tomto kontextu doslova o „národní dohodě“, jež by měla být umožňující podmínkou v předchozí sekci představené změny růstového modelu (Fassmann et al. 2019, s. 84). Přestože tedy některé rozhovory v kontextu chápání odborů jako součásti „občanské společnosti“ zdůrazňují, že odbory by měly diskutovat „v podstatě se všemi“ (rozhovor 1), důraz na stát a kapitál (politiky a zaměstnavatele) jednoznačně převažuje.

Jak dovozuje již Jirovská (2014), s ekologickými organizacemi tak odborové svazy jsou ochotné diskutovat, nepovažují je nicméně za své „přirozené“ či nejpodstatnější partnery. Také v ekologické oblasti – či v otázkách řešení ekologických problémů včetně klimatické krize – pak očekávají vedoucí úlohu od státu, který by měl podle nich formulovat a prosadit politiku, do níž pak budou odbory ze svého hlediska v rámci dialogu vnášet zejména sociální ohled. Jak poznamenává opět funkcionářka odborové centrály: „Stát je velmi důležitým hráčem, který o spoustě věcí rozhoduje, takže ten by měl být tím, který bude hledat varianty řešení. A pokud někdo upozorňuje na to, že je někde nějaký problém, tak by měl spolu se státem, se zaměstnavatelem třeba, u kterého vidí nějaký zásadní problém, hledat cestu, jak to vyřešit“ (rozhovor 8). Jiný rozhovor říká jinými slovy totéž: „Spolupracujeme nějak s tím státem, sledujeme to, co si představuje, že je potřeba dělat a tak dál – a žádná mobilizace na tohle téma od českých odborů se nedá čekat“ (rozhovor 4). Chybějící vlastní odborovou politiku spravedlivé transformace tak lze zřejmě přičíst mimo jiné tomu, že na dekarbonizačních opatření zřejmě dosud neexistuje dostatečně robustní politický konsensus, jehož by následně odbory mohly být za určitých podmínek ochotné se účastnit. Jak to shrnuje pracovník odborové centrály: „nelze čekat od odborářů, že oni budou, pěkný anglický slovo, *spearheading* tu změnu“ (rozhovor 4).

V tomto obecném kontextu je též zapotřebí vnímat náznaky více „systémově kritické“ politiky českých odborů, zejména v oblastech demokratizace, zkracování pracovní doby a přístupu k ekonomickému růstu. Vzhledem k depolitizaci a ideologické atmosféře postkomunismu se české odbory v zásadě musely vzdát aspirací na kritiku kapitalismu *per se* (Myant 2010). Jak poznamenává jedna z mých komunikačních partnerek, tento faktor se týká též členské základny: „ta naivní představa, že všichni odboráři musí být levičáci, prostě nefunguje. (…) tam jsou lidi pro privatizaci veřejných služeb, protože přece stát by neměl rozhazovat a být co nejúspornější. A že ten trh to přece vyřeší (…) tam není tenhle typ nějakýho kolektivně sdílenýho komplexnějšího náhledu na ty velký ideologický otázky“ (rozhovor 5). Navzdory tomu ČMKOS do jisté míry – omezené, jak z rozhovorů také vyplývá, mimo jiné kapacitními ohledy – podporuje dílčí demokratizaci produkce kupříkladu prostřednictvím účasti zaměstnanců v dozorčích radách, jak je známa z Německa. „Šance na přibližování českých mezd vyspělé EU“ v této souvislosti ve svém závěru mimo jiné přímo uvádí, že „bude nutné posilovat roli zaměstnanců na samotném chodu společností a tím tak posilovat ekonomickou demokracii“ (Fassmann et al. 2019, s. 92). Možnosti posilování účasti zaměstnanců v dozorčích radách nicméně naráží opět na dědictví státního socialismu: jedna z komunikačních partnerek v těchto pojmech přímo větší vliv pracujících na řízení podniků odmítá, protože „to už se zase vracíme o třicet let zpátky do nějakého socialistického režimu“ (rozhovor 1). A registrovat je též třeba skutečnost, že podíl zaměstnanců na řízení podniků tu není chápán ani tolik jako cesta k přehodnocení účelů a procesů výroby, nýbrž spíše jako nástroj zvyšování produktivity, kdy „to může být i pro toho zaměstnavatele hodně důležité, že tím získá velmi loajální a velmi přemýšlivé zaměstnance, kteří mu pomůžou“ (rozhovor 8).

Podobně dosud dosti umírněné jsou rovněž návrhy na zkracování pracovní doby, kde ČMKOS podporuje zkrácení denní pracovní doby z osmi na sedm a půl hodiny denně a prodloužení zákonné dovolené ze čtyř na pět týdnů. Jak poznamenává jeden z funkcionářů, s nimiž jsem hovořil: „Mohli bychom chtít samozřejmě míň ale jsme realisti, a chceme samozřejmě, aby na tom byl konsensus celospolečenský“ (rozhovor 6). Zmínit je třeba rovněž, že zkracování pracovní doby je mezi jinými rámováno rovněž opět jako nástroj zvyšování

produktivity, kdy „ti lidé potom (…) mají daleko větší motivaci a podle mého názoru jsou schopni i vyššího výkonu pro tu firmu v tom pracovním procesu“ (tamtéž). To zřejmě souvisí rovněž s výše jmenovanou skutečností, že zkrácení pracovní doby má být především reakcí na situaci, kdy v režimu „nízko-nákladové ekonomiky“ mají obyvatelé České republiky jednu z nejdelších reálných pracovních dob v Evropě – a pracují dle dostupných dat o víc než čtyři sta hodin ročně déle než obyvatelé Německa a dalších zemí „jádra“ unie. Zkrácení pracovní doby by tak mělo být mimo jiné součástí výše nastíněného makroekonomického manévru, jenž by měl zemi umožnit dotáhnout se na toto „jádro“ (Fassmann et al. 2019, s. 39). V jiných rozhovorech je nicméně požadavek na zkracování pracovní doby naopak považován za důležité překročení rámce běžného vyjednávání o míře přerozdělování přebytku: „už to taky není úplně jenom o těch mzdách (…) to, že teda je nějakej čas, kterej patří tomu zaměstnavateli a pak je nějakej čas tvůj, a teď chceš zkrátit ten čas, kterej patří tomu zaměstnavateli, tak historicky je dost radikální požadavek. A přijde mi to hodně důležitý“ (rozhovor 7). Současně si ovšem nelze myslet, že by aktuálně české odbory zamýšlely zkracování pracovní doby jako prostředek výraznějšího „přerozdělení“ pracovních příležitostí, jak by s ním pracovaly kupříkladu scénáře sociálně-ekologické transformace směrem k „nerůstové“ ekonomice a reorientaci výroby na užitné hodnoty.

To odpovídá dominantní orientaci odborů na podporu ekonomického růstu, jež je rámována převážně zaostávajícím postavením české ekonomiky vůči vyspělejším státům „jádra“ Evropské unie. Jak je přesvědčena odborová funkcionářka, „já si myslím, že naše země ještě pořád nabízí celou řadu možností pro hospodářský růst, už jenom to, že jsme dlouhá léta byli montovnou, že se tady dlouhá léta spousta provozů nemodernizovalo, že těch moderních technologií, které už dneska existují, se tady ještě tak moc nevyužívá, na můj vkus ještě pořád máme kam růst a máme co zlepšovat“ (rozhovor 8). Současně se ovšem objevují kritiky růstu založené na tom, co jsme viděli Branda a Wissena popisovat jako „morální ekonomii“ odborového prostředí, kdy je zpochybňována přínosnost současného modelu akumulace pro pracující: „podívejte se, ten přírůstek toho bohatství, komu jde. (…) V Británii berou už dvacet let ty samý mzdy, ta střední třída pracujících v Británii, v Americe a tak dál se nemá líp. A jsou tu zprávy o tom, že dnes nastupující generace bude první generace, která se bude mít hůř, než

generace jejich rodičů. No kde je ten růst? (…) ten růst není záruka ani toho růstu toho koláče pro ty pracující a pak bys měl pokračovat: ok tak, nebudeme zvětšovat koláč, ale my se chceme mít líp – a to je v pořádku. A s tím musí jít ruku v ruce změna distribuce toho bohatství, který se tvoří“ (rozhovor 4). A podobně u funkcionáře z oblasti průmyslu: „lidstvo obecně stojí před problémem, jak dál (…) ta ekonomika tržní je založena na tom, že neustále zvyšuju produkci, že neustále zvyšuju profit. Akcionáři chtějí pořád větší a větší dividendy. Ale pak se narazí na strop, kdy už nebude mít kdo kupovat. Takže podle mého názoru svět stojí před rozhodnutím, jestli dál šroubovat tu ekonomiku do stále vyšších výkonů, vyrábět stále více, a přitom nemít zákazníky, to nedává smysl“ (rozhovor 6).

7. 2. Spravedlivá transformace? Ochrana klimatu vs. pracovní místa

Navzdory tomu, že ČMKOS a české odbory obecně vlastní politiku spravedlivé transformace nemají, nelze tuto skutečnost přičítat tomu, že by ji apriori odmítaly. Navzdory odporu k rychlejší dekarbonizaci, formulovanému v klasickém diskursu konfliktu mezi ochranou životního prostředí a pracovními místy, který je v mnohých rozhovorech patrný, lze současně vysledovat evidentní intuitivní tíhnutí přesně k podobným řešením, jaká jsme v třetí kapitole viděli prosazovat mezinárodní odborové svazy. Někteří z komunikačních partnerů v tomto kontextu vidí problém mimo jiné v oblasti přenosu zahraničních modelů a skutečností do českého prostředí – jeden z nich hovoří o tom, že debata o spravedlivé transformaci „k nám nedoléhá“ (rozhovor 2), jiný soudí, že „ten převod se začal pomalu roztáčet,“ ale jinak „ten vztah mezinárodního odborového hnutí a českýho má hrozně málo styčných ploch,“ opět mimo jiné vinou zejména nedostatku kapacit (rozhovor 4). Klíčovým problémem, jak uvidíme – a překážkou pro prosazování politiky spravedlivé transformace v českých podmínkách – se jeví být výrazná nedůvěra v aktéra, od něhož současně odbory formulaci hospodářské politiky především očekávají: ve stát.

Otázka přechodu k bezuhlíkové ekonomice je tu opět formulována v pojmech, které jsou do určité míry rozporné. Odbory se nechtějí stavět změnám na

odpor a být viděny jako „rozbíječi strojů“ (rozhovory 2, 6), a rovněž ekologickým opatřením vyjadřují v obecné rovině podporu za podmínky, že budou realizována sociálně spravedlivým způsobem v rámci dialogu s pracujícími a odbory – což v zásadě odpovídá koncepci spravedlivé transformace. Jedna z komunikačních partnerek, funkcionářka odborového svazu v oblasti energetiky doslova uvádí že, „to je dobrá idea…“ ale, „musí se to dobře uchopit a politici by to měli dobře odprezentovat,“ což opět naráží na přední úlohu státu (rozhovor 1). Podobně funkcionářka odborové centrály říká: „...já myslím, že to co jsem popisovala tak vlastně je, jenom jsem nepoužila tento pojem, o té spravedlivé transformaci, (…) tu podstatu toho pojmu vnímám a vnímáme ji tak tady myslím všichni a všichni chceme, aby opravdu ten přechod, který chceme, aby šel správným směrem a aby opravdu na něj nikdo nedoplatil“ (rozhovor 8).

V podobných pojmech formuluje i starost o situaci lidí v znečišťujících sektorech, jež by měly být transformovány: „my bychom měli jako stát se starat o to, aby ti lidé, (…) kteří jsou třeba právě teď zaměstnání v typech prací, kde to je ve velkém rozporu s odpovědným chováním k životnímu prostředí, tak bychom jim měli dát šanci, aby jako je někdo neodříz, tak teď už tady tahle výroba nebude, protože není ideální pro životní prostředí, tak jako ty běž někam. (…) musíme opravdu jít krok za krokem a ty cesty by měly opravdu být takové že v té společnosti na tom nikdo nebude ten, kdo na to doplatí,“ (tamtéž). Zásadní je tu opět konsensuálnost, v podmiňování transformace tím, aby na ni „nikdo nedoplatil“, můžeme vidět ozvěnu zásady „všeobecné prospěšnosti“ (*win-win*): „pojďme hledat cestu, jak to může fungovat, aby zaměstnavatel prosperoval a aby zaměstnanec měl taky odpovídající odměnu za ty zásluhy, které tam odvede, za tu práci, na které ten zaměstnavatel vydělává. A přesně podobně by se podle mě mělo přistupovat k těm dalším tématům, mezi které patří i to klima,“ (tamtéž). Jiný partner podobně označuje transformaci za „to, na čem bychom se měli shodnout všichni. Jak ty, co chtějí transformaci, tak ty co chtějí spravedlnost (…) Dá se na to dívat trošku jako na kompromis, s kterým přichází odbory, ten pojem pochází z odborovýho prostředí“ (rozhovor 4).

Tento diskurs kompromisu, v zásadě odpovídající diskursu spravedlivé transformace jak jej známe v zahraničním kontextu, se ovšem nicméně do jisté míry pojí s diskursem „odkládání“ či „zdržování“, kdy je kladen výrazný důraz

právě na postupnost a pozvolnost transformace. Zmiňovaná funkcionářka v energetice kupříkladu poznamenává, že „je zapotřebí tý společnosti pomoct v tom přerodu, tak jako jsme byli původně všichni zemědělci, tak dneska holt už nebudeme všichni horníci a energetici, *za padesát, za sedmdesát let, dřív snad ne*“ (rozhovor 1, důraz JP).[7] Současně je tato argumentace spojena s poukazováním na „ekologizaci“ – tedy zmiňovanou selektivní ekologickou modernizaci – českého průmyslu v první polovině devadesátých let (bez ohledu na to, že v případě toxického znečištění ovzduší a emisí skleníkových plynů jde o odlišné problémy): „Já chápu ochranu klimatu a myslím si že se pro něj udělalo dost, protože pocházím z Krušných hor a pamatuji si kdy tam byly ty pahýly mrtvých stromů (…) nejoptimálnější by bylo aby to fungovalo tak jak to je, protože všichni máme dojem že ty elektrárny jsou ekologizovány na maximum a jedou opravdu s minimálními spalinami,“ (tamtéž).

Tento důraz na pozvolnost přerůstá u jiných komunikačních partnerů v otevřený odpor vůči dekarbonizaci jako takové, tak jak je v současné době plánována celkem Evropské unie: „pokud to dopadne tak, že uděláme administrativní zásah, jako dělá Evropský parlament, Evropská komise, že vydá nařízení, že budeme mít do roku 2030 nebo 2050 bezuhlíkatou ekonomiku, to je nesmysl. Nesplní se to“ (rozhovor 6). Tento odpor je formulován v jazyce závislosti na uhlí jakožto palivu, na němž historicky stál a stojí rozvoj průmyslu a ekonomická prosperita: „200 let tady byla založena prosperita Evropy, té střední a východní, na tom že se spalovalo uhlí, že se pracovalo v továrnách, ať už to byl textil nebo strojírenství, nebo cokoliv jiného,“ (tamtéž). Častý je v tomto kontextu i argument „českou malostí“, respektive poukazování na emise jiných států – především Indie a Číny. „Tam je potřeba si říct ano, chceme ekologii, ale když chceme ekologii, tak Čína bude dodržovat ekologické limity a nebo tu svoji výrobu zavře. A když to nedokážeme, no tak pak přece neničme náš průmysl. Protože to nepomůže“ (tamtéž). A podobně: „máme velmi malou šanci ovlivnit

7 Uveďme pro kontext, že dle loňských závěrů zvláštní zprávy IPCC by pro udržení oteplení pod relativně bezpečnou hranicí 1,5 stupně, zakotvené též v Pařížské dohodě o klimatu, bylo zapotřebí snížit emise v globálním měřítku o 45%. To by z hlediska zásady sdílené, ale rozdílné odpovědnosti, jíž se globální klimatická politika vzhledem k odlišnému historickému podílu různých zemích na kumulativních emisích řídí, ve vyspělých zemích, jako je Česká republika a další státy OECD, které historicky zabraly svými emisemi disproporční část „atmosférického prostoru“, znamenalo skončit s těžbou a spalováním uhlí právě do tohoto data (IPCC 2018a; Nace 2018).

rozhodování takových velmocí, jako je Amerika, ale i Čína Indie a podobně, kde tyhlety témata, minimálně v Číně a Indii, nejsou ještě úplně na pořadu dne“ (rozhovor 1).

Kromě jasně formulované spojitosti fosilních paliv s průmyslovou prosperitou naráží z hlediska mých komunikačních partnerů možnosti spravedlivé transformace na tři další překážky, z nichž může tato zdrženlivost rovněž vyplývat. Tou první je fenomén, který bychom mohli popsat jako problém „socio-technického imaginárna“ (Jasanoff a Kim 2013), jež zřejmě tkví v širších vlastnostech převládající české politické racionality: možnosti ekologizace jsou sice na jednu stranu v rozhovorech často dávány do souvislosti s technologickým pokrokem – což by nasvědčovalo diskursu ekologické modernizace – současně se ale setkáváme s rozšířeným zpochybňováním schopnosti obnovitelných zdrojů energie fosilní paliva nahradit, doplněným nezřídka také podporou jaderné energetiky. Obnovitelné zdroje jsou na jednu stranu jmenovány jako součást spravedlivé transformace, kupříkladu funkcionářka v oblasti energetiky soudí, že by v rámci přechodu od fosilních paliv měla „jít nějaká podpora do těch regionů, aby tam vznikala obdobná pracovní místa třeba zrovna na provozu a údržbě nových obnovitelných zdrojů, a další cesta by měla být asi i podpora těch domácností, aby si právě s tou dotací třeba na ty obnovitelné zdroje do jejich konkrétní domácností snížily svoje životní náklady“ (rozhovor 1). Na druhou stranu jsou však jejich možnosti považovány za výrazně omezené: „jestliže vyrábíme téměř 50% elektrické energie z fosilních paliv a odstavíme je, tak nikdo neříká čím nahradíme těch 50%, protože úplně upřímně není ani mezi energetiky 100% přesvědčení o tom že se dostaví jaderné bloky, (…) Takže v tuhle chvíli to vnímáme tak, že sice se řeklo A - ano budeme ochraňovat ovzduší a klima – ale neřeklo se to B. Ano, říká se že budou obnovitelné zdroje, ty to nahradí, ale není tam zatím vidět ta konkrétní podoba…“ a dále: „určitě by bylo třeba to klima strážit a nějakým způsobem opečovávat, protože tu zeměkouli a tu atmosféru máme jenom jednu, a je třeba o tom mluvit, ale udělat takovouhle změnu v dohledu dvou desetiletí, myslím že není ani technicky možné, to je opravdu návrat v podstatě do pravěku, když to přeženu“ (tamtéž).

V jiném rozhovoru s funkcionářem v oblasti průmyslu formulováno ještě důrazněji: „jsem pro ekologii, odbory určitě taky, ale při nějakém rozumném

přechodu na bezuhlíkatou ekonomiku, tomu rozumím. Ale větrníky, větrné elektrárny a sluneční kolektory, při současný účinnosti to nemůžou nahradit“ (rozhovor 6). Tato nemožnost výraznějšího využití obnovitelných zdrojů je pak mnohdy přikládána českým podmínkám, jež jsou popisovány jako pro jejich rozvoj nevhodné: „každý i regionálně jsme v nějaké jiné pozici, máme jiné podmínky, (...) byly velké problémy, co se týče větrných elektráren... jsou místa, kde postavíte elektrárnu, kde nefouká vítr, tak to těžko vám bude přinášet užitek“ (rozhovor 8).[8] Objevuje se rovněž podpora technologických opatření, jež by mohla učinit spalování uhlí „čistým“. Jak popisuje opět funkcionář v oblasti průmyslu: „...uhlí je jeden z nejlevnějších zdrojů pro získání energie. (…) já vidím cestu v tom, že využijeme to uhlí, ale využijeme ho tak, aby neškodilo ovzduší. Jestli dokážeme vyvinout technologie, které budou nejenom uhlí spalovat, ale využívat ho i pro jiná odvětví, ok, ale nevytěžit uhlí je špatně“ (rozhovor 6). To by ovšem v případě CO2 znamenalo technologie zachycování a ukládání uhlíku (CCS), jež jsou ovšem doposud v prakticky prototypickém stadiu, mají množství technických obtíží včetně rizika zpětného úniku zachyceného CO2 (Nykvist 2013) a za obnovitelnými zdroji podle posledních komparativních analýz dramaticky – několikanásobně – zaostávají nejen z hlediska ekologických škod (Jacobson 2019), ale i ekonomické náročnosti (Sgouridis et al. 2019). Podobně jako v případě oficiálních programových dokumentů ČMKOS tu tedy můžeme hovořit o strategii modernizace, která není nutně modernizací *ekologickou* – ani v slabém slova smyslu. Postoje odborových svazů v energetice tu zřejmě souvisejí s hlubšími vlastnostmi socio-technického imaginárna a politické racionality celé české společnosti, kdy možnosti obnovitelných zdrojů jsou oproti jaderné či uhelné energetice, zvláště ve srovnání se sousedním Německem, výrazně podceňovány (Piria et al. 2014). Přestože uhelná energetika se – ve srovnání se sousedním Polskem (Kuchler a Bridge 2018) – netěší výrazné aktivní podpoře, jako alternativa k ní je i nadále vnímána především energetika jaderná.

Druhým problémem, na nějž narážíme, je pak pochopitelně postavení pracujících v sektorech závislých na spotřebě fosilních paliv, jenž je ovšem

8 Připomeňme v této souvislosti, že kupříkladu právě větrná energie by podle analýzy Komory OZE a Ústavu fyziky atmosféry Akademie věd České republiky mohla v českých podmínkách v dohledné době vyrábět až třetinu veškeré energie a to za násobně nižší cenu, než právě nové jaderné reaktory (Chalupa et al. 2015).

rámován nikoli výhradně jako problém jejich živobytí, nýbrž také problém kontinuity kultury a vztahů v určitých profesích a silné identifikace některých skupin pracujících v tradičních průmyslových odvětvích se svým povoláním. V tom se shoduje povícero komunikačních partnerů. Jak upozorňuje funkcionář v oblasti průmyslu: „Máme tady generace lidí, kteří v těchto odvětvích pracovali. Je tady obrovská historická znalost, předávání zkušeností v rodinách, většinou děti a vnuci a tak dále pracují ve stejných firmách. Je to tak, my to máme, že jsou třeba dny otevřených dveří ve firmách a oni tam vodí svoje děti“ (rozhovor 6). Podobně funkcionářka v oblasti energetiky: „musíte si uvědomit že ty lidi v té energetice jsou často úzce specializovaný a velmi těžce se už potom čtyřicátém roku věku na něco přeučují (…) Spousta mladší generace dneska se vidí v tom, že půjdou, kdo to má v rodině hlavně, do energetiky a tam budou dalších dvacet, třicet, pětatřicet let. Dokonce máme kolegu co jde do důchodu po dvaačtyřiceti letech a nezved se ze židle operátora, to je obdivuhodný“ (rozhovor 1).

Možnosti transformace tak narážejí nejen na technologické, organizační a další problémy, nýbrž i na dlouhodobé sepětí lidí a jejich komunit s jejich prací – zejména právě v kontextu hornictví a uhelné energetiky. „...v některých sektorech, když se podíváš třeba do toho hornickýho prostředí, tak to je prostě svébytná kultura. To je tak, že ten společenskej a soukromej život je tak protknutej s tím ekonomickým a ekologickým, že se to právě hrozně blbě odstraňuje“ a dále: „takový ten technokratický pohled na to – prostě vypneme uhlí – naprosto nevidí, o čem se mluví. Když zajedeš do toho jižního Polska, tak vypnout uhlí znamená vypnout tu zemi, vypnout tu společnost. To je těžký. A v menší míře to platí i v jiných sektorech, ale tady na tom se to dobře ukazuje, protože to navíc má ještě velkou tradici, a to že jsou dobře organizovaný odborově, utužuje tu vzájemnost. Samozřejmě, lidi se identifikují skrze svoji práci. Není to tak dávno, kdy povolání bylo v občance“ (rozhovor 4). To je současně dáváno do souvislosti s problémem, na nějž spravedlivá transformace naráží, jak jsme viděli v předchozích kapitolách, často, totiž že nová pracovní místa – takzvaně „zelená“ – nemusí být nutně také „dobrá“ pracovní místa. Jak to vysvětluje odborový pracovník: „je důležité fakt myslet na ty lidi, protože je spousta argumentů, které jsou platné a který si ekologové kteří prosazují třeba i ten spravedlivý přechod neuvědomujou. Například, že jako i když najdeme těm lidem novou práci, tak tím se to neřeší

všechno. Ta nová práce bude zpravidla hůř placená. A nebudou tam odbory“ (rozhovor 4).

Tento problém „kvality“ transformace pak souvisí s třetí zásadní překážkou: týká se toho, že odbory sice kladou velký důraz na vůdčí úlohu státu v hospodářské politice a i případné transformaci směrem k bezuhlíkové ekonomice, současně ale vyjadřují výraznou nedůvěru v jeho kompetence – zejména ve srovnání s Německem. Jak to popisuje opět funkcionářka z oblasti energetiky: „otázka je, jakým způsobem se to přenese do českého prostředí. Protože tady my Češi máme takový vzácný dar šetřit za každou cenu na všem, chybí nám trošku nějaká velkorysost. Ale přitom co já vnímám, tak v tom německým modelu na jednu stranu je určitá finanční velkorysost, ale na druhou stranu je tam poměrně důsledná kontrola. Kdežto u nás je buď velkorysost bez kontroly, anebo teda šetření za každou cenu (…) Nejvíc chybí to prostředí, zajistit aby tam ty peníze byly aby se nepoužívaly nesmyslně“ (rozhovor 1). Tento motiv se objevuje i v dalších rozhovorech: „u nás to má co do činění taky s tím, že máme tak slabý a zdiskreditovanej stát. (…) v tom Německu je o dost jednodušší vložit důvěru v to, že se to zvládne, takovýhle typ transformace. Kdežto tady u nás, když se dívám na to matlání tý politiky během posledních 30 let, tak kdo tomu má věřit, že to zvládneme?“ (rozhovor 5).

Jak poznamenává jiný komunikační partner: „A jestli teda někdo dělá a myslí strategicky, tak to jsou odbory u nás. Bohužel ne politici, o zaměstnavatelích ani nemluvím“ (rozhovor 6). Nedůvěra ve státní aparát se pak podle něj týká i členské základny: „...musím říct že na těch ministerstvech, to je teda tragédie. Ty se soustřeďují jenom na to, aby obhájili svojí pozici, svoje pracovní místo, bohužel. A dokud tohle se nezmění, tak podle mého názoru můžeme volat kam chcem, můžou se odbory rozlámat, ale tu členskou základnu v tu chvíli nepřesvědčíme“ (tamtéž). Odbory se tak dívají na stát „jako na nějakýho aktéra, se kterým se můžou dohadovat, jestli to ten aktér zvládne nebo nezvládne uřídit a česká zkušenost říká, že obvykle moc nic uřídit nezvládneme. Takže to podle mě může taky hrát roli v tom, že o ty pracovní místa mají strach, protože mají dojem že, když ty zmizí, tak se na to nezvládne zareagovat,“ doplňuje další z partnerek (rozhovor 5). Problém nedůvěry v instituce se pak nakonec skrze paměť takzvaného „solárního tunelu“ a nezvládnuté podpory slunečních elektráren v

první dekádě století promítá také do postoje k obnovitelným zdrojům: „kdokoliv kdo trošku se zajímá o své účty, které platí, tak ví, že platí podporu obnovitelných zdrojů, velká část jde takzvaným solárním baronům, takže je mezi běžnými lidmi velká nevůle (…) a pokud přijde zase nějaká podpora, tak teď to vypadá, že to nakonec potřebujou ty, kteří jsou na to připravený, nějaké velké firmy nebo majetní lidé, a není tam ten přesah na ty běžné lidi“ (rozhovor 1).

7. 3. V kleštích mezi Mostem a Bruselem

Dalším podstatným faktorem, jemuž je zapotřebí věnovat pozornost, je pak úloha hornického Odborového svazu Pracovníků hornictví, geologie a naftového průmyslu (OS PHGN), jenž má, také vzhledem k decentralizované povaze konfederace a autonomii jednotlivých svazů, v rámci odborů na klimatickou a energetickou politiku zásadní vliv. Konkrétně pak z rozhovorů vyplývá jako klíčová pozice odborů z nástupnických těžařských firem bývalé Mostecké uhelné společnosti, jejichž představitel Jaromír Franta, bývalý předseda a dnes místopředseda OS PHGN, je rovněž zástupcem celku ČMKOS ve vládní uhelné komisi. Ty totiž v historických environmentálních konfliktech, především pak ve sporu o limity těžby uhlí na Mostecku v první polovině tohoto desetiletí, působily jako výrazný obhájce zájmu svého zaměstnavatele – nejprve společnosti Czech Coal a později Severní energetické – na dalším rozšiřování těžby uhlí a rovněž dnes vystupují proti možnostem rychlejší dekarbonizace.[9] V těchto sporech odbory bývalé Mostecké uhelné podle ekologa, s nímž jsem hovořil „fakticky hájily navenek i dovnitř prakticky výhradně zájmy zaměstnavatele, nikoli těch zaměstnanců“ (rozhovor 3).

To se podle něj projevilo během okupačních stávek na dolech Kohinoor a Centrum, kde se jejich zaměstnanci bránili plánům majitele na uzavření provozu a „střešní odborářská organizace se za ně nepostavila“ (tamtéž). To bylo přitom v markantním rozporu k přístupu odborů k možnosti uzavírání provozů, jejichž životnost chtěl naopak vlastník prodloužit. „Tam (v případě dolu Centrum, pozn. JP) šlo o tři sta lidí. Na sousedním velkolomu Československé armády, kde pracuje řádově pět set lidí, včetně úpravny uhlí, tak tam naopak kvůli tomu

9 Viz například článek Jaromíra Franty, publikovaný původně v listu OS PHGN „Horník Geolog Naftař“ a následně přetištěný na oborovém serveru iUhli.cz (Franta 2019).

pořádali opakovaně demonstrace před vládou v pracovní době, kam je zaměstnavatel vozil autobusama. Takže bylo zcela očividný, že jim nejde primárně o zájmy těch lidí, ale že že jim jde primárně o zájmy toho zaměstnavatele“ (tamtéž). Postoj výrazně prospěšný vedení uhelných firem se pak podle něj opět projevil v otázce kompenzačního mechanismu, jenž by propouštěným horníkům zajistil rentu, financovanou ze zvýšení poplatků z těžby – tedy reálně na úkor dividend majitelů dolů. Odbory bývalé Mostecké uhelné takové schéma odmítly. „Člověk by čekal že ty odbory se na tohle chytnou... ne. My jsme s nima spokojený, oni se o nás staraj, bojujou za naše zájmy“ (tamtéž). Tento postoj byl přitom v dané době v kontrastu s přístupem naopak hornických odborářů z jiné uhelné oblasti, Ostravska: „v okamžiku kdy jsem začal s horníkama z Paskova řešit zavření Paskova a kompenzace, tak ty lidi se ve vztahu k tomu managementu chovali velice autonomně a odvážně a (…) když jsme navrhli, že by se ty miliardy vzaly a rozdělily se místo toho těm horníkům, tak tehdy to tehdy nadšeně a šokovaně podpořili“ (tamtéž)

Příčiny tak výrazného souladu mezi zájmy majitelů firem a jejich odboráři mohou být různé. Roli může hrát samozřejmě zmíněná identifikace s prací. Jak poznamenává jeden z mých komunikačních partnerů, je častý omyl, když lidé automaticky identifikují firmu s jejím vlastníkem a „pak jsou překvapení, že ty zaměstnanci a ty odboráři se za tu firmu dost bijou. Protože jim nedochází, že ta firma jsou ty lidi, to jsou ty lidi, to je to, co oni dělají, to je produkt jejich práce, a je naprosto přirozený, že se budou bít za svoje Škodovky a za svoje doly, a budou na straně zaměstnavatele třeba proti nějaké části občanské společnosti“ (rozhovor 4). Faktorem silné závislosti odborů na manažmentu může být také určitý demokratický deficit v jednotlivých autonomně působících odborových svazech, nedostatek kontroly zdola a strukturální převaha generačně starších, etablovaných funkcionářů nad členskou základnou. Jak vysvětluje jiná odborová aktivistka: „je hrozně složitý ustát tu pozici odborového předáka. V tom smyslu že jste řadový běžný člověk z nějakého provozu (…) a najednou se z pozice odborového předáka setkáváte s tím nejvyšším manažmentem, který samozřejmě od začátku hlásá, že jsme rovnocenní partneři. (…) Někdo má najednou pocit že má právo to vidět jenom z pohledu toho manažmentu protože je vlastně taky součást toho manažmentu (…) protože když řadového člověka vytáhnete mezi šlechtu, tak se

začne cítit šlechticem“ (rozhovor 1). Podle ekologa mohla pak konkrétně v případě Mostecké uhelné sehrát roli rovněž privatizace společnosti, kdy „ta firma byla privatizována formou krádeže, (…) ten management tý firmy, kterej tam ten stát a ty ostatní vlastníci dosadili, ji ukradl. A to by se jim nikdy nemohlo podařit, kdyby se na tom nepodíleli zástupci odborů, protože zástupci odborů byli v dozorčí radě“ (rozhovor 3). Úlohu podle něj hraje ovšem také rozměr regionální politické kultury: „ta mentalita, že ten uhlobaron, ta šachta, ta instituce tý šachty, tam vládne a ty lidi ji poslouchají a bojí se jí, je na tom Mostecku strašlivě silná. Kupodivu na tom Ostravsku je ta tradice fakt jiná“ (tamtéž).

Tato silná pozice takto politicky orientovaných hornických odborů v rámci ČMKOS pak do jisté míry vysvětluje ambivalenci politické praxe konfederace, kdy „potom dochází k takovým trošku divným situacím, kdy teda český odbory jsou součástí evropského odborové hnutí, evropské odborové hnutí má takovýhle prohlášení ke klimatu… a vůbec neodpovídá tomu, co by si mohly dovolit český odbory“ (rozhovor 7). Odborová centrála tak na jedné straně, jak vyplývá i z dalších rozhovorů, podporuje politiku spravedlivé transformace na evropské úrovni, kde ji prosazuje Evropská konfederace odborových svazů (ETUC), ale na druhé straně musí v české politické praxi přenechávat danou agendu do velké míry svazu, který přímo podporuje zájmy uhelného průmyslu. Jak potvrzuje ekolog, „od toho se odvíjí potom taky v celku schizofrenní postoj odborů na celostátní úrovni k problematice klimatu a energetiky. [ČMKOS] podporuje obecně ty klimatický cíle, který společný evropský odborový asociace podporujou, ale pak (…) na jednání komise posílá za sebe kolegu Frantu, kterej tam zcela nevyhnutelně působí úplně opačným směrem,“ ačkoli, jak poznamenává, „jsou i nějaký příznaky že se to lepší“ (rozhovor 3). Odborové centrále tak připadá nezáviděníhodná úloha vyvažovat v tomto smyslu mezi „Mostem“ a „Bruselem“. Jak varuje další z mých komunikačních partnerek, „dřív nebo později ty český odbory v tomhle budou dost v kleštích. Protože jsou přece jenom součástí nějakých evropských a celosvětových struktur. To znamená, že tam čím dál tím víc bude nějaký tlak na to, se tím nějak vážněji zabývat, a tomu asi úplně ty odbory se nebudou umět vyhnout (rozhovor 5).

Toto napětí mezi mezinárodní a národní či regionální úrovní – jež se ovšem nevztahuje jen na hornické odborové svazy – může však být podle této i

dalších komunikačních partnerek rovněž zdrojem dalších problémů a překážek a varují v této souvislosti výslovně před „kulturalizací“ sporů o klima. „Je to trochu otázka, co to pak vyvolá za dynamiku (…) si prostě nemyslím, že to je něco, co nám může být takhle naoktrojovaný. Zvlášť v roce třicet od roku devětaosmdesát, kdy tady podle mě už tak je poměrně velký resentiment proti věcem, který nám byly jakože naoktrojovaný ze západu“ (tamtéž). Tento problém je v části rozhovorů, jež jsem vedl, dáván rovněž do explicitní souvislosti s geograficky profilovanou nerovností a s problémem závislosti české ekonomiky a nízkých mezd. Funkcionář v oblasti průmyslu, jenž formuluje odmítnutí dekarbonizace výslovně v kontextu politiky Evropské unie, v tomto duchu argumentuje: „dneska bude 30 let od sametu, a my máme třetinovou mzdu proti Němcům. No jak byste se tvářil kdybyste měl čtyři tisíce eur, byl byste spokojenej, ne? (…) A tam to má průměrný Němec. A my tady se motáme kolem tisíce eur, to dobře není, není a nemůže být. Dokonce ty naše lidi, kteří jsou v odborech, tak ty nepřesvědčíte, že by měli ekologizovat, když vědí že Němci maj trojnásobný plat“ (rozhovor 6). Podobně varuje i jiný komunikační partner: „přechází to do nějaký kulturní války, kdy místopředseda horníků nebo dokonce předseda Hornických svazů hovoří o ekolozích (…) jako o teroristech a takový“ (rozhovor 4).

Toto riziko „kulturalizace“ má tedy jednoznačný ekonomický rozměr v podobě geografické nerovnosti. Vraťme se zde k tezi Judsona Abrahama (2019) o problematické sociálně-geografické dynamice německé selektivní ekologické modernizace a s ní spojených politik spravedlivé transformace. Ty jsou podle něj organizovány v rámci politiky „kompetitivního korporativismu“, kdy silné německé průmyslové odborové svazy, jako je IG Metall, v rámci dohody se státem a zaměstnavateli výměnou za záruky „spravedlivé transformace“ pro vlastní členstvo podporují německý exportně orientovaný růstový model. Německá spravedlivá transformace tak za prvé do určité míry přenáší své náklady na jiné země, jako je Řecko, a komplikuje v tomto smyslu jejich vlastní možnosti spravedlivé transformace a ústupu od uhlí – a za druhé opomíjí méně kvalifikované, hůře placené, a více prekarizované skupiny pracujících, u nichž následná frustrace a ekonomická nejistota může vést až k podpoře krajní pravice, která sociální konflikt převádí částečně do kulturní roviny, mimo jiné v podobě militantního anti-environmentalismu. Je evidentní, že podobná dynamika

přinejmenším hrozí, pokud jíž není do určité míry v chodu, také u nás, kdy v odborovém prostředí ji do určité míry přiživuje (navzdory jindy dobrým vztahům, na něž mí komunikační partneři v některých případech poukazují) ignorance západních odborářů k českým podmínkám: „ty západáci jsou úplně mimo. Oni prostě vůbec netuší která bije, v jakých podmínkách tady odbory pracují, v jakých podmínkách tady obecně lidi pracují. To je přesně součástí toho problému“ (rozhovor 5). Základní rozdíl je tedy v tom, že tam kde v Německu (zejména východním) převládá resentiment vůči „elitám“, „privilegovaným“ pracujícím a sociální demokracii, najdeme u nás vlivem přeshraničního rozměru mimo jiné resentiment právě vůči Německu, Evropské unii a „západu“ obecně.

Tento efekt se může zhoršovat: „v těch odborech, tam určitě je půda pro to, že to někdo takhle otočí. A teď ono to v něčem dává smysl, protože často to jsou lidi, který jsou dennodenně vykořisťovaný německým kapitálem, to znamená že ten protizápadní resentiment tam je,“ a dále: „strašně se bojím toho, že ta ekologická otázka se stane novou kulturní propastí mezi centrem a periferií (…) A myslím, že už to začíná vystrkovat růžky, tady na to naskočí ODS, naskočí Okamura, naskočí Trikolóra. Dekadentní import ze západu, který už neví co by si vymyslel, tak si tady vymýšlí ekologickou totalitu“ (rozhovor 5). V tomto problému – jak se shodují i další komunikační partneři – nelze spoléhat v žádném případě na politické vzdělávání „shora“: „to není ta liberální představa, že ty lidi dovzděláš a řekneš jim, že je to vlastně super. Já si to nemyslím, to jsou strašně hluboký resentimenty, který mají nějaký reálný základ, a ten se ze dne na den nezmění“ (tamtéž). Na okraj možno poznamenat, že politika opírající se o tyto resentimenty může přitom představovat ohrožení nejen pro možnosti rychlejší dekarbonizace, nýbrž i pro cíle odborů v oblasti mzdových či pracovních podmínek, jak je patrné v blízkém Maďarsku, kde nástup nacionalistické krajně-pravicových vlády „národní spolupráce“ Viktora Orbána vedl spíše ke stabilizaci závislého modelu „nízko-nákladové ekonomiky“ a oslabení síly odborů (Neumann a Tóth 2018; Scheiring 2018).

Klíčovou otázkou z hlediska možností sociálně-ekologické transformace směrem k bezuhlíkové ekonomice je tak zřejmě v českých podmínkách mimo jiné otázka, jak čelit tomuto riziku. Ta je samozřejmě ve světle všech výše zmíněných problémů a překážek zapeklitá, zásadní je nicméně z hlediska tohoto tématu v

mnou vedených rozhovorech dvojí princip: spojit snahu o dekarbonizaci české ekonomiky od počátku se silnými sociálními ohledy na zájmy lidí v postižených sektorech a regionech, s dialogem, v jehož rámci se jim bude naslouchat a s pozitivní vizí konkrétních řešení. „Přístup, že s uhlíkem tady všichni umřeme, ale nemáme žádné pozitivní řešení, ty lidi neuklidní, k ničemu nevyhecuje. To je jedna rovina. Druhá rovina je: tam musí být nějaká sociální koheze, nesmí to být dva různé světy. Nesmíme to nechat přerůst v kulturní válku“ (rozhovor 4). To může podle tohoto partnera rovněž pomoci odblokovat vysokou míru kontroly, již dnes nad klimatickou agendou mají v rámci odborů svazy spíše nepřátelské takové transformaci: „Spousta lidí který mají silný názor na klimatickou krizi a takový, ty lidi přehlíží úplně (…) Takže tady je evidentní že jiná cesta než nějaký dialog není. A musí k němu být vůle. A myslím si že i v rámci toho českého odborového hnutí. Nemůžeme se stát rukojmími vlastně ne tak velké části pracujících“ (tamtéž).

To se týká rovněž dialogu mezi ekologickým a odborovým hnutím a možností, aby odbory vnímaly ekologické organizace spíše jako partnera k spolupráci. Přinejmenším v rozhovorech je ochota k takovému posilování dialogu vysoká. Jak zdůrazňuje funkcionářka z oblasti energetiky: „já jsem pro, ale je to složitá cesta, energetici a ekologové.“ Je podle ní zapotřebí „[v]yzývat k diskusi a umírnit se v těch marketingovejch prezentacích formou obsazování domů nebo komínů, protože byť to vypadá strašně efektně pro média a pro veřejnost, tak jak ty horníci tak ty energetici, tam to vyvolává neskutečnou fakt až nenávist.“ Další z komunikačních partnerů pak doporučují – i s ohledem na výše zmíněný rozpor mezi mezinárodní a národní či regionální úrovní – nesnažit se měnit věci jen „shora“ a „zvenčí“, nýbrž spíše „zdola“ a „zevnitř“. Jak vysvětluje jeden z nich, organizátor v oblasti průmyslu, ekologové by se podle něj měli stávat „členy odborových organizací, protože jak jsem řekl na začátku, odbory jsou demokratickou institucí, kde rozhodují volení představitelé, a poslouchají především ty, kteří je volí, takže myslím si, že ta pluralita, nebo ta diverzifikace v rámci těch odborových organizací by mohla být větší“ (rozhovor 2). Podobně smýšlí i organizátor v oblasti služeb: „v něčem ta nejlepší cesta je dělat to zevnitř, víc třeba se bavit o odborech na vysokých školách, tam zakládat odbory, a nebo potom že třeba i v rámci neziskových organizací, tam taky mohly být odbory.

Potom je to nějak legitimní způsob, jak přinášet nějaký témata (…) když se někdo třeba z ekologický organizace potká s někým z odborů, tak on sám by taky klidně moh bejt v odborech. A má pak taky mnohem větší legitimitu, když pak řekne, já mluvím vlastně taky jako odborář a ne jen jako expert, z nějaké neziskové organizace“ (rozhovor 7).

Podle dalšího komunikačního partnera je pak zásadní, aby se dialog orientoval na hledání styčných ploch: „Nacházet společné zájmy a hovořit pokud možno co nejlíp tím jazykem těch lidí, o které jde, čili těch pracujících. Že jde o jejich děti. (…) Ale zároveň, tím se dostáváme k tomu, že těm dětem těch horníků nepomůžeš, když jejich tatínka vyhodíš z práce. Takže dojdeme k tomu, že je třeba hledat nějaké záruky, sociální záruky. A ty potom prosazovat a prosazovat je ruku v ruce se všema těma technokratickýma klimatickýma požadavkama. A zbytek už je jenom tvrdá práce“ (rozhovor 4). Jiná komunikační partnerka v tomto ohledu zdůrazňuje, že odbory by mohly snáze svou „nestrannost“ v ekologických otázkách odložit, kdyby také ekologické organizace častěji odkládaly svou „nestrannost“ v otázkách sociálních a přijaly za svůj „sociálnější“ model environmentalismu – „třeba i tím že by ekologické organizace podpořily nějaké věci, které nejsou primárně z té ekologický agendy. Kdyby se přidaly, nevím, k požadavku na zvyšování mezd. Kdyby podpořily zvyšování minimální mzdy. A třeba i to využily do toho svého narativu,“ (rozhovor 5).

To by v zásadě mimo jiné do jisté míry odpovídalo také cestě, již navrhuje zmiňovaný Abraham (2019) – nesnažit se „spravedlivou transformaci“ prosadit výhradně jako pouhý kompenzační mechanismus, zaměřený na úzké skupiny obyvatel v některých regionech, nýbrž ji „populisticky“ artikulovat do ambicióznějšího programu, jenž by ekologickou modernizaci spojil s požadavky po vyšší ekonomické redistribuci a participativnější politice, pod něž by se také odboráři mohli snáze podepsat. Klíčovým aktérem, na nějž ale možnosti takového programu zřejmě do velké míry nevyhnutelně narážejí, je ovšem stát. Jak zaznívá nakonec v jednom z rozhovorů: „až stát zapíská, tak se to celé kolečko rozeběhne. A úplně stejně to bylo v tom Porúří, kde se jim podařilo oduhelnit ten region. To tak nebylo, že by se ekologové a odboráři chytli za ruce a vytvořili lepší svět. Od toho máme stát“ (rozhovor 4). Ve spoléhání na stát, který ovšem historicky z příčin rozvedených v úvodních kapitolách slouží často spíše jako garant

ekonomiky „levné práce“ i „levné přírody“, a souběžné nedůvěře v jeho instituce, je však patrná zjevná kontradikce. Pokud je z hlediska „kritické teorie státu“, z níž v návaznosti na Poulantzase (2000) vychází také teoretická koncepce politické ekologie, stát relativně autonomním aktérem, do nějž se nerovnoměrně promítají sociální síly různých společenských tříd a skupin – a také proto vzhledem ke strukturální převaze dominantních frakcí kapitálu nad prací účinkuje nejčastěji jako činitel stabilizující převládající režim akumulace – předpokládala by změna jeho politiky od odborů a dalších společenských aktérů aktivnější a konfrontačnější politický postup. Ten však v českých podmínkách naráží na další zmiňované limitující faktory, k nimž patří pasivita a depolitizace členské základny, ale i tristní situace levicové stranické politiky, zračící se v úpadku tradičního politického partnera odborů, sociální demokracie.

8. Závěr: konec levné práce, konec levné přírody?

Ambivalentní pozice odborových svazů v ekologických otázkách vyplývají, jak jsem se pokoušel doložit v první kapitole, z jejich kontradiktorního postavení v asymetrickém vztahu mezi prací a kapitálem, jehož vývoj je rovněž významnou hnací silou šířících se ekologických škod. Vývoj fosilní ekonomiky v devatenáctém a dvacátém století vedl nejpozději po druhé světové válce ke značné integraci odborových svazů do převládajícího – nejprve fordistického, později neoliberálního – režimu akumulace, v jehož rámci se skrze různé formy korporativistických uspořádání stávaly spolu se státem a kapitálem součástí „růstových koalic“, jejichž aktéři mezi sebou svádějí spory o míru redistribuce a parametry růstového modelu, ale svorně podporují další ekonomickou expanzi. I navzdory tomu, že z odborového prostředí nikdy nevymizely různé formy „environmentalismu pracujících“, podpora další ekonomické expanze se v krátkodobém výhledu vždy ukazovala nejsnazší cestou k naplnění aspirací pracujících na vyšší míru redistribuce. Zejména v kontextu slábnutí organizované práce v době stabilizace neoliberálního režimu akumulace pak byly odbory postupně zaháněny do dlouhodobé defenzivy a kapitálu se tak častěji dařilo vrážet mezi ekologické a odborové hnutí klín a obracet pracující proti snahám o důslednější ekologické regulace. Politika odborových svazů i tak ani na úrovni mezinárodní, ani na úrovni jednotlivých národních států nikdy nebyla jednorozměrná. Jak jsme viděli, odbory nejednají jen na základě své objektivní pozice v převládajících politicko-ekonomických vztazích, nýbrž si utvářejí rozmanité strategie, odpovídající tomu, jak své vlastní pozici rozumí.

V prostředí mezinárodních odborových svazů tak během posledních desetiletí převládl – částečně vlivem autochtonních sil, zejména pak ekologickým hrozbám bezprostředněji vystavených odborů ze zemí globálního Jihu, částečně vlivem obecného nárůstu povědomí o ekologické krizi a integrace ekologických ohledů do institucionální architektury mezinárodní politiky – ve vztahu ke klimatické a ekologické krizi široký „progresivní konsensus“. Jeho osou je politika takzvané spravedlivé transformace, která by měla v rámci přechodu k bezuhlíkové ekonomice zabezpečit zájmy pracujících, především pak pracovní místa a důstojné životní podmínky pro lidi v průmyslových sektorech ohrožených

dekarbonizační politikou. Dominantní deliberativní strategie většiny mezinárodních odborových svazů, jejíž koncepce spravedlivé transformace je pevně ukotvena v převládajícím paradigmatu „zeleného růstu“ a jež paradoxně navzdory vymezování se vůči neoliberalismu v zásadě vlivem dosahu neoliberální politické racionality přijímá základní parametry neoliberálního rozvržení terénu mezinárodní klimatické politiky, však není jedinou. K jejím vyzyvatelkám patří na jedné straně strategie kolaborativně-růstová, prosazovaná zejména odborovými svazy zastupujícími pracující v klasických průmyslových odvětvích, jež usiluje o návrat k tradičnějšímu uspořádání průmyslové modernity a ekologickým problémům chce čelit – pokud vůbec – především úzce pojatými technologickými řešeními a na druhé straně strategie socialistická, která hlouběji zpochybňuje dominantní uspořádání ekonomiky, odbory chápe jako součást širšího sociálního hnutí, a rozvíjí alternativní strategie sociálně-ekologické transformace, která by měla v posledku směřovat k demokratizaci ekonomiky a překonání její orientace na akumulaci kapitálu.

České odborové svazy – na rozdíl od mezinárodních organizací, jichž jsou součástí – jednoznačné stanovisko ke klimatické krizi a vlastní politiku spravedlivé transformace nemají a podobný „progresivní konsensus“ tak schází. To souvisí nejen s absencí dostatečně robustní shody na potřebě dekarbonizace v politickém prostoru, v němž se pohybují, ale také s řadou jejich specifických vlastností, z nichž strategie českých odborů vyplývá. Přestože české odbory mají daleko k čistě „byznysovému“ modelu aktivity, jež by se omezovala výhradně na sociální dialog na jednotlivých pracovištích, vzdálené jsou rovněž ideálu „odborů jako sociálních hnutích“. Aktivitu v jednotlivých podnicích doplňuje silná politická přítomnosti na celostátní úrovni, kde se odbory soustředí na advokační a legislativní činnost, podporovanou významnou „mobilizační schopností“, jež se projevila kupříkladu v opozici vůči neoliberálním vládám. Zásadním faktorem je pak decentralizace českých odborů, která vede ke značně omezeným možnostem centrály. Tato decentralizace odborů jako celku nicméně zdaleka nemusí znamenat silně demokratickou participativní kulturu v jednotlivých odborových svazech či organizacích. Naopak – jak naznačují rovněž některé z rozhovorů – v části z nich může panovat určitý demokratický deficit a výrazná převaha dlouhodobě etablovaného vedení nad členskou základnou. Tento nedostatek kontroly „zdola“ i

„shora“ pak může podporovat poměry, kdy je odborová organizace či svaz – jako některé svazy hornické – silně politicky závislá na podnikovém manažmentu. V kombinaci s relativně nízkou aktivitou a depolitizací členské základy i nepříznivým ideologickým klimatem v porevolučním třicetiletí také tyto faktory vedly k tomu, že politika centrály se orientuje spíše na úzce „sociální“ agendu, v níž je možné nejsnáze najít shodu mezi jednotlivými svazy.

V ekologických otázkách se – také vzhledem k silné pozici hornických či průmyslových svazů, jež jsou k možnostem dekarbonizace skeptičtější – shoda hledá obtížněji. Výsledná strategie českých odborových svazů, jejíž nejviditelnější manifestací v rovině praktické politiky je kampaň Konec levné práce, je v tomto kontextu orientována na snahu o nahrazení hospodářského modelu „nízkonákladové ekonomiky“ intenzivnějším a současně inkluzivnějším růstovým modelem, jenž by posunul českou ekonomiku blíže zemím jádra Evropské unie a umožnil tak rovněž vyšší přerozdělování. V této snaze odborové svazy zřejmě usilují o posílení korporativisticky pojaté spolupráce se státem a kapitálem – jejich aspirací je „národní dohoda“ těchto aktérů, jež by měla umožnit politickoekonomický reformní manévr, jímž by se Česká republika vymanila z „pasti středního příjmu“, do níž ji uvrhlo její závislé postavení. Skutečnost, že odbory byly historicky nejslabší součástí „růstové koalice“ tak nevedla k tomu, že by byly také její „nejneochotnější“ součástí – byl to naopak spíše stát, kdo se ji v obdobích pravicových vlád snažil rozbíjet a odbory ji paradoxně obhajovaly (a hrály přitom, nutno dodat, úlohu jednoho z nejdůslednějších a nejvlivnějších oponentů neoliberálního vládnutí u nás).

Navzdory absenci vlastní explicitní strategie v ekologické oblasti však lze hovořit o tom, že odbory k řešením podobným koncepci spravedlivé transformace do jisté míry implicitně tíhnou. Potenciální dekarbonizaci chápou zejména jako proces postupné technologické inovace, jemuž by se odbory neměly nezbytně stavět na odpor a spíše do něj promítat své zájmy. Svou roli v perspektivní ekologizaci ekonomiky tak vidí v zajišťování jejího „sociálního aspektu“, tedy obhajobě zájmů a potřeb pracujících a komunit, potenciálně ohrožených uzavíráním znečišťujících provozů – nikoli už ale v prosazování transformace jako takové. Patrný je naopak značně silný diskurs „zdržování“ v jehož rámci je vyjadřován odpor k rychlejší dekarbonizaci, jenž je soustředěn kolem klasického

pojetí střetu mezi „ochranou klimatu a pracovními místy“. Možnosti přijetí silnější koncepce spravedlivé transformace tu narážejí na řadu překážek.

První z nich je samotná pozice pracujících v ohrožených sektorech, která je chápána nejen jako problém jejich bezprostředních materiálních zájmů, nýbrž i jako otázka identifikace pracujících v těchto sektorech s jejich prací a dlouhodobé provázanosti života celých regionů (severní Čechy) a komunit s průmyslem závislým na spalování fosilních paliv. Nejde tu tudíž jen o ekonomický, nýbrž také kulturně-politický problém. Druhou výraznou překážkou je problém socio-technického imaginárna, kdy je oproti uhelné a zejména jaderné energetice výrazně podceňován potenciál obnovitelných zdrojů energie. V prostředí českých odborových svazů tak neexistuje shoda na byť jen slabé koncepci ekologické modernizace a v rámci modernizačního procesu se naopak dostává výrazné podpory spíše problematickým technologiím, jako jsou zejména jaderné elektrárny a velká vodní díla, či potenciálně dokonce spíše spekulativní technologie zachycování a skladování CO2 (CCS). Třetí specifickou překážkou je skutečnost, že jakkoli se formulace hospodářské politiky a vedoucí úloha ve formování ekonomické strategie do velké míry očekává od státu, současně jsou v prostředí odborových svazů patrné výrazné pochybnosti o jeho kapacitách a nedůvěra v jeho instituce. Panuje tak pochybnost o tom, zda by byl český stát – kupříkladu oproti německému – schopen „transformaci“, i kdyby se k ní byl odhodlal, zvládnout způsobem, který by byl „spravedlivý“.

Podobně závažný problém vyvstává pak z napětí mezi mezinárodním ukotvením českých odborových svazů v organizacích jako jsou ITUC a ETUC, které politiku spravedlivé transformace prosazují, a částí jejich základny – zejména v podobě hornických či dalších průmyslových svazů – která má tendenci spíše se dekarbonizační politice vůbec bránit. Klíčovou úlohu zde hrají hornické odborové svazy, zejména Odborový svaz pracovníků hornictví, geologie a naftové průmyslu (OS PHGN), jenž má vzhledem k decentralizované povaze ČMKOS a významné autonomii jednotlivých svazů na politiku celé centrály v ekologické oblasti podstatný vliv a současně sleduje krajně kolaborativně-růstovou strategii, navázanou například skrze odbory v nástupnických společnostech někdejší Mostecké uhelné výrazně na zájmy uhelného kapitálu. Centrála se tak ocitá obrazně řečeno „v kleštích mezi Mostem a Bruselem“: na jedné straně v

celoevropském měřítku opatrně podporuje postoje svých mateřských zastřešujících organizací ke klimatu, ale na druhé straně do velké míry přenechává domácí agendu v této oblasti aktérům k politice dekarbonizace otevřeně nepřátelským, což má závažné důsledky i v rovině konkrétní politiky, jako jsou environmentální konflikty o těžbu uhlí. Tak jako se zaměstnanci ve fosilních sektorech do jisté míry stávají, obrazně řečeno, „rukojmími“ svých zaměstnavatelů, stávají se pak odbory jako celek potenciálně v ekologických otázkách „rukojmími“ průmyslových svazů.

Toto napětí mezi tlakem na rychlejší dekarbonizaci, přicházejícím „shora“ a „zvenčí“, a vnitřními faktory prostředí českých odborových svazů, pak přináší další rizika. Podle řady komunikačních partnerů, s nimiž jsem hovořil, se totiž může protnout s širší dynamikou směřující ke „kulturalizaci“ sporů o klima a jejich převedením na konflikt chápaný v pojmech „západ versus východ“ či „centrum versus periferie“, což by odpovídalo širší kulturně-politické dynamice postkomunistické střední Evropy. Hrozí, že environmentální konflikty mohou „nasedat“ na rozšířené sociálně podmíněné resentimenty vůči jádru Evropské unie – či konkrétně Německu – k nimž v odborovém prostředí přispívá vědomí dlouhodobého zaostávání českých platových podmínek za bohatšími evropskými státy i častá přímá negativní zkušenost se zahraničním kapitálem. Autoritářská politika, opírající se o tyto resentimenty, přitom může ohrozit nejen možnosti dekarbonizace, nýbrž také cíle odborů v oblasti mzdových a pracovních podmínek, protože se podobně jako v Maďarsku může stát prostředkem ke stabilizaci modelu nízko-nákladové ekonomiky „levné práce“.

Takové dynamice lze z hlediska možností sociálně-ekologické transformace v českých podmínkách zřejmě čelit jen politikou spravedlivé transformace, která by explicitněji propojila úsilí o rychlejší dekarbonizaci a další ekologické reformy se snahami o vyšší míru redistribuce, spravedlivější uspořádání ekonomiky a narovnávání nerovností mezi sociálními vrstvami i regiony: jinak řečeno programem, který by dokázal požadavek „konce levné práce“ integrovat s požadavkem „konce levné přírody“ a nabízel alternativu k hospodářskému modelu, jehož charakteristikami jsou nízké mzdy a dlouhá pracovní doba i vysoké emise a znečištěný vzduch. To se týká výslovně také možností spolupráce mezi odborovým hnutím a dalšími sociálními hnutími, jako

je hnutí ekologické. Oba proudy, jež kritizují různé stránky téhož uspořádání – „zvenčí“ a „zevnitř“ sféry výroby – se u nás doposavad, navzdory vší více či méně explicitně na obou stranách vyjadřované ochotě k dialogu, převážně míjejí.

U ekologických organizací je zřejmě překážkou jejich tendence k zdrženlivosti či až přímo neutralitě v sociální otázce, u odborů jejich dominantní orientace na převážně kolaborativně-růstovou strategii, která spoléhá na spolupráci se státem a kapitálem a naděje na zlepšení podmínek pracujících vkládá převážně do prosazení intenzivnějšího a inkluzivnějšího růstového modelu, založeného na posíleném korporativismu. Významnou bariérou se jeví být nakonec rovněž relativně slabá organizovanost, pasivita a depolitizace členské základny: posílení a oživení odborů v tomto ohledu, organizování nových sektorů mimo tradiční průmyslová odvětví a zvyšování kapacit může přispět k tomu, že odbory budou sebevědomější, spíše se budou chápat jako širší sociální hnutí a ochotněji budou hájit zájmy pracujících v jejich širším pojetí – včetně zájmů na stabilním klimatu a obyvatelném životním prostředí.

Literatura

Odborná literatura

Abraham, Judson. (2019) Just Transitions in a Dual Labor Market: Right Wing Populism and Austerity in the German Energiewende. *Journal of Labor and Society*. [on-line] 10. července 2019. Dostupné z http://doi.wiley.com/10.1111/wusa.12438. [cit. 29. 8. 2019].

Aglietta, Michel. (2000) *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience*. London and New York: Verso.

Ahmed, Nafeez M. (2017) *Failing States, Collapsing Systems*. Cham: Springer International Publishing.

Angel, James. (2016) *Strategies of Energy Democracy.* Brussels: Rosa Luxemburg Stiftung.

Aronoff, Kate et al. (2019) *A Planet to Win: Why We Need a Green New Deal*. London and New York: Verso.

Barca, Stefania. (2012) On Working-Class Environmentalism: A Historical and Transnational Overview. *Interface: a journal for and about social movements,* Vol. 4, No. 2, s. 61-80.

Barca, Stefania a Emanuele Leonardi. (2018) Working-Class Ecology and Union Politics: A Conceptual Topology. *Globalizations,* Vol. 15, No. 4, s. 487–503.

Bittner, Jan. (2018) *Annual Review of Labour Relations and Social Dialogue.* Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung.

Blanchet, Thomas. (2015) Struggle over Energy Transition in Berlin: How Do Grassroots Initiatives Affect Local Energy Policy-Making? *Energy Policy,* Vol. 78, No. 3, s. 246–54.

Brand, Ulrich. (2012) Green Economy – the Next Oxymoron? No Lessons Learned from Failures of Implementing Sustainable Development. *GAIA - Ecological Perspectives for Science and Society,* Vol. 21, No. 1, s. 28–32.

Brand, Ulrich a Markus Wissen. (2018) *The Limits to Capitalist Nature: Theorizing and Overcoming the Imperial Mode of Living*. London and New York: Rowman & Littlefield International.

Brown, Wendy. (2015) *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.

Chalupa, Štěpán et al. (2015) *Analýza větrné energetiky v ČR*. Praha: Komora obnovitelných zdrojů energie.

Chavez, Daniel. (2018) Energy Democracy and Public Ownership. *Transnational Institute*. [on-line] 4. prosince 2018. Dostupné z https://www.tni.org/en/article/energy-democracy-and-public-ownership. [cit. 20. listopadu 2019].

Císař, Ondřej. (2008) *Politický aktivismus v České republice: sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

ČMKOS. (2010) *Program ČMKOS pro období 2010 – 2014.* Praha: Českomoravská konfederace odborových svazů.

ČMKOS. (2012) *Vize ČMKOS pro Českou republiku: politika moci, škrtů a nezájmu o potřeby občanů má alternativu*. Praha: Českomoravská konfederace odborových svazů.

ČMKOS. (2014) *Program ČMKOS na léta 2014 - 2018.* Praha: Českomoravská konfederace odborových svazů.

Drahokoupil, Jan. (2010) *Globalization and the State in Central and Eastern Europe: The Politics of Foreign Direct Investment*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Drulák, Petr. (2008) *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.

EEA. (2017) *Trends and Projections in the Czech Republic 2017: Tracking Progress towards Europe's Climate and Energy Targets.* Copenhagen: European Environment Agency.

Engels, Friedrich. [1883] (1952) *Dialektika přírody*. Praha: Svoboda.

Fagan, Adam. (2004) *Environment and Democracy in the Czech Republic: The Environmental Movement in the Transition Process*. Cheltenham: Elgar.

Fagin, Adam a Petr Jehlička. (1998) Sustainable Development in the Czech Republic: A Doomed Process? *Environmental Politics,* Vol. 7, No. 1, s. 113–28.

Fassmann, Martin. (2018) *Dlouhá pracovní doba a nízké mzdy - dvě tváře hospodářského modelu ČR.* Praha: Českomoravská konfederace odborových svazů.

Fassmann Martin et al. (2019) *Šance na přibližování českých mezd vyspělé EU. Studie ČMKOS*. Praha: Českomoravská konfederace odborových svazů.

Fassmann, Martin a Jaroslav Ungerman. (2015) *Vize změny hospodářské strategie České republiky: hospodářsko-politické priority*. Praha: Českomoravská konfederace odborových svazů.

Felli, Romain. (2014) An Alternative Socio-Ecological Strategy? International Trade Unions' Engagement with Climate Change. *Review of International Political Economy,* Vol. 21, No. 2, s. 372–98.

Foster, John Bellamy, Brett Clark a Richard York. (2010) *The Ecological Rift: Capitalism's War on the Earth*. New York: Monthly Review Press.

Foucault, Michel. (2009) *Zrození biopolitiky: kurz na Collège de France (1978-1979)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Gil, Begoña María-Tomé. (2013) Moving towards Eco-Unionism: Reflecting the Spanish Experience. In Nora Räthzel a David L. Uzzell (eds.) *Trade Unions in the Green Economy: Working for the Environment.* New York: Routledge, s. 80–93.

Gramsci, Antonio. (1992a). *Prison Notebooks. Vol. 1*. New York: Columbia University Press.

Gramsci, Antonio. (1992b) *Prison Notebooks, Vol. 2*. New York: Columbia University Press.

Hickel, Jason. (2019) Degrowth: A Theory of Radical Abundance. *Real World Economics Review,* Vol. 87, s. 54–69.

Hickel, Jason a Giorgos Kallis. (2019) Is Green Growth Possible? *New Political Economy.* [on-line] 17. dubna 2019. Dostupné z https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964. [cit. 20. listopadu 2019].

IPCC. (2018a) Summary for Policymakers. In Valerie Masson-Delmotte et al. (eds.) *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5°C above Pre-Industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty.* Geneva: World Meteorological Organization, s. 3-24.

ITF Climate Change Working Group. (2010) *Transport Workers and Climate Change: Towards Sustainable Low Carbon Mobility*. London: International Transport Workers Federation.

ITUC. (2009) *Trade Unions and Climate Change. Equity, Justice & Solidarity in the Fight against Climate Change.* Brussels: International Trade Union Confederation.

ITUC. (2015a) *Climate Justice: There Are No Jobs on a Dead Planet.* Brussels: International Trade Union Confederation.

Jacobson, Mark Z. (2019) The Health and Climate Impacts of Carbon Capture and Direct Air Capture. *Energy & Environmental Science.* [on-line] 21. října 2019. Dostupné z https://doi.org/10.1039/C9EE02709B. [cit. 1. prosince 2019].

Jasanoff, Sheila a Sang-Hyun Kim. (2013) Sociotechnical Imaginaries and National Energy Policies. *Science as Culture,* Vol. 22, No. 2, s. 189–96.

Jirovská, Lea. (2014) *Odbory: pohon, nebo brzda běžícího pásu výroby?* Diplomová práce. Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.

Klein, Naomi. (2019) *On Fire the (Burning) Case for the Green New Deal*. New York: Simon & Schuster.

Kopeček, Michal et al. (2019) *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy a Ústav soudobých dějin AV ČR.

Kuchler, Magdalena a Gavin Bridge. (2018) Down the Black Hole: Sustaining National Socio-Technical Imaginaries of Coal in Poland. *Energy Research & Social Science,* Vol. 41, No. 7, s. 136–47.

Kunze, Conrad a Sören Becker. (2014) *Energy Democracy in Europe: A Survey and Outlook.* Brussels: Rosa Luxemburg Stiftung.

Kunze, Conrad a Sören Becker. (2015) Collective Ownership in Renewable Energy and Opportunities for Sustainable Degrowth. *Sustainability Science,* Vol. 10, No. 3, s. 425–37.

Lehotský, Lukáš et al. (2019) When Climate Change Is Missing: Media Discourse on Coal Mining in the Czech Republic. *Energy Policy,* Vol. 129, No. 6, s. 774–86.

Lipietz, Alain. (1988) Accumulation, Crises, and Ways Out: Some Methodological Reflections on the Concept of 'Regulation.' *International Journal of Political Economy,* Vol. 18, No. 2, s. 10–43.

Malm, Andreas. (2016) *Fossil Capital: The Rise of Steam-Power and the Roots of Global Warming*. London and New York: Verso.

Marcuse, Herbert. (1991) *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Boston: Beacon Press.

Marcuse, Herbert. (1992) Ecology and the Critique of Modern Society. *Capitalism Nature Socialism,* Vol. 3, No. 3, s. 29–38.

Markey, Raymond et al. (2019) Reducing Carbon Emissions through Employee Participation: Evidence from Australia. *Industrial Relations Journal,* Vol. 50, No. 1, s. 57–83.

Marx, Karl. [1875] (1974) *Kritika gothajského programu*. Praha: Svoboda.

Marx, Karl. [1867] (1981) *Capital: A Critique of Political Economy*. London and New York: Penguin Books.

Meadows, Donella H. et al. (1972) *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.

Meadows, Donella H., Jørgen Randers a Dennis L. Meadows. (2004) *The Limits to Growth: The 30-Year Update*. White River Junction: Chelsea Green Publishing Company.

Mitchell, Timothy. (2011) *Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil*. London and New York: Verso.

Moore, Jason W. (2016) The Rise of Cheap Nature. In Jason W. Moore (ed.) *Anthropocene or Capitalocene?* Oakland: PM Press, s. 78–115.

Myant, Martin. (2010) Trade Union Influence in the Czech Republic since 1989. *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review,* Vol. 46, No. 6, s. 889–911.

Myant, Martin a Jan Drahokoupil. (2017) ‘An End to Cheap Labour’ – How a Public Campaign May Become a Turning Point for Czech Unions’ Strength. *SSRN Electronic Journal*. [on-line] 8. června 2017. Dostupné z https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2982303. [cit. 20. listopadu 2019].

Nace, Ted. (2018) *A Coal Phase-Out Pathway for 1.5°C*. Coal Swarm and Greenpeace.

Neale, Jonathan et al. (2014) *One Million Climate Jobs: Tackling the Environmental and Economic Crisis.* Campaign Against Climate Change.

Neumann, László a András Tóth. (2018) Hungarian Unions under Political and Economic Pressure. In Steffen Lehndorff, Heiner Dribbusch a Thorsten Schulten (eds.) *Rough Waters: European Trade Unions in a Time of Crises.* Brussels: European Trade Union Institute.

Nykvist, Björn. (2013) Ten Times More Difficult: Quantifying the Carbon Capture and Storage Challenge. *Energy Policy,* Vol. 55, No. 4, s. 683–89.

Obach, Brian K. (2004) *Labor and the Environmental Movement: The Quest for Common Ground*. Cambridge: MIT Press.

O’Connor, James. (1991) On the Two Contradictions of Capitalism. *Capitalism Nature Socialism,* Vol. 2, No. 3, s. 107–9.

OECD. (2011) *Towards Green Growth*. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development.

Parrique, Timothée et al. (2019) *Decoupling Debunked: Evidence and Arguments against Green Growth as a Sole Strategy for Sustainability*. Brussels: European Environmental Bureau.

Piria, Raffaele et al. (2014) *Greening the Heartlands of Coal in Europe. Insights from a Czech-German-Polish Dialogue on Energy Issues.* Prague: Heinrich Böll Stiftung.

Pokorný, Jiří. (2015) *Pracovat a nebát se! Kapitoly z dějin odborů v českých zemích*. Praha: Českomoravská konfederace odborových svazů.

Poulantzas, Nicos. (2000) *State, Power, Socialism*. London and New York: Verso Books.

Räthzel, Nora a David L. Uzzell. (2011) Trade Unions and Climate Change: The Jobs versus Environment Dilemma. *Global Environmental Change,* Vol. 21, No. 4, s. 1215–23.

Robbins, Paul. (2004) *Political Ecology: A Critical Introduction*. Chichester: Wiley-Blackwell.

Rockström, Johan et al. (2009) Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity. *Ecology and Society,* Vol. 14, No. 2, s. 32.

Roessler, Christina. (2016) *„Just Transition" - Just What is it? An Analysis of Language, Strategies, and Projects.* Takoma Park and Berkeley: Labor Network for Sustainability and Strategic Practice.

Rosemberg, Anabella. (2013) Developing Global Environmental Union Policies through the International Trade Union Confederation. In Nora Räthzel and David L. Uzzell (eds.) *Trade Unions in the Green Economy: Working for the Environment.* New York: Routledge, s. 31–44.

Scheiring, Gábor. (2018) *Lessons from the Political Economy of Authoritarian Capitalism in Hungary*. Transnational Institute.

Schnaiberg, Allan. (1980) *The Environment, from Surplus to Scarcity*. New York: Oxford University Press.

Sgouridis, Sgouris et al. (2019) Comparative Net Energy Analysis of Renewable Electricity and Carbon Capture and Storage. *Nature Energy,* Vol. 4, No. 6, s. 456–65.

Sommer, Vítězslav et al. (2019) *Řídit socialismus jako firmu: technokratické vládnutí v Československu 1956-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Steffen, Will et al. (2015) Planetary Boundaries: Guiding Human Development on a Changing Planet. *Science*, Vol. 347, No. 6223, s. 1259855.

Stevis, Dimitris. (2011) Unions and the Environment: Pathways to Global Labor Environmentalism. *WorkingUSA*, Vol. 14, No. 2, s. 145–59.

Švihlíková, Ilona. (2015) *Jak jsme se stali kolonií*. Praha: Rybka Publishers.

Sweeney, Sean. (2014) *Climate Change and the Great Inaction. New Trade Union Perspectives.* New York: Trade Unions for Energy Democracy.

Sweeney, Sean a John Treat. (2017a). *Energy Transition: Are We 'Winning'?* New York: Trade Unions for Energy Democracy.

Sweeney, Sean a John Treat. (2017b) *Preparing a Public Pathway. Confronting the Investment Crisis in Renewable Energy.* New York: Trade Unions for Energy Democracy.

Swyngedouw, Erik. (2010) Apocalypse Forever? Post-Political Populism and the Spectre of Climate Change. *Theory Culture & Society*, Vol. 27, No. 2-3, s. 213–32.

Swyngedouw, Erik. (2011) Depoliticized Environments: The End of Nature, Climate Change and the Post-Political Condition. *Royal Institute of Philosophy Supplement*, Vol. 69, s. 253–74.

Szulecki, Kacper. (2018) Conceptualizing Energy Democracy. *Environmental Politics*, Vol. 27, No. 1, s. 21–41.

Tamás, Gáspár M. (2010) Marx on 1989. *Angelaki*, Vol. 15, No. 3, s. 123–37.

Tesař, Jan. (2003) *Zamlčená diagnóza*. Praha: Triáda.

Tronti, Mario. (2019) *Workers and Capital*. London and New York: Verso.

Uzzell, David L. a Nora Räthzel. (2013) Mending the Breach between Labour and Nature: A Case for Environmental Labour Studies. In Nora Räthzel a David L. Uzzell (eds.) *Trade Unions in the Green Economy: Working for the Environment.* New York: Routledge, s. 17–28.

Wainwright, Joel a Geoff Mann. (2018) *Climate Leviathan: A Political Theory of Our Planetary Future*. London and New York: Verso.

Ward, James D. et al. (2016) Is Decoupling GDP Growth from Environmental Impact Possible? *PLOS ONE,* Vol. 11, No. 10. [on-line] 14. října 2016. Dostupné z https://doi.org/10.1371/journal.pone.0164733. [cit. 29. srpna 2019].

Internetové zdroje

Bernes, Jasper. (2019) Between the Devil and the Green New Deal. *Commune Mag*. [on-line] 25. dubna 2019. Dostupné z https://communemag.com/between-the-devil-and-the-green-new-deal. [cit. 20. listopadu 2019].

BlueGreen Alliance. *BlueGreen Alliance*. [on-line] Dostupné z https://www.bluegreenalliance.org.[cit. 1. prosince 2019].

Boden, Tom, Gregg Marland a Bob Andres. (2011) CO2 Emissions - Czechoslovakia. *Carbon Dioxide Information Analysis Center*. [on-line] 4. září 2011. Dostupné z https://cdiac.ess-dive.lbl.gov/trends/emis/cze.html. [Citováno 27. listopadu 2019].

EEA. (2019) Greenhouse Gas Emissions by Source Sector. *Eurostat Database*. [on-line] Dostupné z https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_air_gge&lang=en. [cit. 28. 11. 2019].

Empower Our Future. Boulder Municipalization: A History. *Empower Our Future*. [on-line] Dostupné z http://empowerourfuture.org/boulder-municipalization-a-history. [cit. 20. listopadu 2019].

Franta, Jaromír. (2019) Uhelná komise nesmí pracovat v režii ekologů. *iUHLI.cz*. [on-line] 17. července 2019. Dostupné z https://iuhli.cz/uhelna-komise-nesmi-pracovat-v-rezii-ekologu. [cit. 20. listopadu 2019].

Frumhoff, Peter. (2014) Global Warming Fact: More than Half of All Industrial CO2 Pollution Has Been Emitted Since 1988. *Union of Concerned Scientists*. [on-line] 15. prosince 2014. Dostupné z https://blog.ucsusa.org/peter-frumhoff/global-warming-fact-co2-emissions-since-1988-764. [cit. 20. listopadu 2019].

IPCC. (2018b) Summary for Policymakers of IPCC Special Report on Global Warming of 1.5ºC Approved by Governments. *International Panel on Climate Change*. [on-line] 8. října 2019. Dostupné z https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/11/pr_181008_P48_spm_en.pdf. [cit. 27. listopadu 2019].

ITUC. (2010) Resolution on Combating Climate Change through Sustainable Development and Just Transition. *International Trade Union Confederation.* [on-line] 21. - 25 července 2010. Dostupné z https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/2CO_10_Sustainable_development_and_Climate_Change_03-10-2.pdf. [cit. 20. listopadu 2019].

ITUC. (2015b) Call for Dialogue: Climate Action Requires Just Transition. *International Trade Union Confederation.* [on-line] 26. listopadu 2015. Dostupné z https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/call_for_dialogue_en.pdf. [cit. 20. listopadu 2019].

Kallis, Giorgos. (2019) A Green New Deal Must Not Be Tied to Economic Growth. *Truthout*. [on-line] 10. března 2019. Dostupné z https://truthout.org/articles/a-green-new-deal-must-not-be-tied-to-economic-growth. [cit. 20. listopadu 2019].

Kyzlinková, Renáta. (2015) Czech Republic: Public's trust in trade unions increasing. *Eurofound*. [on-line] 28. května 2015. Dostupné z https://www.eurofound.europa.eu/sr/publications/article/2015/czech-republic-publics-trust-in-trade-unions-increasing. [cit. 20. listopadu 2019].

Public Power NYC. About Us. *Public Power NYC*. [on-line] Dostupné z https://publicpower.nyc/about-us. [cit. 20. listopadu 2019].

Riofrancos, Thea. (2019) Plan, Mood, Battlefield - Reflections on the Green New Deal. *Viewpoint Magazine*. [on-line] 16. května 2019. Dostupné z https://www.viewpointmag.com/2019/05/16/plan-mood-battlefield-reflections-on-the-green-new-deal. [cit. 20. listopadu 2019].

Středula, Josef. (2019) Na mrtvé planetě nebude žádná práce. *E-sondy*. [on-line] 15. března 2019. Dostupné z https://www.esondy.cz/obsah/110/na-mrtve-planete-nebude-zadna-prace/24218. [cit. 20. listopadu 2019].

TUED. About the Initiative – Trade Unions for Energy Democracy. *Trade Unions for Energy Democracy.* [on-line] Dostupné z http://unionsforenergydemocracy.org/about/about-the-initiative. [cit. 1. prosince 2019].

Rozhovory

Rozhovor 1. Funkcionářka, energetika. 3. 10. 2019

Rozhovor 2. Organizátor, průmysl. 8. 10. 2019

Rozhovor 3. Ekolog. 23. 10. 2019

Rozhovor 4. Pracovník, centrála. 22. 10. 2019

Rozhovor 5. Sociální vědkyně. 1. 11. 2019

Rozhovor 6. Funkcionář, průmysl. 17. 10. 2019

Rozhovor 7. Organizátor, služby. 20. 10. 2019

Rozhovor 8. Funkcionářka, centrála. 17. 10. 2019

Přílohy

Příloha 1. – otázky k rozhovorům

a) otázky k rozhovorům se zástupci odborových organizací a jim blízkých institucí

1. Jak jste se vůbec stal/a odborářem/kou?
2. Jaká je podle vašeho názoru úloha odborových svazů ve společnosti? Jak by podle vás měly ideálně odborové svazy působit?
    - *Doplňující – jsou zájmy manažmentu a zaměstnanců spíš v souladu nebo v rozporu?*
3. Měly by se odbory podle vašeho názoru věnovat i jiným tématům, než jsou mzdové a pracovní podmínky?
    - *Doplňující – pokud ano, tak jakým?*
4. Měly by se podle vašeho názoru odbory snažit přispět k řešení ekologických problémů, jako jsou změny klimatu/globální oteplování?
    - *Doplňující – jakým způsobem by k tomuto řešení měly přispívat odborové svazy (pokud vůbec)?*
5. Jak bychom měli jako společnost takové problémy řešit?
    - *Doplňující – řešíte tyto problémy nějak vy jako odborový svaz? Jakým způsobem?*
6. S jakými aktéry ve společnosti by na řešení těchto problémů měly odbory spolupracovat?
    - *Doplňující – jak hodnotíte aktuální politiku vlády, zejména zřízení takzvané uhelné komise, jež má debatovat o dřívějším konci těžby a spalování uhlí?*
7. Myslíte si, že konflikt mezi „životním prostředím a pracovními místy“ je i dnes platný? Jakým způsobem by podle vás bylo možné jej překonat?
8. V současnosti se pro návrhy, jak řešit ekologické problémy způsobem ohleduplným k zájmům pracujících používá pojem „spravedlivá transformace“… setkala jste se s ním? Co si o něm myslíte?

- *Doplňující – jak by podle vás měla „spravedlivá transformace“ vypadat?*

9. Jaké máte zkušenosti s ekologickými organizacemi?
   - *Doplňující – co by podle vás měly dělat ekologické organizace, aby se jim s odbory snáze spolupracovalo?*
10. Hraje pro vás jako pro odbory nějakou roli debata o možnosti/nemožnosti dalšího ekonomického růstu ve vztahu k ekologické krizi? Co o tomto problému soudíte?
11. V současnosti se v prostředí mezinárodních odborových svazů hovoří též o možnostech, jak institucionálně zvýšit vliv pracujících na řízení podniků, jako jsou různé formy zaměstnaneckých rad či spolupodílení se na vlastnictví – co o nich soudíte vy?
12. Některé odborové organizace – mezi jinými i Českomoravská konfederace odborových svazů – dnes prosazují nejen navyšování mezd, ale i zkracování pracovní doby. Podporujete tyto návrhy?
    - *Doplňující - jak výrazně by se měla pracovní doba zkracovat?*

b) otázky k rozhovoru se zástupcem ekologické organizace

1. Jak dlouho už působíte jako ekologický aktivista?
2. Dostal jste se při své práci do kontaktu s odborovými svazy? Kdy poprvé se tak stalo?
3. Jaké byly v této práci vaše zkušenosti s odborovými svazy?
4. Jaké příčiny si myslíte, že politika českých odborových svazů v ekologické oblasti má?
5. Jak se dnes projevují postoje odborových svazů v ekologické oblasti, či konkrétně v tématu klimatické krize, na úrovni celostátní politiky?
6. Myslíte si, že konflikt mezi „životním prostředím a pracovními místy“ je i dnes platný? Jakým způsobem by podle vás bylo možné jej překonat?
7. V současnosti se pro návrhy, jak řešit ekologické problémy způsobem ohleduplným k zájmům pracujících používá pojem „spravedlivá transformace“… setkal jste se s ním? Co si o něm myslíte?
   - *Doplňující – jak by podle vás měla „spravedlivá transformace“ vypadat?*

8. Co by podle vás mohlo vést k tomu, aby odbory s ekologickými organizacemi byly ochotnější spolupracovat?
    - *Doplňující – co by podle vás pro to měly dělat naopak ekologické organizace?*